

The background of the entire page is an aerial photograph of a vast, white, snow-covered landscape, likely a tundra or a high-altitude plain. The terrain is uneven, with numerous small mounds and depressions covered in snow. The sky is a clear, bright blue, and the overall lighting is bright and natural, suggesting a sunny day. The snow appears soft and fluffy, with some shadows cast by the mounds, giving a sense of depth and texture.

Д-р К. Костів

**КНИГИ БУТТЯ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
Ukrainian Studies Vol. 22

BOOKS OF GENESIS OF THE UKRAINIAN NATION
INFLUENCES OF THE HOLY SCRIPTURES AND DEMO-
CRATIC IDEAS OF ZAPOROZHIAN SICH REPUBLIC
AND OF WESTERN EUROPE UPON THE CONTENTS OF
THE "BOOKS OF GENESIS OF THE UKRAINIAN
NATION"

by
Dr. C. Kostiw

in **Ukrainian**

WORLD CHRISTIAN MINISTRIES

Toronto

1980

Canada

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
Бібліотека Українознавства Ч. 22

Д-р К. Костів

КНИГИ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

ВПЛИВИ СВЯТОГО ПИСЬМА Й НАРОДОПРАВНИХ ІДЕЙ
ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ ТА ЗАХІДНЬОЇ ЄВРОПИ
НА ЗМІСТ “КНИГ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ”

ВСЕСВІТНЯ ХРИСТІЯНСЬКА МІСІЯ

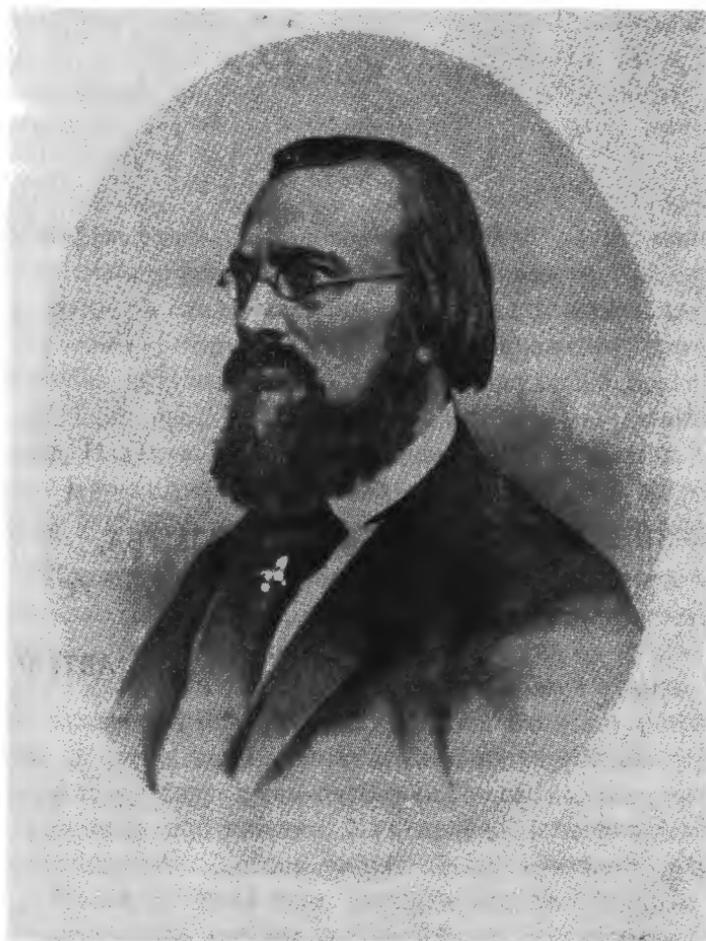
Торонто

1980

Канада

СТРАДНИКАМ-ДИСИДЕНТАМ
ТОТАЛІТАРНО-АТЕЇСТИЧНИХ РЕЖИМІВ,
ЯКІ ФАКТИЧНО ПРОДОВЖУЮТЬ БОРОТЬБУ
ЗА ЗДІЙСНЕННЯ НАРОДОПРАВНИХ ІДЕЙ
КИРИЛО-МЕТОДІВСЬКОГО БРАТСТВА,
ЦЮ СВОЮ СКРОМНУ ПРАЦЮ ПРИСВЯЧУЄ

АВТОР.

Проф. д-р Микола Костомарів, автор "Книг Буття Українського Народу", почесний доктор Київського Університету, професор історії Київського й Петербурзького Університетів, короткий час викладав історію в Рівенській й Першій Київській Гімназіях.

Printed by

HARMONY PRINTING LIMITED

70 Coronet Road, Toronto, Ontario, Canada M8Z 2M1

ВСТУПНІ УВАГИ

“Книги Буття Українського Народу” — це маленький твір за своїм розміром (містить у собі всього 109 параграфів), проте за своїм змістом — це дуже важлива праця, бо віддзеркалює історичну минулість українського народу та править за актуальний дороговказ і в сучасній боротьбі за інтегральний гуманізм, права людини й волю поневолених народів. Надхнув мене до цієї праці бл. п. проф. д-р Матвій Стахів і послужив мені цінною літературою; на жаль, його перехід у вічність не дозволив йому побачити цієї розвідки.

“Книги Буття Українського Народу” збереглися досі в 4 списках: два писані рукою самого Миколи Костомарова, третій — рукою Миколи Гулака й четвертий — рукою Олександра Навроцького. Найбільше достовірним і точним із них треба вважати копію рукопису Гулака, написану російською мовою. З цього, власне, списка ми зробили вперше переклад на українську мову, а сам російський текст подаємо на кінцевих сторінках цієї книжки. Хоч, правда, істотних різниць у текстах існуючих списків немає. Тільки нумерація параграфів (абзаців, уступів) дещо розходиться, бо Гулак, як правник і систематик, виділив із того самого тексту кілька нових параграфів. Таким чином у нього вийшло 109 параграфів, а в Костомарова — 104. (Фактично рукопис Костомарова був поділений тільки до 63 параграфа й цю першу частину свого твору Костомарів написав чорнилом, а другу — олівцем без параграфів. Це вже аж 1918 року сам П. Зайців поділив цю

другу частину на наступні параграфи від 64 до 104). У дужках поруч із параграфами Гулака ми всюди подаємо відповідну нумерацію параграфів у списку Костомарова. Взагалі, все те, що тут подано в дужках, того в оригіналі нема, воно спеціально додане для кращого розуміння тексту.

Понад півсторіччя списки “Книг Буття Українського Народу” перележали в російських жандармо-поліційних архівах у Петербурзі, а тепер знаходяться в Центральному Державному Історичному Архіві в Москві. Перше видання тексту “Книг Буття Українського Народу” (КБУН) пов’язане з ім’ям відомого шевченкознавця, проф. Павла Зайцева, який 1918 р. опублікував цей твір в історично-літературному кварталнику “Наше Минуте” (Київ, 1918 р., № 1, стор. 22-35). З того часу цей текст був перевиданий академіком Михайлом Возняком (1921 р.), Б. Янівським (1947 р.), Б. Кравцевим (1964 р.) та іншими, а також був перекладений на французьку (1949 р.) і на англійську (1954 р.) мови.

Не зайво буде на цьому місці підкреслити, що автор “Книг Буття Українського Народу”, проф. М. Костомарів, був не тільки істориком, але й теологом. Він ґрунтовно знав Святе Письмо й богословську термінологію. Досі дослідники КБУН не звертали на це належної уваги й не подбали теологічні старослов’янські терміни передати зрозумілою українською мовою. Це, наприклад, стосується до дуже важливого слова “незмісимо” (незлито), що кілька разів повторюється в тексті КБУН. Цим терміном Костомарів намагався з’ясувати й забезпечити повну незалежність і самобутність українського народу в плянованому добровільному федеративному союзі-спільноті слов’ян. Генеза цього слова така. На IV Вселенському Соборі в Халкидоні, що відбувся в 451 році, велася запекла дискусія з т. зв. монофізитами, які настирливо обстоювали погляд, що в Ісусі Христі Його божественна й людська природи злилися в одну божественну істоту, цебто вони визнавали тільки одну божественну природу в Христі, мовляв, що як

сонце абсорбує (вбирає в себе) світло зірок, так в особі Ісуса Христа досконала божественна природа цілком абсорбувала людську природу. Собор однак непохитно стояв на основі Святої Євангелії та встановив догмат про Ісуса Христа, як Боголюдину, в Якому божественна й людська природи хоч нероздільно й незмінно були об'єднані, проте вони були незлиті в одну істоту, в одну природу. Цим, власне, теологічним терміном Костомарів кілька разів наголосив, що слов'янські республіки, включно з Україною, у плянованій добровільній федеративній спільноті-союзи будуть НЕЗЛИТИМИ (НЕЗМІСИМИ), як були незлиті божественна й людська природи в Ісусі Христі під час Його народження й діяльності на землі. Інакше кажучи, Україна та всі слов'янські республіки будуть самостійними й рівноправними.

У цій праці всі головні біблійні відносники й цитати подані в дужках, щоб таким чином Читачі могли їх легко віднайти в Святому Письмі.

Щиро дякую проф. д-рові Я. Падохові й д-рові Б. Стебельському за їхні ласкаві наукові поради й за допомогу при читанні кінцевої коректи, а також директорові Г. Деркачеві за ласкаве видання цієї книжки.

Думаю, що ця розвідка спонукає любителів історичної правди до глибших дослідів національно-політичної й науково-культурної діяльності Кирило-Методіївського Братства та збагатить українську науку принаймні деякими натяками на краще розуміння “Книг Буття Українського Народу” — цієї справжньої перлини демократичного будівництва держави.

К. К.

Засідання кирило-методівців (картина Осипа Куриласа).

ОГЛЯД ВИНИКНЕННЯ “КНИГ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ” НА КАНВІ КОРОТКОЇ ІСТОРІЇ КИРИЛО-МЕТОДІВСЬКОГО БРАТСТВА

1. Тло.

Головну нашу тему про впливи Святого Письма й народо-правних ідей на зміст “Книг Буття Українського Народу” попередимо загальним оглядом політичного, соціально-економічного й ідейного підґрунтя постання та праці Кирило-Методіївського Братства.

Період часу від другої половини XVIII ст. до першої половини XIX ст. позначився в Україні присмерком політично-правної думки й занепадом громадсько-економічного життя. Російська Імперія підкорила собі не тільки Україну, але також поважні простори всіх інших слов'янських і неслов'янських народів, та пильно дбала, щоб українці вже ніколи не вернулися до самостійного життя.

Як це сталося? Росія робила це пляново й систематично. Після скасування Гетьманського Уряду й обернення Слобідської України в російську губернію 1764 року, прийшла черга на Вільну Козацьку Республіку, що була опорою й захистом для українських народних рухів. За таємним наказом Катерини II, яка царувала від 1762 р. до 1796 р., її генерал Текелій, вертаючись на весні 1775 р. з турецької війни, зруйнував Запорізьку Січ і зайняв запорізькі землі. В 80-их роках XVIII в. Катерина II остаточно скасувала залишки автономії України й 1783 р. легально запровадила в імперії кріпацтво.

Давши 1812 р. відсіч армії Наполеона в його експансії на схід, Росія ще більше скріпила свої позиції й ще могутніше почала поширювати свою сферу впливів. Російська гегемонія досягла свого вершка за царя Миколи I, який був імператором від 1825 р. до 1855 р., цебто в часі, коли постало Кирило-Ме-

тодіївське Братство й були написані “Книги Буття Українського Народу”. Микола I не тільки продовжував колоніальну й реакційну політику Петра I, Катерини II, Павла I й Олександра I, але встановив в своїй імперії режим військово-поліційної диктатури. Він самовладно посилив русифікацію, запровадив сувору цензуру, жорстоко утискав неросійські народи, послідовно нищив українські національні особливості, традиції, звичаї та права шляхом урядової нівеляції й урядових заборон. Уряд царя Миколи I 1835 р. офіційно скасував Малоросійське Генерал-Губернаторство, що, натурально, нагадувало про колишню окремішність України. 1839 року Росія понасильницькому зліквідувала на Правобережній Україні Українську Греко-Католицьку Церкву. У 1831-35 рр. скасовано в Україні магдебурзьке право, що регулювало громадський лад по українських містах. У 1842 р. скасовано також вживання в Україні Литовського Статуту, що давно вже став українським національним правом, а заведено всюди загальноросійські закони.

Ось ця тиранія й нестерпна дискримінація в громадсько-політичній, суспільно-економічній і національно-культурній сферах викликала низку повстань і революцій, що їх жорстоко придушили урядові війська й жандарми Миколи I. Не зайво на цьому місці згадати повстання декабристів у 1825-26 рр., польське визвольне повстання в 1830-31 рр., розгром Кирило-Методіївського Братства в 1847 р., революцію в Мадярщині в 1848-49 рр., арешт і заслання петрашівців у 1849 р. й т. д.

І тільки кримська війна в 1853-56 рр. з Туреччиною, Англією, Францією й Сардинією зупинили російського ненаситного Молоха в його поході до невпинної імперіялістичної експансії. У цій війні росіяни зазнали поразку, змушені були відступити від гирла Дунаю й погодитися на демілітаризацію Чорного моря. Ця катастрофа прискіпила смерть імператора Миколи I, який 1855-го року закінчив життя, правдоподібно самогубством.

Ясно, що державний лад у Російській Імперії у вищезгаданому часі мав характер абсолютизму або самодержавства. Взагалі треба сказати, що росіяни ще й досі не зуміли стати на шлях утворення в себе дійсно демократичного ладу. Між іншим, у кінці 90-их років XIX ст. граф Сергій Вітте (1849-1915), міністер скарбу й голова ради міністрів, власноручно написав записку “Самодержавіє і земство”, що дотеп-

но, однак досить виразно й точно, відбиває суть російського політичного думання. У цій записці він заявив, що “Російська Імперія або назавжди залишиться абсолютною, або перестане взагалі існувати, бо годі провести знак рівності поміж нею й державами Європейського Заходу. При наявності громадянської волі цей організм (Російська Імперія) обов’язково розвалиться, бо поневолені народи використовують цю волю для боротьби за своє звільнення”.

У цій добі політично, економічно й культурно Україна зійшла до ролі провінції, колонії. Настала темна ніч... Але серед тієї темряви мерехтіло світло притаманного українському народові почуття окремішності від Росії та його стихійна любов до свого минулого. Не дивлячись на всю брутальну дискримінацію, зневаги, утиски, скорботи й переслідування, в українському народі ніколи не завмирало те святе прямування, що на нього звернув увагу французький письменник і філософ Вольтер (1694-1778, його справжнє ім’я та прізвище — Франсуа-Мері Аруе), ствердивши: “Україна завжди хотіла бути вільною”.

Без сумніву, західноєвропейські ідеї в сфері політики, державного будівництва, правосвідомості, філософії, релігії, літератури та слов’янознавства знайшли відгомін на українському ґрунті й відіграли велику роль у формуванні світогляду українського народу, а зокрема його інтелігенції в ХІХ сторіччі. На ці теми знаходилися книжки по більших бібліотеках в Україні й Росії, а крім того декому з української молоді поталанило студіювати на Заході. Так, наприклад, в ХVІІІ ст. Значне Військове Товариство Гетьманщини часто висилало своїх дітей на студії до Німеччини та інших країн. Вертаючись на батьківщину, вони привозили з собою ідеї й наукові здобутки Західньої Європи, що були діаметрально протилежні монархічному абсолютизму в Російській Імперії.

Величезний вплив на пробудження поневолених народів мали ідеї світової слави філософів і державних мужів, а саме: Джона Локка, Жана-Жака Руссо, Шарля Монтеск’є, Фрідріха Шляєрмахера, Фрідріха Шелінга та Христина Вольфа. Своїм вченням вони викликали злам у процесі політично-національного й соціально-економічного думання в Європі й поза нею.

Великий англійський філософ Джан Локк (1632-1704), батько англійського емпіризму, був потаємним дорадником

підготовки англійської революції. Він поширював ідею парламентарної монархії з правом широких громадянських свобод для населення. Його суспільно-політичні погляди знайшли своє віддзеркалення в його творах, зокрема в розвідці “Два досліді про уряд”, опублікованій 1689 року. Він доводить, що кожній людині є природжений притаманний нахил до об'єднання в суспільстві. Права на особисту волю, приватну власність і працю — це святі норми природного права й держава не сміє посягати на ці свободи. Навпаки, завдання держави полягає в тому, щоб належно виконувати функції збереження суспільної безпеки й захищати природні права своїх громадян, а передусім святе право на свободу. Коли ж державна влада порушує основні природні права своїх підданих, тоді повстання чи революція є цілком виправдані й законісні. Натурально, цим твердженням Локк намагався виправдати події англійської революції в 1640-1660 рр., вину за які він складав на тогочасну абсолютну владу короля Карла I (1600-1649), який порушив ці народні права.

Справжнім позитивним ідеалом державного устрою, на думку Локка, є парламентарна монархія, в якій джерелом влади є нарід, що вибирає своїх представників у законодавчу палату й формує з них виконавчий орган. Усі закони в парламентарній монархії забезпечують громадянам їхні природні права. Державна влада, за системою Локка, розділяється на законодавчу, виконавчу й федеративну. Ця остання (федеративна) має завдання репрезентувати державу назовні в зносинах із іншими державами.

Англійський нарід аж досі здебільшого додержує ці його суспільно-політичні принципи.

Француз **Жан-Жак Руссо** (1712-1778) народився в Женеві, Швейцарія, в кальвіністичній родині. У 1740 р. він змінив батьківську реформовану (пресвітерську) релігію та став римо-католиком, а 1753 року повернувся знову до кальвінізму. 1748 переїхав до Парижу й одружився з служницею в готелі. Мали 5 дітей і віддали їх на догляд до закладу виховання сиріт і бездомних.

Руссо 1755 року написав розвідку про “Причини нерівності між людьми”, яку позитивно оцінили широкі кола читачів тогочасної Франції, а зокрема жінки. У 1762 році він написав педагогічний твір “Еміль”, в якому подав суперечні

твердження з поглядами тодішньої Церкви. Тому в Женеві цей твір був усепримудно спалений, а в Парижі французький архієпископ публічно прокляв автора цієї книжки.

Руссо навчав, що первісний стан світу, створений Богом, був добрий і люди жили без конфліктів між собою, не мавши тоді ані поняття про приватну власність, ані почуття заздрости й егоїзму. Усі люди були тоді вільними й рівноправними.

Однак зростання населення та збільшення людських потреб призвело до того, що люди втратили первісний “природний стан” й почали уярмлювати одні одних. В організованім суспільстві людина затратила простоту, скромність, волю й невинність “природного стану”, а тому вона стала нещасливою.

Вихід із цього, на думку Руссо, такий. Люди на підставі засад природного права повинні повернути суспільству його природні відносини рівноправности, справедливости й волі. Хоч у “соціальному контракті” (у “суспільній умові” чи “договорі”) люди передали суспільству ової права, однак основні природні права організоване суспільство (держава) має повернути людям у вигляді громадянських свобод. Народний суверенітет має виявляти себе передусім у законодавчій діяльності держави. Виконавча влада — це тільки слуга народу. Монарх, що об’єднує в собі виконавчі й законодавчі функції в державі, звичайно допускається тиранії в своїй владі. Руссо волів бачить в державі республіканську форму правління.

Ідея народоправного суверенітету та громадянських свобод сильно захопила французькі маси. З гаслами Руссо про волю, рівність і братерство французи проливали кров під час жажливої французької революції, що розпочалася 1789 року, а закінчилась 1794 року.

Геніяльний теоретик державного права **Шарль Монтеск’є** (1679-1754), за походженням французький шляхтич, у своїм головнім творі п. з. “Дух законів”, над яким він працював 20 років, заперечив думки своїх попередників про вічність і незмінність народних законів і встановив принцип закономірного розвитку правних норм кожного народу, подаючи спільні риси права, притаманні всім вікам і всім народам. Але Монтеск’є найбільше вславився своєю теорією про розподіл функцій державної влади на законодавчу, виконавчу й судову.

Сполучення цих трьох функцій державної влади в одній особі монарха призводить до деспотії азійського типу. Він обстоював рівновагу законодавчого, виконавчого й судового органів державної влади й палко поширював ідею конституційної монархії.

Принципи Монтеस्क'є про розподіл і рівновагу функцій законодавчого, виконавчого й судового органів державної влади лягли в основу Конституції З'єдинених Держав Америки. Політичні принципи Монтеस्क'є допомогли багатьом народам стати на здоровий конституційний шлях державного будівництва.

Славний німецький філософ **Х. Вольф** (1679-1754), послідовник Г. Ляйбніца, був із 1706 року професором у Галле, Тюрінгія, написав поважне число філософічних і правознавчих творів. Писав латинською й німецькими мовами (між іншим, написав 8 томів про природне право, де ґрунтовно й педантично детально розглянув всі частини й риси цього права). Він також залишив ряд глибоких думок із царини морально-релігійного виховання. За його поглядом, завдання кожної людини полягає в тому, щоб удосконалювати себе та інших членів суспільства. При цьому він подбав опрацювати довгий ланцюг вимог і заборон, цебто подав позитивні й негативні обов'язки людини.

Університет у Галле за часів Вольфа став колицкою п і є т и з м у . Основоположником цього християнського руху був Ф. Шпенер (1635-1705), а за промотора пієтизму треба вважати А. Франке (1663-1727). Франке досконало володів грецькою й гебрійською мовами. Кожного року він 7 разів прочитував гебрійську Біблію від першої сторінки до останньої. Він мав звичку говорити, що "грецька й гебрійська мови — це двоє очей для теологічних студій".

Пієтизм постав на зламі XVII і XVIII вв. на лоні схоłodнілого протестантизму, що пишався своєю формальною евангельською наукою, але завмирав овочедайним життям і практичним додержуванням науки Ісуса Христа. Пієтисти намагалися оживити завмираюче лютеранство й кальвінізм, цебто Лютерську й Євангельсько-Реформовану Церкви. Вони головним чином працювали над тим, щоб привернути в народі дух і життя первісного християнства. Вони закликали до духовного відродження не шляхом зміни релігії чи приналежності

до тієї чи іншої Церкви, але шляхом зміни серця в наслідок правдивого покаяння й віри в Христа дією Святого Духа.

Кирило-методіївці, зацеплюючи в Україні пієтистичні ідеї, власне намагалися внести в наші міста й села вогонь пробудження й тепла Первісної Християнської Церкви. Вони закликали людей: “Пізнайте правду, а правда визволить вас”. Внутрішня зміна серця людини, а не зміна релігії, дає запоручку справжньої волі, рівноправности та братерства.

Ми спеціально дещо довше зупинилися тут на пієтизмі, бо деякі віровизнаневі групи тенденційно намагаються приєднати кирило-методіївців до своєї релігії. М. Костомарів, П. Куліш, Т. Шевченко, В. Білозерський та інші були віруючими християнами, добре знали Святу Євангелію й закликали нарід не до зміни релігії, а до зміни серця; не до атомізації християнства, цебто до творення нових безконечних деномінацій і релігійних груп, а до творення Божої волі й повернення слов'ян до Первісної Християнської Церкви.

Григорій Сковорода був закордоном 5 років. Виїхав з України 1745 року й вернувся на батьківщину восени 1750 року. Два роки він перебував на півдні Європи, а 3 роки в Німеччині і, правдоподібно, слухав виклади Х. Вольфа та інших пієтистів в університеті в Галле десь у 1747-1750 рр. (Академік Микола Петров, а за ним деякі сучасні українські вчені, помилково твердили, що Сковорода був закордоном тільки 3 роки, від 1750-1753). Можемо з певністю сказати, що Сковорода свою звичку щоденно читати Святу Євангелію й молитися по кілька разів удень і вночі запозичив від пієтистів.

Крім цього, національне відродження й піднесення в нашому народі збуджували думки таких філософів і вчених, як: Т. Мора (1478-1535), французьких енциклопедистів, Й. Г. Гердера (1744-1803), Ф. Р. Ламене (1782-1854), Ф. Фур'є (1772-1837), Р. А. К. Сен-Сімона (1760-1825), В. Скотта (1771-1832) та інших.

Не зайво тут буде згадати про визначних слов'янських діячів пера й науки, що мали вплив на українське відродження в XIX ст., як також на тематику українських письменників і поетів. Олексій Хом'яков (1804-1860) був одним із ідеологів слов'янофільства. 1857 року Шевченко вписав до свого щоденника вірш Хом'якова “Кающаяся Росія”, що справив на нього позитивне вражіння. Ян Колляр (1793-1852), чеський

поет і діяч національного відродження, написав поему “Дочка слави”, в якій закликав слов’ян до дружби й єдності. Вацлав Ганка (1791-1861), чеський поет, був професором слов’янських мов в Карловому Університеті в Празі, переклав на чеську мову ряд українських народних пісень. Павел Шафарик (1795-1861), філолог та історик, багато зробив на ниві слов’янського відродження. Він прихильно ставився до українців і їхньої культури. Василь Білозерський, передаючи 1863 року до народного дому у Львові автограф Шевченкового послання “Шафарикові”, зробив на ньому такий допис:

“Оповідать свідки, що Шафарик, читаючи оце Шевченкове послання, плакав вдячними сльозами”.

Адам Міцкевич (1798-1855), діяч польського національного руху, написав і опублікував 1833 р. “Книги польського народу й пілігримства”; Юзеф Крашевський (1812-1887), що жив на Волині і писав про кріпацтво, та інші.

Вищезгадані славісти вказували на слов’янський мовний фактор, зокрема на спільні граматично-структуральні риси, що характеризують слов’янський світ, як окрему мовно-племінну спільноту, а також популяризували слов’янофільські ідеї. Українці не тільки читали їхні твори, але часто цитували їхні провідні думки й покликалися на них у своїх виданнях. Так, наприклад, Шевченко 1845 р. згадує в посланні “І мертвим, і живим, і ненародженим” про Колляра, Ганку й Шафарика, а свою поему “Єретик”, написану 1845 року, Шевченко присвятив Шафарикові. Високо оцінюючи його патріотичну діяльність на ниві слов’янського відродження, а зокрема за те, що Шафарик “не пострігся в німці...” (натяк на пангерманізм), Шевченко в тріумфі говорить:

“Слава тобі, Шафаріку,
Вовіки і віки!
Що звів еси в одне море
Слов’янскії ріки!”

Також соціальні й політичні потрясення в Європі, зокрема на Сході Європи, сприяли національному відродженню українського народу. Велика Французька Революція, а згодом походи армій Наполеона, збудили до життя окремі поневолені народи. У завойованих країнах Наполеон заводив новий лад, зносив кріпацтво та запроваджував нове законодавство,

т. зв. “Кодекс Наполеона”. Василь Лукашевич (бл. 1783-1866) та інші покладали велику надію на Наполеона, що за його допомогою Україна скине з себе російське ярмо. У плянах Наполеона Україна займала особливе місце. Він хотів відокремити її від Росії й розділити на кілька військово-адміністративних областей, т. зв. “наполеонідів”.

У першій половині XIX сторіччя почали формуватися в Російській Імперії ліберальні визвольні рухи. Передусім згадаємо тут про декабристів. Вони прагнули завести в Росії демократичний конституційний лад, знести стани і встановити республіканський устрій з парламентарною формою правління. Свої революційні дії вони розпочали в грудні 1825 р. Однак цар Микола I брутально здушив повстання, п'ятох передових декабристів повісили, а інших покарали ув'язненням і засланням на картожні роботи.

1830-го року вибухло у Варшаві польське повстання проти Росії, щоб відновити польську незалежну державу. У 1831 році повстання було зліквідоване. Тоді один із його учасників, Шимон Конарський, заснував польську таємну організацію “Молода Польша” з метою визволити Польщу, знести кріпацтво та скасувати стани. Але діяльність Конарського небавом була виявлена, у травні 1838 р. російські жандарми схопили його у Вільні і в лютому 1839 р. він був розстріляний.

Безперечно, ідеї декабристів, а зокрема Товариства Об'єднаних Слов'ян, що було засноване 1823 року в Новгороді-Волинському (в колишньому Звягелі) та гігантський національний рух польських революціонерів сильно вплинули на процес формування суспільно-політичної думки українського народу, зокрема в питанні повалення деспотизму, знесення кріпацтва та слов'янських взаємовідносин.

Під впливом вищезгаданих ідей і суспільно-політичних потрясень українська інтелігенція й молодь кинулися студіювати історію України, її літературу, етнографію, право; збирати документи про мову, мистецтво, історичну минулість; записувати народні пісні, звичаї, обряди, думи, легенди, приказки, прислів'я тощо. Натурально, також Григорій Сковорода з його морально-патріотичними творами та Історія Русів, де вказувалося на історичну роллю України серед інших народів, — в значній мірі спонукували українців до цієї творчої й організованої праці.

Таким чином у першій половині XIX ст. почали формуватися осередки національно-культурної діяльності. Головніші з них постали в Харкові, Петербурзі й Києві.

Перші думки про організовану діяльність національно-культурних осередків зродились у Харкові серед т. зв. “сковородинців”. Харківський Університет, що був заснований у 1805 році, згуртував навколо себе найкращі ідейні сили, що палали вогнем романтизму й народоправних ідей. Оце прізвища деяких з діячів, що їхня національно-культурна праця розвинулась у столиці Слобідської України й поширилась згодом по ін. містах: Іван Бецький, Левко Боровиковський, Марко Вовчок, Розумник Гонорський, Петро Гулак-Артемівський, Василь Каразін, Григорій Квітка-Основ'яненко, Порфир Кореницький, Олександр Корсун, Микола Костомарів, Амвросій Метлинський-Могила, Михайло Петренко, Петро Писарський, Семен Писарський, Ізмаїл Срезневський, Олекса Стороженко, Євген Філоматинський, Микола Цертелєв, Яків Щоголів та інші.

Другим осередком цих ідей на деякий час став Петербург. Там діяли такі українські патріоти, як: Євген Гребінка, Микола Гоголь, Микола Маркевич, Іван Сошенко, Тарас Шевченко й ряд інших. У 1840 р. в Петербурзі був надрукований “Кобзар” Шевченка, що мав надзвичайно великий вплив на поширення національної свідомості й викликав загальне оживлення в українській літературі.

По інших містах діяли також українські патріоти та прихильники самостійної української мови й літератури, як, наприклад: Осип (Йосип) Бодянський, Михайло Щепкин, Микола Бантиш-Каменський, Григорій Тарновський (знавець і меценат мистецтва), Яків Кухаренко, Платон Лукашевич й багато інших.

Та над усіма національно-культурними осередками піднявся гурток української молоді в Києві, що називався “Київська Молода”, чи не за зразком назви “Молода Європа”, заснований у 1843–44 рр., у центрі якого стояв Пантелеймон Куліш. Київський Університет постав 1834 року. Його професором і першим ректором був Михайло Максимович (1804–1873), великий прихильник романтизму й народоправних ідей, який своєю багатогранною діяльністю в царині історії, етнографії, фолкльору й філології приготував ґрунт для розвитку національної свідомості серед українських адептів науки.

Крім Пантелеймона Куліша, Опанаса Марковича й Василя Білозерського, що вже були в Києві в 40-их роках XIX ст., на університетські студії до столиці України приїхали Юрій (Григорій) Андрузький, Олександр Навроцький, Іван Посяда, Микола Савич, Василь Тарновський і Олександр Тулуб. У 1843 році цей гурток збагатив Т. Шевченко.

Коли 1845 року Микола Костомарів і Микола Гулак прибули до Києва, то вони застали там уже гурток українських ідеалістів-патріотів під моральним проводом П. Куліша. У своїх споминах "Історичні оповідання" Куліш дає таку характеристику київської української молоді:

"Треба це знати, що київська молодь, про яку мова, була глибоко просвічена Святим Письмом; що це була молодь високої духовної чистоти, і що апостольство любови до ближнього доходило в ній до ентузіазму. Надхнена (захоплена) чудесами християнської проповіді серед спідленого римського царства, вона заповіт Доброго Учителя: "Люби свого ближнього, як самого себе" (Єв. від Матвія 22:39), виконувала передусім, як і подобає, супроти тих, хто має найперше право зватись (вважатись) нашими ближніми. Це були добрі діти своїх отців і матерів, добрі брати своїх братів і сестер, добрі та щирі друзі своїх друзів, незлобні терпеливці своїх ворогів і вельми прихильні приятелі темного народу. Носячи в серці рай любови та благоволення (ласки), вони палко прагнули розлити ці божественні дари всюди там, куди тільки ступали їхні ноги й де обставини дозволяли їм звертатися до людей із словом.

З цього навіки благословенного поривання виникла їхня думка проповідувати серед просвічених українських панів визволення народу з кріпацтва шляхом просвіти як християнської, так і наукової одночасно. Як царі (у своїх державах), так українські пани в своїх добрах (на своїх маєтках) мали тоді волю й силу кривдити селянина (мужика); та ще більшу волю й силу пани мали вишукувати серед селян людей дотепних, здібних, обдарованих і таких осіб підіймати наукою до моральної й соціальної рівності з собою, а масу покищо залишити під опікою піднесених таким чином із неволі людинолюбців і на опрацювання майбутности. Отже, побожні київські юнаки передусім хотіли надхнути духом своєї любови та благоволення (ласки) найкращих людей у панських родинах, об'єднатись із ними високими інтересами

науки й мистецтва (поезії) та спільно з цими людьми осяяти новим світлом і тих, що справді перебували (сиділи) “в темряві й смертельній тіні” (Івана 1:79).

Велике це було починання, бож громада, об'єднана таким задумом (наміром), була не більша від жмені щирих душ; проте вони не хотіли відділитися від Того, Хто не мав де голови прихилити, бо вони ж дійсно могли сказати: “Господи, до кого йти нам? У Тебе слова вічного життя” (Івана 6:68).

Ми знали, що в Англії ані право, ані декрет, а тільки культура знищила кріпацтво, а тому передусім домагались, щоб українські пани вкусили від божественної чаші знання так благоговійно, як це ми вкусили, та щоб і вони, як і ми, благо ставились до кріпака. Віруючи в Слово Найбільшого з освободителів: «Шукайте ж найперш Царства Божого і правди Його, — а все це додасться вам» (Матвія 6:33), — ми не мали сумніву, що за цим першим і найважливішим фактом української волі постануть уже інші факти, аж до останніх своїх наслідків, які тільки можливі для України.

Учителем київського гуртка послідовників Проповідника слів вічного життя був Сам Він (цебто вони вважали Ісуса Христа за свого Вчителя), усі бо вони були рівні між собою, і тільки той був першим поміж ними, хто був усім слугою.

Тільки на Шевченка дивилися, не зв'язаного нічим із братством, окрім дружби, як на якийсь небесний світильник, і це був правдивий погляд. Озираючись назад, ми можемо сказати без блюзнірства (без богозневаги) про його великого духа: «Він був світильником, що горів і світив» (Івана 5:35). Шевченко з'явився посеред нас, як видиме виправдання нашого надхнення згори”.

Як бачимо, київська громада молоді не обмежувалась уже тільки до літератури й мистецтва, але жваво цікавилася громадсько-політичними питаннями та ідеєю національного визволення. Вона й стала передвісником і підґрунтям Кирило-Методіївського Братства.

2. Постання та членство.

Кирило-Методіївське Братство постало в грудні 1845 р. та в січні 1846 р. з ініціативи Миколи Костомарова при тісній співпраці з Миколою Гулаком і Василем Білозерським. П. Ку-

ліш був саме тоді вчителем у Петербурзі, Т. Шевченко, нато-мість, хоч після закінчення Академії Мистецтв переїхав до Києва та працював у Київській Археографічній Комісії, проте через тривалі службові поїздки по Україні не міг бути на установчих зборах. Аж у квітні 1846 року Шевченко особисто познайомився в Києві з Костомаровим, який і розповів йому про Кирило-Методіївське Братство, знаючи Шевченкову палку любов до України та до її багатострадального народу. Таким чином Шевченко приєднався до Братства дещо пізніше в 1846 році.

Тяжко навіть і тепер подати точне число членства Кирило-Методіївського Братства. Існує тільки одне усне свідчення Д. Пильчикова, що його записав О. Кониський, за яким Кирило-Методіївське Братство в січні 1847 року мало в своїх рядах близько 100 членів. Восени 1846 р. загальне членство Братства, за даними слідства, становило 12 осіб, а це дає нам підставу подати їхні прізвища.

1. Микола Костомарів (1817-1885) мав у 1846 році 29 літ; основоположник Кирило-Методіївського Братства, велетень історії, автор фундаментальних праць з історії України XV-XVIII вв., базованих на великому документальному матеріалі; визначний науковець, педагог, європейського типу державний муж, знавець теології, прозаїк, поет, публіцист, критик і перекладач в одній особі. Володів мовами: латинською, грецькою, англійською, французькою, італійською та майже всіма слов'янськими; пишався феноменальною пам'яттю, мав ніжне серце й чутливе сумління, був свідомий український патріот-демократ, авторитет у питаннях історіографії, політично-державної думки й організації; був мозком Кирило-Методіївського Братства, що розробляв глибокі суспільно-політичні ідеї, систематично деталізував і укладав їх у рамки статутів, проклямацій та інших документів, надаючи їм таким чином конкретного змісту.

Син російського дідача-дворянина Івана й української кріпачки Тетяни, з якою батько згодом одружився і таким чином узаконив сина Миколу. Хоч батькові Костомарова не були чужі народоправні ідеї Західньої Європи (його улюбленими творами були книжки Вольтера, Д'Алямбера, Дідра та інших), проте він не практикував братерства, рівності й волі на своїй слободі (14 000 десятин землі). Він не раз у гніві

зухвало й жорстоко ставився до своїх власних кріпаків, які змовилися та вбили його 1828 року. Тоді вдова-мати сама подбала про належне виховання свого сина Миколи в українському дусі.

Микола Костомарів скінчив 1831 року Воронізьку гімназію, а в 1833 році вступив на вищі студії в Харківському Університеті, що їх закінчив 1837 року званням кандидата, а в 1844 році успішно захистив у Харкові дисертацію “Про історичне значення руської народної поезії” на вчений ступінь магістра та здобув права професора. (Костомарову попередню магістерську дисертацію, що вже була надрукована 1842 року, на його улюблену теологічну тему “Про причини й характер Унії в Західній Росії”; — відкинула православна церковна влада — харківський архієпископ Інокентій —, мовляв, Микола Костомарів у дисертації зневажливо насвітлив низький моральний стан тодішньої Православної Церкви та нешанобливо й однобічно ствердив, що владолубство царгородського патріярха викликало ворожнечу й розбрат у Христовій Церкві).

З любови до правди й наукової всебічності Микола Костомарів точно й солідно досліджував історичні події. З цією метою він після захисту магістерської дисертації виїхав на Київщину й на Волинь. Прибувши до Києва, він застав там уже гурток українських патріотів і ідеалістів, у центрі якого стояв Пантелеймон Куліш.

Костомарів короткий час викладав історію в 1844/45 навчальному році в Рівенській гімназії, в якій тоді вчилася понад 350 учнів, головно поляків і жидів, а учителями були українці з Лівобережжя. (Рівенська гімназія постала в 1839 р. в наслідок ліквідації Клеванської гімназії). Костомарів також пильно збирав фолкльор, етнографічний та історичний матеріал. З цією метою він відвідав Остріг, Дермань (монастир), Межиріч, Корець, Гощу (маєток Гойських, де в XVI ст. існувала аріяньська школа), Пересопницю, Дубно, а перед Великоднем 1845 р. оглянув Крем'янець, Почаїв, Вишневець і Берестечко. Згодом викладав історію в Першій Київській Гімназії, а 1846 року був призначений адьюнкт-професором історії Київського Університету.

За приналежність до Кирило-Методіївського Братства втратив професорську катедру й був арештований російською владою напередодні свого вінчання, цебто в суботу, 28-го

березня 1847 р. (Микола Костомарів заручився з Аліною Крагельською 13-го лютого 1847 року, а шлюб назначили на понеділок, 30-го березня 1847 року. Костомарів мав тоді 29 років, а його наречена — 16 років. Але їхній шлюб через розгром Кирило-Методіївського Братства й ув'язнення братчиків надто довго забарився, бо відбувся щойно в 1875 році, коли Костомарів мав уже 58 літ, а його суджена Аліна Крагельська — 45 літ).

Костомарова арештували в Києві й посадили на Подолі, де він ночував із суботи на неділю та з неділі на понеділок. У понеділок, 30-го березня 1847 року, його відправили повозом із Києва до Петербургу. По дорозі зустрівся Костомарів із Юрієм Андрузьким. Коли останній запитав, за що його арештували, Костомарів відповів: “Та Гулак у Петербурзі, чорт знає, що написав і зіпхнув на мене, а сьогодні день мого весілля...” Опісля додав по-французькому: “Скажіть Марковичеві, щоб був обережний. І іншим”.

Знаючи деспотизм царя Миколи I та жорстокість його адміністрації, Костомарів постановив нічого не їсти й не пити, щоб таким чином заморити себе голодом. У дорозі він настільки ослаб, що без чужої допомоги не міг ані висісти з повозу, ані всісти до нього.

Вони наблизились до Петербургу й Костомарів побачив, що він не матиме нагоди вмерти в дорозі перед в'їздом до столиці. Також провідник зауважив, що Костомарів нічого не їсть, і відгадав ціль його посту. Він почав переконувати його занехати піст, кажучи: “Ви не спричините собі смерті; я, безперечно, встигну довести вас до Петербургу, — але ви пошкодите собі. Зачнуть вас допитувати, а ви в наслідок ослаблення будете маячити й наговорите багато зайвого як на себе, так і на інших...” Костомарів послухався провідника й у Гатчині перший раз поснідав після 5-денного посту.

Після ув'язнення в Петропавлівській фортеці в Петербурзі й заслання до Саратова, де Костомарів перебував до 1856 року, цебто вже по смерті царя Миколи I в 1855 році, він був звільнений із заслання за панування наступного царя Олександра II і був обраний на професора історії Петербурзького Університету, де він читав лекції від 1859 р. до 1862 р. У часі свого найбільшого педагогічного розквіту в 1861 році Костомарів попав у конфлікт із своїми ліберально-раціоналістично наставленими студентами, які висміювали його віру в Бога та

в Святу Євангелію, вважаючи за правду тільки те, що можна довести розумом. Це нанесло сильний удар на психічний стан Костомарова й він змушений був 1862 року назавжди залишити улюблену ним працю викладача в університеті, присвятивши себе відтоді виключно науково-архівним дослідям. Помер і був похований у Петербурзі. З його біографії знаємо, що він до кінця свого життя непохитно вірив у Бога й пильно читав Святе Письмо.

Пантелеймон Куліш вважав Миколу Костомарова за видатного українського Тацита. (Тацит — це стародавній римський історик, політичний діяч і оратор; народився бл. 55 р. і помер бл. 120 р.).

Микола Костомарів звернув увагу братчиків на вивчення історичних фактів. Він твердив: “Історія — це провідник правд, витягнених із життя досвідом багатьох віків, і при цьому — це показник великих шляхів Божого провидіння”. Микола Костомарів — це основоположник народницького напрямку в українській історіографії, це справжній демократичний корифей українського відродження; він відважно обстоював самостійність української нації й окремішність українського історичного процесу, що являє собою втілення народоправних ідей українського народу.

2. Микола Гулак (1822-1899) мав у 1846 році 24 роки; співосновник Кирило-Методіївського Братства, уродженець Полтавщини; згодом його батьки переселилися в Херсонську губернію, де володіли маєтком “Нова Прага”.

У 1843 році Гулак скінчив правничий факультет Дорпатського Університету (колишнє місто Дорпат, Юр’єв тепер називається Тарту, Естонія), а в 1844 здобув вчений ступінь кандидата права.

У 1845-47 рр. був урядовцем канцелярії Київського, Подільського й Волинського Генерал-Губернаторства в Києві. Зактуалізував поміж братчиками ідею “ходіння в народ”, цебто потребу подорожей по селах України, щоб таким чином зблизити селян до себе й поширити поміж ними народоправні ідеї. У його домі часто відбувалися сходини кирило-методіївців. Під час слідства відповідав речево й не пошкодив нікому з братчиків. Усю вину за авторство “Книг Буття Українського Народу” та інших знайдених ідеологічно-програмових рукописів узяв на себе, як справжній лицар обов’язку. На жаль,

Костомарів безпідставно припускав, що Гулак пошкодив йому під час слідства та розправи над братчиками в Петербурзі. Тому нічого дивного, що поведінка Гулака після повернення з заслання повсякчасно була обережна та здержлива супроти Костомарова. Так, наприклад, 1881-го року на археологічнім з'їзді в Тифлісі зустрівся Гулак із Костомаровим, який хотів кинутися йому на шию, але Гулак гостро подивився на Костомарова через свої окуляри, мовчки стиснув йому руку й відійшов. Натурально, то був жест великого жалю праведного Гулака до Костомарова за його безпідставну підозру під час слідства і допитів у Третьюму Відділі в Петербурзі.

Гулак був авторитетом у питанні слов'янських взаємовідносин. Листувався з Ганкою. Відомий працями з історії, філології, юриспруденції й математики; досконало знав німецьку мову й добре володів майже всіма слов'янськими мовами.

Після відбуття заслання жив в Одесі, в Грузії та в Азербайджані.

3. Василь Білозерський (1825-1899) мав у 1846 році 21 рік; співоєвник Кирило-Методіївського Братства, студював у Київському Університеті, у 1845 році ближче познайомився з Костомаровим і Гулаком. Після заслання був учителем Полтавського Кадетського Корпусу, згодом редактором місячника "Основа". Написав програму для сільських шкіл, пристосовану до потреб селянства. Підтримував зв'язки з Галичиною, співпрацюючи в "Меті" та "Правді".

Для Білозерського принципом життя був "закон, написаний у серці людини Божим пальцем". Опанас Маркович так характеризував його: "Василь Білозерський — це ангольський мир у душі, солодка розмова — образ життя чистий і в найвищій мірі праведний, поетичне захоплення і діяльність суто-практична, жвава і безперервна — і під усім цим — палка любов до Христа! Скільки з'єдналось в ньому всього доброго: без Христової ласки через Святого Духа не заховалася б так прекрасно ця особистість. Слава Богові, що обрав його для нас провідною зорею до Вифлеєму" (Дмитро Чижевський, "Нариси з історії філософії на Україні, Прага, 1931 р., стор. 109).

4. Пантелеймон Куліш (1819-1897) мав у 1846 році 27 літ; видатний і провідний член Кирило-Методіївського Братства, речник ідеї пов'язання України з уселюдськими

ідеалами на ґрунті світової літератури; вважав Святе Письмо, Гомера та Шекспіра за три фундаментальні опори-основи “всесвітнього храму”.

Уродженець Чернігівщини, скінчив 5 клас гімназії в Новгороді-Сіверському. Натурально, спочатку наука давалася йому дуже тяжко, бо він не знав російської мови. Однак згодом повністю опанував її й займав передове місце в студіях між своїми ровесниками-учнями. У 1839 році успішно склав іспит на студії в Київському Університеті. Пильно й завзято вивчав чужі мови: англійську, французьку, німецьку, італійську, еспанську, латинську, грецьку, гебрейську та слов'янські, що стали йому в пригоді при перекладах Святого Письма, творів: Шекспіра, Байрона, Гете, Шіллера, Гайне та інших. Був великим авторитетом в українській філології; це перший науковець і письменник, що зовсім свідомо творив українську літературну мову. Мав деякий вплив на Шевченка й багато попрацював над його творами: “Наймичкою”, “Назаром Стодолею”, “Неофітами” та іншими. Виправляв Шевченкові не тільки мову поезій, але й зміст. Так, наприклад, у своєму вірші “До Основ'яненка” Шевченко 1839 р. написав:

Наш завзятий Головатий
Не вмере, не загине!

а Куліш це виправив на:

Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине!

Працював учителем по різних дворянських (поміщицьких) родин, підготовляючи їхніх дітей вступити до гімназії; у 1842 році був учителем у Луцьку, а в 1843–45 рр. — в Києві. Одружився 1847 року з Олександрою Білозерською, рідною сестрою Василя Білозерського, яка відома в українській літературі під псевдонімом Ганни Барвінок.

Куліш привносив своє овочедаїне життя перетворенню українського етносу в повноцінну націю, цебто перемінити Україну з етнографічної маси в політично суверенну державну націю. Про визволення України та значення праці кирило-методіївців у цім аспекті, Куліш подає такі думки у своїх споминах: “Чи визволення станеться ще за нашого життя, чи ще не скоро, ген у далекому майбутньому, — про це ми не дбали,

знаючи, що в Господа один день, немов тисяча років (2 Петра 3:7). Ми, за Христовим словом, вважали себе за нікчемних слуг (рабів) свого спасаючого задуму і коли б щось вдіяли, то вважали б, що зробили тільки те, що повинні були зробити (Луки 17:10). Отже, дарма, що ми впокорювались перед великим покликом на Христове жниво, якого всюди так багато; ми підпали чарові християнської любови так само, як і перші послідовники Христової науки. Про те, що й тепер ще нам здається можливим тільки в далекій майбутності, ми роздумували в своїх серцях так, наче воно здійсниться незабаром (дуже скоро). Слова: “Близько при дверях” (Матвія 24:33; Марка 13:29; Луки 21:31; Якова 5:9) наче хтось промовляв над нами, так бились наші серця солодким сподіванням. Бо ми знали, що наша сівба на великій ниві життя своєчасно дасть плід (Матвія 21:41). Та не в тому була сила, щоб піднести з занепаду рідну націю, але в тому, щоб Україна переповнилась тямучими й великодушними людьми”. (Михайло Возняк, “Кирило-Методіївське Братство”, Львів, 1921, стор. 77-78). А у своїм історичнім дописі в журналі “Звездочка” Куліш недвозначно ствердив, що Україна повинна або відірватись від Росії, або вмерти...

Та з усіх кирило-методіївців Пантелеймон Куліш найміцніше був захоплений Святим Письмом. Майже 30 років свого найбільше творчого життя він присвятив перекладові Біблії на українську літературну мову. Наполегливо досліджував не тільки оригінали Старого й Нового Заповіту та всі доступні йому переклади Святого Письма, але з насолодою студював численні біблійні коментарі. Про епохальну працю над перекладом Св. Євангелії він писав, що Біблія полонила його, володіла всією його істотою, була його радістю, світлом, зокрема ж в останніх роках життя. Куліш дав українському народові те, що Лютер дав Німеччині в XVI ст. Він, за прикладом Великого Реформатора, переклав на українську мову Св. Письмо — Книгу, що правила за основу життя й розвитку Англії, Німеччини, Швеції, Голляндії, Швейцарії, Америки, Чехо-Словаччини та інших країн. Він дав у руки українцям Духовного Меча, Духовного Молота, щоб ним лупати тверду скелю дискримінації в сфері національно-політичній, соціально-економічній, освітньо-культурній й релігійно-церковній.

Микола Костомарів високо оцінював творчість Пантелеймона Куліша, а особливо його історичний романтизм, і вважав

Куліша за майбутнього українського Вальтера Скотта (1771-1832), який оспівував у своїх працях давнє лицарство Шотляндії й Англії.

5. Тарас Шевченко (1814-1861) мав у 1846 році 32 роки,; видатний член Кирило-Методіївського Братства, надавав йому тон праці, інспірував братчиків своїм палким патріотичним словом, імпульсивністю своїх емоцій та незломною волею в обстоюванні самостійницьких постулатів; борець за народоправні ідеї й визволення поневолених народів із національно-політичного й соціально-економічного ярма царського деспотизму.

Уродженець Київщини (тепер Черкаська область). Вкуплено його з кріпацтва за 2 500 карбованців 22-го квітня 1838 р. в пана-дідича Енгельгардта. Відтоді став вільним слухачем Академії Мистецтв у Петербурзі й пильно студіював малярство під керівництвом проф. Карла Брюлова. Скінчив Академію Мистецтв 1845-го року із званням вільного художника, а 4-го вересня 1860 р. Рада Академії Мистецтв надала йому звання академіка-гравера.

На 5-му році своїх студій в Академії Мистецтв, цебто 1843 року, Шевченко відвідав Україну й довший час затримався в Яготині в маєтку князя Миколи Репніна (справжнє прізвище Волконський), який тоді був генерал-губернатором України й дуже прихильно ставився до українців. Дочка князя М. Репніна — це княжна Варвара Репніна. Заходами Репніних міністер народньої освіти призначив Шевченка на початку 1847 р. учителем малювання в Київському Університеті.

Репніни мали тісний контакт із Заходом і їхня яготинська бібліотека була переповнена творами заграничних авторів. Княжна Варвара Репніна часто бувала в Женеві й учащала там на пієтистичні Богослуження пастора Шарля Ейнаря та вважала останнього за свого особистого душпастиря й до радника. Вона писала пасторові Ейнареві про Шевченка та про їхні релігійні бесіди, сполучені з читанням Святого Письма й молитвою. (“Науковий збірник УВАН в США”, 1953, стор. 143-151).

Шевченко жив у Репніних із перервами від жовтня 1843 року до січня 1844 року. Княжна Варвара Репніна, велика шанувальниця Святого Письма й молитов, мала великий вплив на Шевченка. Він називав її “своїм анголом-хоронителем”,

натурально, мавши на увазі її молитви та клопотання, спільно з нею читав Святу Євангелію й розмовляв з нею на біблійні теми. В Яготині Шевченко в особливій мірі зацікавився біблійною тематикою. Крім переспіву старозаповітних Псалмів на українську мову, він часто в своїх віршах вживав біблійних персонажів, щоб ними картати сучасних йому тиранів та вказувати на майбутнє царство правди, справедливості й волі.

За приналежність до Кирило-Методіївського Братства й за народоправні ідеї в його творах Шевченко був ув'язнений 5-го квітня 1847 р. й покараний найсуворішим засланням. Щойно у липні 1857 року цар Олександр II, який вступив на трон після смерти Миколи I (1855 р.), на прохання княжни Варвари Репніної, Настасії Толстой, Михайла Лазаревського й ряду інших визначних осіб, привернув Шевченкові волю.

Закиди деяких критиків, що Шевченко спроневірився Богові й Церкві, неслухні. Поет не раз у своїх ліричних творах бунтується проти царизму й дискримінації, проте навіть і суворе заслання не заломало його віри в Бога. Раз-у-раз ми читаємо в його щоденнику такі високорелігійні й побожні вислови: “Єдина моя радість тепер — це Євангелія. Я читаю її щодня й щогодини”. (Лист із 29-го грудня 1849 р. до А. Лизогуба). “Новий Заповіт я читаю з благоговійним тремтінням”. (Лист із 7-го березня 1850 р. до княжної В. Репніної). “Молися, коли можеш молитися, і, молячись, віруй розумно, глибоко; віруй у позагробове (замогильне) ліпше життя... Віруй і віра спасе Тебе”. (Лист із 30-го травня 1853 року до лікаря А. Козачковського). “Милосердний Бог — моя нетлінна надія”! (Щоденник під датою 14-го липня 1857 р.). А 1860 р., цебто рік перед смертю, Шевченко написав ліричний вірш “Молитва”, де схарактеризував християнські мотиви надії на Бога. Безперечно, атеїст чи скептик не може так писати.

Тарас Шевченко був й є символом справедливості, волі й народоправних ідей. Як колишній кріпак, він зумів оцінити ціну особистої свободи, свободи слова, свободи думки. Його співпраця з Костомаровим, Кулішем, Білозерським та іншими кирило-методіївцями тільки збільшили його надії на Бога й на споконвічну правду, об'явлену в Святому Письмі.

6. Опанас Маркович (1822-1867) мав у 1846 році 24 роки; визначний член Кирило-Методіївського Братства, пієтистично-ідеалістичного світогляду. Уродженець Полтав-

щини, син безземельного дворянина, закінчив 1846-го року Київський Університет, муж письменниці Марка Вовчка. Відомий в українській літературі, як фолклорист й етнограф; зібрав близько 30 000 народних приказок і прислів'їв.

Опанас Маркович вірив у “міць душі, яку утворив Бог, яку Бог загріває, відживляє та про яку Бог піклується”. Василь Білозерський, між іншим, так висловився про нього: “Він усіма силами намагається з'ясувати собі шлях християнського життя та йти цим шляхом”.

7. Микола С а в и ч (1808-1892) мав у 1846 році 38 літ, цебто був найстаршим кирило-методієвцем за віком, а також найдовше з них прожив на цій землі, діждавшись похилого 84-літнього віку. Уродженець Полтавщини, вже з юнацтва був добре обізнаний із народоправними ідеями Західньої Європи, бо його батьки були начитані й мали розкішну бібліотеку. Микола Савич скінчив 1827 р. філософічний факультет Харківського Університету, опісля вступив до війська та брав участь у турецькій кампанії (1828-1829). У 1831-34 рр. вчився в Парижі, слухав головню виклади з хемії.

У 1840-х рр. зблизився з фундаторами Кирило-Методіївського Братства. У 1847 році, з доручення Шевченка, передав у Парижі А. Міцкевичеві автограф поеми “Кавказ”.

Стояв за повалення монархії. Національну ідею й національного духа вважав за рушійну силу розв'язку нації. Під час розгрому Кирило-Методіївського Братства Савич перебував у Касселі, Німеччина. Коли одержав наказ повернутися до Росії, то, знаючи тиранію царя Миколи I та жорстокість його сатрапів, намагався заподіяти собі смерть, перерізавши артерії на руках. Але його врятовано й відвезено на слідство до Петербургу.

8. Олександр Н а в р о ц ь к и й (1823-1892) мав у 1846 році 23 роки; уродженець Полтавщини, тепер Черкаська область; закінчив гімназію в Полтаві та вступив у січні 1843 р. на філософічний факультет Київського Університету, який закінчив у січні 1847 року. Двоюрідний брат Миколи Гулака.

Навроцький — поет і перекладач. Йому належить понад 20 віршів і близько 140 перекладів клясиків світової літератури: Гомера, Байрона, Гайне, Гете, Мільтона, Шеллі, Шіллера, Міцкевича, Лермонтова та інших. Його твори в переважній більшості не були друковані. У них домінує притаманний тоді жанр присвят. Написав зворушливого вірша “На вічну пам'ять

М. І. Костомарову”, що був опублікований в “Альманасі” за редакцією В. Александрова, X, 1887, стор. 219-220. З його перекладницької діяльності варто тут згадати “Іліяду” й “Одісею” Гомера та “Фариса” й “Оду до юности” Міцкевича.

9. Дмитро П и л ь ч и к і в (1821-1893) мав у 1846 році 25 літ; уродженець Полтавщини, у 1843 році закінчив Київський Університет. Педагог, викладав історію в Полтавському Кадетському Корпусі в 1846-1864 рр.; організував у Полтаві недільні школи.

Пильчиків підтримував зв'язки з галицькою інтелігенцією та з проф. М. Драгомановим; матеріально допомагав у заснуванні Літературного Товариства ім. Шевченка у Львові в 1873 році, яке 1893 року перейменовано на Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові.

10. Іван П о с я д а (1823-1894) мав у 1846 році 23 роки; уродженець Полтавщини, скінчив гімназію в Полтаві й у 1843 році вступив на філософічний факультет Київського Університету. Арешт, слідство й заслання кирило-методіївців припинили його студії в Києві. Скінчив університет у Казані 1849 року зі ступнем кандидата філософічних наук. Опісля працював як педагог по різних містах, а найдовше в Учительській Семінарії в Коростишеві, де й помер.

11. Олександр Т у л у б (1824-1872) мав у 1846 році 22 роки; студент Київського Університету. Був арештований, але unikнув покарання через відсутність доказів. У 40-х і 70-х роках ХІХ ст. учителював у кількох містах України.

12. Юрій (Георгій) Андрузький народився 1827 р. Дата смерті невідома. Мав у 1846 р. 19 літ. Наймолодший член Кирило-Методіївського Братства; уродженець Полтавщини; скінчив у 1845 році Першу Київську Гімназію та вступив на правничий факультет Київського Університету, але з причини слабости очей не скінчив його.

Андрузький був заарештований 1847 року і своїм легко-важним зізнанням пошкодив братчикам, а зокрема Шевченкові. Після арешту жив під наглядом поліції у Казані, а згодом у Петрозаводському. Його дальша доля сумна. Він написав “Конституцію Республіки”, за що був удруге арештований 1850 р. й покараний ув'язненням у Соловецькому монастирі.

Хоч братчики були різних темпераментів, ментальностей і походили з різних суспільних верств, все ж таки ми бачимо в них ідеологічну єдність. Вони прибули до Києва й розпоршилися з нього різними шляхами, але в самій столиці України всі вони перейшли через своєрідну духову школу, яка пробудила їх, щоб вони пробуджували інших до свідомого життя й діяльності на користь України; яка об'єднала їхні серця й дії в будові кращого завтра в усіх сферах життя українського народу. У Києві вони перейшли з національно-літературного романтизму на шлях релігійно-культурного й суспільно-політичного реалізму.

3. Назва.

Первісна назва української політичної організації в Києві була Кирило-Методіївське Товариство. Ця назва маркантно говорить сама за себе. Надхненниками й патронами Братства були солунські брати: св. Кирило (бл. 827-869) й Методій (бл. 815-885). Вони були першими просвітителями слов'ян і проповідували їм Святу Євангелію зрозумілою для них старослов'янською мовою.

Їхнє завдання було невимовно тяжке. У середньовічних часах справа перекладу Святого Письма на старослов'янську мову й ідея Богослуження рідними мовами всіх народів світу вважалася за "революційне гасло". Панував тоді погляд, що "варварськими" мовами не можна славити Бога, а тільки гебрійською, грецькою й латинською мовами, що ними був зроблений напис над розп'ятим Ісусом Христом на Голгофі. Солунські брати непохитно боронили право кожного народу прославляти Бога й мати Богослуження зрозумілою рідною мовою. І ось за ідею рівноправності всіх мов перед Богом і в церкві св. Кирило й Методій зазнали багато гіркового горя, переслідувань, скорбот і за це переконання передчасно закінчили своє земне життя.

Солунські брати дали слов'янським народам саме те, що було їм конче потрібне, щоб пізнати Бога та стати культурними народами. Св. Кирило уклав для перекладу Святого Письма на основі аланського письма та грецького мінускулу найстарішу систему старослов'янської азбуки, т. зв. кирилицю, що мала вирішальне значення для розвитку мови й літератури в Македонії, Моравії, Чехії, Паннонії (сучасна

Мадярщина), Болгарії, Сербії, Хорватії й Україні. Як відомо, з Болгарії старослов'янська або церковнослов'янська мова перейшла в Україну разом із християнством і сильно впливала на розвиток українського письма й літератури аж до появи “Енеїди” Котляревського 1798 р. Переклад Святого Письма св. Кирилом і Методієм на старослов'янську мову користувався великим авторитетом. Він і досі вживається при нових перекладах Біблії, як порівняльний текст.

Маючи це все на увазі, Микола Костомарів і його однодумці назвали Братство в Києві іменами св. Кирила й Методія і діяли під їхнім патронатом.

Щодо первісного офіційного слова “товариство”, то воно перестало вживатись, а замінилось на “братство”. Вже наше вільне Козацтво називало себе братством, маючи на увазі слова Євангелії, де написано: “А ви не звіться учителями, — бо один вам Учитель (Ісус Христос), а ви самі брати” (Матвія 23:8). Також Шевченко в листі до М. Костомарова з 14-го лютого 1847 р. вжив слова “братство” на означення Кирило-Методіївського Товариства в Києві. Ось його вислів: “Про братство не пишу, бо нічого й писати, — як зійдемося, то поплачемо”.

З огляду на це наша література й наука спопуляризувала власне цю другу назву, як найбільш відповідну, бо Кирило-Методіївське Братство не представляло собою повністю товариства чи організації, а являло собою слухніше гурток чи клуб. Братчики нерегулярно сходились на наради й розмови то в Костомарова, то в Гулака. Братство уникало канцелярщини й формалізму організацій із всіма атрибутами формального права щодо виборів голови, секретаря, скарбника, взагалі керівних органів, членських вкладок, способу ведення зборів, реєстрації членів, запису протоколів і т. д. Ця обережність була доцільна та зрозуміла з огляду на поліційний режим необмеженого монарха Миколи I, для якого всяка найшляхетніша демократична організація була конспіративною, політичною, революційною й антиурядовою.

Знаком Братства був плоский золотий перстень із написом глаголицею: “Св. Кирило й Методій; січень 1846 р.”. Братчики носили ці перстні на честь тих двох апостолів і просвітителів слов'ян. Крім цього були також образки з малюнком св. Кирила й Методія.

Печатка Кирило-Методіївського Братства мала девіз: “І пізнаєте правду, а правда визволить вас!” (Івана 8:32).

4. Мета Братства.

Кирило-Методіївське Братство проіснувало всього 13-14 місяців, знаходячись у стадії організації, цебто воно повністю не встигло ще оформитись, і утримувалось не зовнішніми факторами діючого права чи соціально-економічних інтересів, а виключно на добровільній волі кожного члена, на їхньому внутрішньому спільному переконанні й любові до правди.

У площині практичної діяльності в галузі шкільництва, виховання та служіння народів друкованим словом праця братчиків була скромна, незначна й непомітна. Все ж таки в площині суспільно-політичної думки Кирило-Методіївське Братство в Києві стало центром відродження всієї України в XIX сторіччі та правило й досі править за приклад у змаганні за права на вільне життя як поодиноких людей, так і всіх поневолених народів.

Кирило-Методіївське Братство непохитно стояло на позиціях ідеалістичної філософії, вважаючи Бога за Творця й Володаря історії, а християнську релігію — за рушійну силу історії. В основі Кирило-Методіївського Братства, як таємного політичного гуртка, лежала ідея національно-політичного визволення. У сфері національно-політичній братчики одностайно обстоювали народоправні ідеї Запорізької Січі й Західної Європи. Вони намагалися повернути Україні та всім уяремленим народам демократичний республіканський устрій на зразок Запорізької Січі. Отже, вістря програми Кирило-Методіївського Братства були спрямовані безпосередньо чи посередньо супроти могутніх тоді монархій: російського царизму, австро-угорського цесарства, турецького султанства та пруського королівства. Всі форми національно-політичного ярма братчики вважали за гальмо в розвитку як поодиноких народів, так і міжнародного суспільства, всього людства, а тому признавали всім народам право до самовизначення національних республік на їхніх етнографічних територіях із притаманною кожній нації природовідповідністю.

У соціально-економічному секторі Кирило-Методіївське Братство недвозначно виступило проти суспільної нерівності й обстоювало нові суспільні взаємовідносини. В Росії

населення тоді було поділене на нерівні своїм правним становищем верстви та стани, що являли собою основну ознаку устрою фєвдальної доби. В Україні тоді жило багато поміщиків (землевласників), панщина на їхніх землях тривала 3 дні на тиждень, а загальна кількість кріпаків того часу становила $\frac{3}{4}$ всього населення України. Чинні закони наказували, що хто в якому стані народився, не смів переходити в інший. Братчики вважали все те, що поневолює людського духа, людський інтелект і людське тіло; все те, що понижує людську гідність, — за неволю, за брутальне ярмо. А тому вони стали в обороні мовчазного й багатострадального народу; наголошували сваволю, бездушність, визиск і дискримінацію панів-поміщиків і в своїй дуже шляхетній програмі домагались рівноправності всіх громадян, ліквідації станів, станових привілеїв і обмежень та знесення кріпацтва.

Отже, мета Кирило-Методіївського Братства була яскраво скристалізована в двох аспектах: політичному й суспільно-економічному:

1. Відновити українську самостійну державу, сперту на народоправних (демократичних) ідеях, або, говорячи словами братчиків, “відновити Гетьманщину, якщо можна окремо, а якщо ні, то в слов’янщині”.

2. Знести кріпацтво, зліквідувати стани, усунути станові привілеї й обмеження та зрівняти всіх громадян у правах.

Кирило-Методіївське Братство у своїх постулятах покликалось на Боже право, на історичне право українського народу й на природне право. Натурально, на той час було великою небезпекою для братчиків захищати права українського народу й обстоювати людську гідність, проте вони відчували, що правда домінувала в їхніх намірах і діях, а це, власне, спонукувало їх до самопосвяти й ідейної праці на користь України.

5. Тактика або спосіб діяння Братства.

Свою політично-соціальну мету Кирило-Методіївське Братство намітило здійснити не “сталевим мечем”, цебто не підготовою українців до збройного повстання чи революції, але шляхом привернення всюди первісного християнства, шляхом плекання освіти й виховання, шляхом легальних реформ та врешті шляхом поширення ідеї поділу Російської Імперії на

національні самобутні республіки в добровільній федеративній спільноті-союзі всіх слов'ян.

Братчики не захоплювалися кровопролиттям. Вони вперше в історії категорично заперечили жорстоку варварську засаду, що "мета виправдує засоби", і назвали її безбожницькою. Вони глибоко вірили в Божу справедливість і в силу слова. "Я на сторожі коло них поставлю слово" (Т. Шевченко). "Настане час, коли від нашого слова впадуть ерихонські мури" (П. Куліш). Під "ерихонськими мурами" Куліш розумів тюрму народів Російської Імперії. Цей вислів він запозичив із Святого Письма (Книга Ісуса Навина 6:20). "Ми знали, що в Англії ні право, ні декрети, а культура знищила кріпацтво" (П. Куліш). Також тодішні зовнішні та внутрішні умовини в самій Україні ніяк не сприяли на те, щоб викликати в народі національно-визвольну революцію, як про це буде мова далі.

Кирило-Методіївське Братство базувалось на християнській ідеалістичній концепції й високих морально-етичних принципах. Основою дій братчиків була наука Ісуса Христа. Вони вірили, що без духовного визволення з кайданів гріха, не може бути й мови про визволення з національно-політичної неволі й соціально-економічного ярма. "Пізнайте правду, а правда визволить вас!"

На українських землях тоді, крім православних, жило понад 1 500 000 осіб польського чи римо-католицького віровизнання. Сам цар Микола I, дворянство, поміщики, священство й народи в Російській Імперії здебільшого не знали справжнього змісту Святої Євангелії й не дбали в своїм житті про Божі заповіді. Офіційна панівна Церква не обстоювала правди, не осуджувала й не протиставилася тиранії, гнобленню й дискримінації, навіть у сфері рідної мови, освіти й культури, а, навпаки, вимагала безумовного послуху тиранам. Кожен спротив варварській владі і нестерпній сваволі поміщиків-дідачів духовенство вважало за бунт проти царя та за гріх супроти Бога. Тодішнє духовенство абсолютно не задовольняло потреб часу й цілком не прислуховувалося до ритму подій. Православна Церква й єзуїти не тільки не ставали в обороні багатострадального народу, а, навпаки, самі не допускали його будувати життя на основі Святої Євангелії й дійти до національно-політичної зрілості. Маючи на увазі цей жалюгідний стан, Шевченко писав: "Земля плаче у кай-

данах... Нема кому розкувати, одностайно стати за Євангелію Правди”.

Братство виступило проти лицемірного фарисейства й мертвої релігійності російського православ'я (проти візантійсько-московського цезаропапізму або державного церковництва) і польських єзуїтів (проти римського папоцезаризму або церковного державництва), що сприяли загарбницькій політиці монархів, підтримували соціально-економічне уярмлення селян і санкціонували февдально-дискримінаційну систему, мовчазно й поблажливо дивлячись на тиранію в ХІХ ст.

Натурально, коли б поміщики-дідичі та священники повернулися до первісного християнства, їхнє ставлення до народу докорінно змінилося б. Пізнання Христа робить людину дійсно вільною, бо “Господь — то Дух, а де Господній Дух — там воля” (2 Коринтян 3:17). Первісні християни проповідували всім народам Христа й таким чином піднесли їх до гідності Божих дітей. Землевласники в Азії, Греції, Римі та в інших античних країнах, ставши християнами, випустили на волю своїх рабів, а знову християнські раби добровільно з великою пошаною ставилися до своїх панів і з подвійною пильністю служили їм. Тільки наявність Христа в серці людини зумовлює її правильну зовнішню поведінку; тільки присутність Божої правди й Божої волі в житті держави забезпечує правильне взаємовідношення між органами влади та громадянством. Свята Євангелія — це джерело сили та снаги. Нарід, відроджений знанням Христової науки, подолає всі труднощі та справиться зі всіма проблемами свого існування, бо Бог буде з ним.

Братчики добре знали Святу Євангелію й були обізнані з церковною історією. Це, власне, дало їм теологічні й політичні основи виготовити правозахисну програму й надхнуло їх поширювати ідеї справжнього братерства. Первісні християни, а за ними піетисти, виводили права людини, людську гідність і інтегральний гуманізм із Божої святої волі. Бог встановив держави на те, щоб вони чинили Його святу волю; інакше кажучи, щоб вони застосовували Його справедливість і переводили в життя закони й політику, що сприяють мирному життю й добробуту всіх громадян, а приборкували всі форми тиранії, гноблення та сваволі. Братчики вважали, що повернення первісного християнства в Україні й поза

нею запевнить суспільству щастя й раз назавжди зникне кріпацтво, гноблення, тиранія, визиск і дискримінація в усіх сферах життя, бо кожен буде любити свого ближнього, як самого себе.

Хоч Маркс і Ленін запевняли, що без Бога створять рай на землі й ущасливають людство, проте в практиці, ми знаємо, вони створили пекло на землі. Тільки ті народи, в яких панівне місце займає Бог, жили й живуть щасливо в умовах дійсної свободи, рівноправності й досягли розквіту в усіх галузях життя, бо тільки Бог і Святе Письмо вкладають тривалі моральні вартості пошани й любови до ближнього, правди та справедливості в житті суспільства. А тому, власне, братчики закликали українців та інші народи до первісного християнства. Вони вбачали в ньому втілення ідеалів добра, свободи й народоправних основ у церковнім, суспільнім і державнім будівництві.

На жаль, Свята Євангелія довгі віки була недоступна українському народові. Православна Церква на чолі з Найсвятішим Синодом заборонила друкувати Святе Письмо українською мовою й наука Христа не могла належно впливати на індивідуальне, родинне й суспільно-національне життя в Україні. Тому Кирило-Методіївське Братство взяло на себе завдання Церкви, щоб просвітити наш нарід Христовим світлом. Для цього був потрібний український переклад Святого Письма.

За переклад взявся П. Куліш і працював над українською Біблією майже 30 років. Переклад Нового Заповіту був закінчений 1879 р. Кінцеву коректу й остаточне оформлення перекладу Куліша зробив проф. д-р Іван Пулюй, дійсний член НТШ, великий шанувальник Божого Слова й бездоганний знавець грецької мови. 1880-го року український Новий Заповіт п. н. "Святе Письмо Нового Завіту" перекладу П. Куліша та д-ра І. Пулюя вийшов друком у друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, головню за фінансовою допомогою Василя Білозерського, члена Кирило-Методіївського Братства; а ціла українська Біблія (Старий і Новий Заповіти) появилася друком на чужині, у Відні, в січні 1904 р., накладом Британського й Закордонного Біблійного Товариства у Відні, за головню допомогою баптистського пастора Едуарда Мілярда у Відні, що саме тоді був директором Британського й Закордонного Біблійного Товариства на Австрію.

Це був перший переклад повної Біблії на живу українську мову, і як такий він відіграв епохальну роль в просвіченні українців світлом Христової науки. Те, що Лютер зробив на Заході Європи своїм перекладом Біблії, те вчинив Куліш на Сході Європи за дуже несприятливих умов цензурних утисків живого й писаного чи друкованого українського слова та нечуваної в християнстві брутальної русифікації всього українського. Завдяки Кулішу, членові Кирило-Методіївського Братства, український нарід має “Наріжного Каме́ня” для свого релігійно-національного життя, як також найчистіше джерело для вивчення рідної мови.

Отже, кирило-методіївці, переконавшись, що офіційна релігія в Російській Імперії допомагала “матір катувати”, цебто була знаряддям поневолення й експлуатації народу, наполягали, щоб українці читали Святу Євангелію й повернулися до первісного християнства або пієтизму, в якому вони вбачали найповніше й найяскравіше втілення ідеалів добра, свободи, рівності, братерства та справедливості.

Освіта була черговою головною турботою Кирило-Методіївського Братства в соціально-політичному змаганні за перетворення українського етносу на повновартісну державну націю. Братчики самі пробудились, щоб шляхом плекання освіти, християнського виховання, національної свідомості й чутливого сумління пробудити широкі маси до самозбереження та творчої праці на користь України.

Тодішня Церква устами єпископа Балабана та інших подібних йому “проповідувала”, що “хлоп не може ні навчитись, ні учити”, а знову тодішні “тирани” залюбки повторювали горе-звісну, фєвдальну своїм змістом, приповідку: “Не вчи вола говорити, бо не буде кому на хліб робити”. Очевидно, цареві Миколі I було вигідніше мати діло з відсталими кріпаками й панувати над ними за допомогою своїх услужливих священиків і поміщиків, ніж із освіченим хліборобським населенням, вихованим на християнських і народоправних ідеях. Отже, для кріпаків практично освіта була недоступна.

Братчики мали діаметрально протилежний погляд на освіту й виховання характеру людини. Вони висунули на той час “революційну” ідею — ввести загальне навчання для всіх людей у всіх країнах рідною мовою, бо, на їхню думку, Бог часто з погорджених, найбідніших, найнижчих і найменш

відомих у цьому світі людей творив найвеличніше знаряддя для Своєї слави. Не раз великі таланти й генії походили таки з простолюддя, як, наприклад, і сам Шевченко, а тому держава й нарід мають подбати, щоб і найбідніші могли ходити до школи. Таким чином приховані їхні потенціальної сили та здібності не пропадуть для добра як власного народу, так і для всього людства.

Крім цього братчики мали переконання, що невчена людина з тілесними пристрастями, грубими почуттями та простацькими жорстокими думками в роздратуванні чи гніві є більш небезпечна, ніж хижий звір. Єдину зброю, яку вони намагалися дати народові, — це не “сталевий меч”, а науку, виховання, свідомість і чутливе сумління. Освіта — це не засіб бунту, а навпаки, це ідеальний охоронно-запобіжний спосіб дії проти кровопролиття й насильства.

Кирило-Методіївське Б-во намітило плян плекати освіту шляхом організації шкіл і видавничої діяльності. Кожна волость (повіт) мала вислати принаймні одну особу з свого середовища на педагогічні студії на свій власний рахунок і таким чином забезпечити навчання дітей власними учителями. У своїй освітній програмі братчики особливу увагу звертали на належне вишколення й виховання дівчат, щоб таким чином в Україні було якнайбільше ідейного та свідомого своїх завдань жіноцтва. Вони також плянували поширити по селах агрономічні курси й озброїти населення якнайкращим знанням історії, як основного засобу національного пробудження й усвідомлення.

Служіння народові друкованим словом передбачувало видання підручників і книжок для простого народу, головним чином релігійного, морального й загального корисного змісту. Широкі маси в Україні були в той час не тільки малосвідомі й неосвічені, але здебільшого розбещені пиятикою й розпустою. Вони передусім потребували відродження за допомогою освіти, читання Святої Євангелії й корисної повчальної літератури.

На суспільно-економічному полі Кирило-Методіївське Братство вбачало все зло у февдальному ладі з його становими привілеями, обмеженнями й дискримінацією в усіх сферах життя. Братчики одностайно стали в обороні інтересів українського народу. Василь Білозерський у своїй “Записці” так характеризує Україну в 1846 році:

“...У такім самім страшнім стані знаходилася й наша Світло-Україна; край, що заслужив своїми гіркими терпіннями за правду на вічну пошану. Об’єднавшись (із Росією) на підставі своїх власних прав, вона терпить безліч несправедливості. Її права забуті — тепер Україна не як сестра єдиновірного народу, а невільниця — вона має зносити все, що тільки є найсумнішого в житті народу. ...Нічого українського не шанується. ...На нас накладають чуже ярмо й ми, українці, як чужинці на своїй давній дідишні (або дідивщині, цебто на давній прадідівській спадщині), на своїй власній батьківщині”. Білозерський мав тут на увазі Переяславський договір, укладений 1654 року, на підставі якого Росії заборонялося втручатися у внутрішні справи України та збирати податки на українській території.

Братчики вірили, що шляхом легальних законодавчих реформ буде знесене кріпацтво, будуть усунені стани, вони таки доб’ються визволення селян і демократичної рівноправності для всіх громадян та взагалі перебудують суспільство на здорових засадах Христової науки про справедливість, рівність, волю та братерство. Вони надіялись, що їхні мирні ідеї, базовані на любові до ближнього, знайдуть прихильність як в урядових колах, так і в самих поміщиків, які поступово переконуються в аморальності кріпацтва й самі добровільно подбають про справедливі реформи, спрямовані на полегшення долі кріпаків.

Для Кирило-Методіївського Братства центральним політичним питанням була самостійна Україна з народоправною парламентарною формою правління. Цю політичну мету вони намагалися здійснити шляхом миролюбної пропаганди ідеї народоправного суверенітету, ідеї федерації слов’янських націй, ідеї самовизначення народів на підставі плебісциту й добровільного самозречення імперій чужих територій на користь національно й політично дозрілих народів, як це зробили після другої світової війни Англія та Франція в Африці й Азії. Правда, братчики в своїй програмі ніколи не висували виразної національної ідеї, як підстави для українського відродження, проте історична минулість і національні традиції повсякчасно були дорогі для всіх членів Кирило-Методіївського Братства.

Ідея добровільної федерації слов’янських народів постала в Кирило-Методіївському Братстві в наслідок неможливості

іншим способом добитися національно-політичного визволення України. Розглядаючи справу встановлення “Гетьманщини, якщо можна окремо, а якщо ні, то в слов’янщині”, — братчики прийшли до переконання після вдумливої та всебічної аналізи цього питання, що тільки ідея добровільного федеративного союзу слов’ян спроможна буде перебудувати суспільно-політичну структуру Російської Імперії, нанести шкоди пангерманізму, успішно протиставитися турецьким зазіханням на балканських слов’ян і взагалі високо піднести роллю слов’ян в історії людства. Над усе кирило-методіївці вірили, що Україна лише цим, і то тільки цим шляхом у слов’янщині, зможе піднятися з занепаду та зберегти свій власний самобутній і притаманний образ, що так несправедливо й безпощадно був спотворюваний нашими сусідами.

З одного боку, світова суперпотуга Російської Імперії з її сильною армією, а, з другого боку, невідрадний стан України та всіх інших поневолених народів вимагав одного скоординованого та сконсолідованого фронту, щоб скинути з себе нестерпне ярмо царської тиранії, деспотизму й дискримінації в усіх сферах життя. Крім цього, в тодішніх часах за станового ладу й поліцейного режиму Миколи I годі було взагалі викликати в Україні національно-визвольну революцію. Треба знати, що тоді народні маси були ще національно малосвідомі, а провідна українська верства здебільшого політично не вироблена, українське дворянство й нечисленна інтелігенція, зокрема священство, майже повністю були зрусифіковані; збройні сили в російській армії, що на їхню допомогу можна було розраховувати, були зовсім незначні; кріпаки — дощенту виснажені, залякані й розчаровані. Коротко, Україна не була тоді в силі поставити себе на висоту завдань, щоб одностайно стати за “Євангелію Правди” й однією лавою захищати себе, даючи рішучу відсіч деспотичній тиранії. Отже, здоровий політичний розум і національна інтуїція примушували братчиків шукати опертя в ідеї добровільної федерації слов’янських народів.

Тим більше, що в XIX ст. багато писалося на цю тему й Кирило-Методіївське Братство було добре обізнане з тодішніми слов’янофільськими рухами. Спільні всім слов’янам того часу були чотири концепції. Поперше, всі вони дивилися на історію та історичний процес із ідеалістичного кута зору, вважаючи, що Бог є Творець і Володар історії, а християн-

ська релігія — це рушійна сила історичних подій. Подруге, всі слов'яни були під сильним впливом західноєвропейського романтизму в літературі. Потрете, їх захоплювали й полонили народоправні ідеї Західної Європи в сфері державного устрою й будівництва. Врешті ідея спільного самозахисту перед пангерманізмом, цебто експансії німців, як також інших імперій, поширити своє колоніяльне володіння на території слов'янських народів.

Ось ці спільні ідеї та спільна загроза зближували слов'ян між собою та спонукували їх поважно думати про федерацію слов'янських народів. Проте в слов'янофільських прямуваннях ХІХ сторіччя треба відрізнити три діаметрально протилежні ідеології об'єднання слов'ян, а саме: російську, польську й українську.

Російська ідеологія слов'янофільства полягала на тому, що, на думку росіян, всі слов'янські народи ослабі й потребують мати над собою опіку непереможної Росії. Під “опікою” тут треба розуміти російську гегемонію, що є в стані забезпечити всім слов'янам майбутність, безпеку та щасливе життя. Найясніше істоту цієї ідеології з'ясував російський поет О. С. Пушкін (1799-1837) словами: “Щоб усі слов'янські ручаї (потоки, струмки) злилися в Московське море”.

Польська ідеологія слов'янофільства знайшла свій виразний вияв у програмі поважного й загальновідомого тоді польського “Товариства Об'єднаних Братів”, що постало в середині 30-х років ХІХ ст. у Парижі при близькій участі А. Міцкевича, та в творах польського письменника М. Чайковського (1804-1886), що проповідували шовіністичні ідеї “великої” Польщі. Натурально, поляки були зацікавлені в поваленні російського царизму та знищенні пруського королівства. Вони були захоплені слов'янофільською ідеєю, однак у душі польського месіянізму. За польським месіянізмом, тільки поляки являли собою обраний Богом нарід, що був очищений у тяжких історичних стражданнях і тільки їм належить панівне владне місце в майбутній слов'янській федерації. Не одному полякові й на думку не приходило, щоб у плянованій федерації урядовою мовою була не польська та щоб територія Польщі обмежувалась тільки до її етнографічних границь. Поляки признавали, що Київ — це колиска слов'ян, але вони

намагалися, щоб Київ став польським, а себе вважали, що мають особливе призначення від Бога виконувати провідне місце між слов'янами. Інакше кажучи, що через Польщу та слов'янщину має відродитися все людство й аж тоді на землі настане “справжній рай”...

Українська ідеологія слов'янофільства. У розумінні та інтерпретації Кирило-Методіївського Братства всеслов'янська ідея прийняла іншу форму і зміст, ніж у росіян і поляків, і характеризувалася принципом загальної рівноправності для всіх народів, як це влучно висловив Т. Шевченко у своїй історичній поемі “Іван Гус”, кажучи:

“Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами”.

В основу української ідеології єднання слов'ян лягли думки видатних вчених: Яна Колляра (1793-1852), Вацлава Ганки (1791-1861), Павла Шафарика (1795-1861) та інших. Ян Колляр у своїй поемі “Дочка Слави”, що була написана 1824 р., палко закликав слов'ян, щоб вважали себе за братів. Вацлав Ганка, поет і професор слов'янських мов у Карловому Університеті, Прага, сильно пожвавив літературні й наукові взаємовідносини поміж слов'янськими народами. Про ідею об'єднання слов'ян вперше грімко й переконливо заговорив Павел Шафарик, натурально, мавши на увазі пангерманську експансію. Шевченко присвятив Шафарикові історичну поему “Іван Гус”, а в ній звеличує його такими словами:

“Слава тобі, любомудре,
Чеху-слов'янине!
Що не дав ти потонути
В німецькій пучині (безодні, вирі)
Нашій правді!”

“Слава тобі, Шафаріку,
Вовіки і віки!
Що звів еси в одне море
Слов'янські ріки!”

Кирило-методіївці пояснювали слов'янофільську ідею в душі Божої справедливості, в душі демократичного встановлення знаку рівності поміж усіма народами та ставили за

приклад колишню Республіку Запорізької Січі, де панувало справжнє братерство й загальна рівноправність.

Інтереси уярмлених слов'ян та всіх цивілізованих народів світу вимагали необхідно поділити чи деколонізувати Російську Імперію на вільні національні республіки спочатку принаймні у формі федеративного союзу, бо тільки цим шляхом можна було усунути деспотизм і тиранію імперії пекельної темряви, як також позбутися загрози ненаситного Молоха в його нестримному поході завоювати увесь світ і брутально сплюндрувати надбання світової культури, цивілізації та християнства. Безперечно, Кирило-Методіївське Братство своєю ідеєю федерації вільних національних слов'янських республік сильно вдарило по принципі неділимості Російської Імперії, що його, наче аксіому, в однаковій мірі завзято обстоюють російські монархісти, катеди-демократи, соціялісти й комуністи.

Щодо території задуманої добровільної федерації слов'янських народів, Російська Імперія мала розпастися на такі частини чи республіки: північну; північно-східню; південно-східню; дві надволзькі — горішню й долишню; дві українські; одну середню; дві південні; дві сибірські; одну кавказьку; Білорусію, Польщу, Чехію з Моравією, Сербію й Болгарію. Західня Галичина, здебільшого з польським населенням, мала належати до Польщі, а східня Галичина — до Західньої Української Республіки. Цей поділ не був кінцевий; його можна було довільно змінити згідно з економічними чи іншими вимогами. Київ не смів належати до жодної республіки, а мав правити за осідок-столицю верховної й центральної влади федерації.

Аналіза елементу території плянованої федерації показує, що національний принцип не завжди зберігався при визначуванні границь поодиноких республік; братчики більшу увагу звертали на географічний принцип економічної доцільности поодиноких районів. Росія мала бути поділена на 7 частин, а Україна — на дві. Частина Галичини припадала Польщі, а частина — Україні. Чорногорці й лужани були об'єднані в одній Сербській Республіці. У Південній Республіці разом із українськими губерніями бачимо область Донського Війська. Населення Кавказької Республіки не належало до слов'ян.

Для керування федерацією братчики намітили двопалатний сейм (парлямент, конгрес). В одній палаті мали збиратися

сенатори й міністри, а в другій — делегати-представники всіх вільних республік, щоб ухваляти закони, які відносилися б до всіх слов'янських народів. Федеративний сейм мав скликатися що 4 роки, а в разі потреби — частіше. Верховна й центральна влада в федерації належала президентові, вибраному на 4 роки, та двом міністрам: міністрові внутрішніх справ і міністрові заграничних справ.

Для спільного захисту передбачалося регулярну федеративну армію, але не велику, бо кожна республіка повинна була мати свою міліцію. Всі мали вчитися воєнного мистецтва, щоб вміти володіти зброєю на випадок загального ополчення.

Урядова мова у федерації не була остаточно вирішена, але припускалось, що буде російська, як найбільш популярна між слов'янськими народами.

Кожна республіка мусіла мати свій сейм, що мав скликатися кожного року, свій сенат і свого президента; всіх обов'язувало загальне виборче право й обов'язкова освіта рідною мовою, як також повна свобода сумління, цєбто всі віровизнання мали користуватися однаковими правами; заборонялася всяка релігійна пропаганда, як зайва й безкорисна за умов свободи. Мала бути знесена кара смерти й тілесні покарання. Запевнювалась демократична рівноправність усіх громадян, ліквідація кріпацтва, станів та станових привілеїв і обмежень. Уряд, законодавство та все суспільно-культурне життя мали базуватися на християнській релігії, бо в заповіті Христа братчики вбачали найбільшу надію на відродження всіх людей.

Глибший і всебічний розгляд однорічної діяльності й ідеологічно-програмових документів Кирило-Методіївського Братства показує, що в братчиків була не тільки одна мета — знести кріпацтво та встановити Гетьманщину, — але також один шлях, одна метода, одна тактика й одна стратегія, як скинути з народу нестерпне соціально-економічне й національно-політичне ярмо. Натурально, большевицько-комуністичні "енциклопедисти" в усіх своїх виданнях пильно дбають вмовити в читача, що Кирило-Методіївське Братство вже в самому своєму зародку було поділене і братчики об'єднувались тільки на базі спільної соціально-політичної мети, однак вони мали діаметрально протилежні погляди на шляхи та способи її здійснення. Комуністи твердять, що такі геніаль-

ні члени, як: Шевченко й Гулак, намагалися збройним повстанням привернути Україні волю.

Відомо, що большевицька революція 1917 року під гаслом свободи й рівноправности залляла українські села й міста морем крові, жахаючи цивілізовані та християнські народи нечуваним досі в історії кровопролиттям і терором. Щоб морально виправдати чи, слушніше, злагіднити свої злочини, большевики залюбки покликаються на Шевченка й Гулака, мовляв, вони також були революціонерами й закликали нарід до безпощадного знищення царя й поміщиків, при цьому вони однібічно, без ніякого логічно-внутрішнього зв'язку з головною темою й цілістю твору наводять цитати та фрагменти з “Кобзаря”, вважаючи Шевченкові поетичні забарвлення й емоційні тонкощі за доказ його “атеїстично”-революційного світогляду.

Усі кирило-методіївці орієнтувалися на Бога й моральну силу, визнавали владу правди, а ідея людинолюбства та альтруїзму доходила в них до крайности, навіть у відношенні до Росії й Польщі, хоч, правда, Україна від них зазнала багато горя та скорбот.

Кирило-Методіївське Братство у своїй далекоглядній перспективі і в своїх правозахисних здорових намірах категорично відкинуло безбожницьку доктрину, що “мета виправдує чи освячує засоби”, а свою справедливу соціально-політичну мету намітили досягти не кровопролиттям, а миролюбними шляхетними засобами — приверненням у народі первісного християнства, плеканням освіти й виховання, легальними реформами й мирним переходом монархічної влади до рук народоправної влади шляхом усамостійнення уярмлених народів у добровільному федеральному союзі вільних слов'янських національних республік, цебто шляхом добровільної деколонізації Російської Імперії на національні республіки за принципом самовизначення народів.

**Основоположник Запорізької Січі
князь Дмитро Байда Вишневецький.**

ТЕКСТ “КНИГ БУТТЯ УКРАїнСЬКОГО НАРОДУ”

Переклав з російської мови д-р К. Костів

§ 1. Бог створив світ — небо й землю; населив його різноманітними живими істотами й на чолі всякого земного створіння поставив людину, звелів їй плодитися й розмножуватися, як також постановив, щоб людський рід поділився на племена й народи, давши кожному з них країну для життя, щоб таким чином кожне плем'я й кожен нарід шукав Бога, хоч, правда, Він недалеко від кожної людини (Дії Ап. 17:27), і щоб усі люди поклонялися Богові, вірили в Нього, любили Його й були щасливі.

§ 2. Але людський рід забув Бога, віддався дияволу, кожне плем'я повідумувало собі богів і в кожному племені народи створили собі своїх власних богів, стали битися за них (за тих богів), земля почала поливатися кров'ю та засіватися попелом і кістками. Ось таким чином по всьому світі постали горе, злидні, хвороби, скорботи й незгода.

§ 3. Тому справедливий Господь покарав людей потопом, війнами, епідемією (помором, пошестю) і, що найгірше, неволею.

§ 4. Бо є тільки один правдивий Бог і Він єдиний Цар над людським родом. А люди, скоро тільки понароблювали собі богів, то разом із тим понастановлювали собі й багато царів, бо як у кожному закутку був свій бог, так і в кожній місцевості постав свій цар. І ось люди почали битися за своїх царів і їхня земля ще гірше почала поливатися кров'ю та засіватися попелом і кістками. Таким чином по всьому світі збільшились горе, злидні, хвороби, скорботи й незгода.

§ 5. Та немає іншого Бога, крім одного, Який перебуває в небесних оселях і Який є всюдиприсутній (всюдисущий) Своім Святим Духом. Хоч люди наробили собі богів на образ тварин і людей з пристрастями й пожадливостями, однак їхні

боги не були правдивими, а являли собою тільки пристрасті й пожадливісті, і людьми володів батько пристрастей і пожадливістей, людиновбивець-диявол.

§ 6. Та немає іншого царя, крім тільки одного Царя, Небесного Утішителя. Хоч люди понастановлювали собі царів у постаті своїх братів-співлюдей, однак то не були справжні царі, бо цар, цебто той, який править над усіма, повинен бути розумніший і справедливіший від усіх. А розумнішим і справедливішим від усіх є тільки один Бог, а царям притаманні пристрасті й пожадливісті, і людьми володіє батько пристрастей і пожадливістей, людиновбивець-диявол (душо-губець).

§ 7. І ось ті лукаві царі повибирали собі з-поміж людей сильніших і їм потрібніших, назвавши їх панамі, а інших уярмили, зробивши їх невільникі. І від цього збільшились на землі горе, злидні, хвороби, скорботи й незгода.

§ 8. Два народи в світі відзначалися своєю достоїнністю, а саме: жиди та греки.

§ 9. Сам Господь вибрав жидів і післав до них Мойсея. Мойсей дав їм Закон, якого одержав від Бога на Синайській горі, і встановив рівність поміж ними, щоб таким чином не було в них царя, а всі знали тільки одного Небесного Царя, Бога; а управління здійснювали судді, вибрані за волею народу.

§ 10. Однак жиди обрали собі царя, не послухавши святого старця Самуїла. Невдовзі Бог показав жидам, що вони вчинили несхвальне діло, бо хоч Давид і був кращий від усіх царів на світі, однак Бог і його допустив у прогрішення й він відняв у свого сусіда дружину. (Давид спроневірився великим гріхом супроти Бога та ближнього, порушивши три Заповіді: Не вбивай! Не чини перелюбу! Не пожадай дружини ближнього свого!). Це ж сталося для того, аби дати людям зрозуміти, що хоч би яка добра людина була, все ж таки, коли вона стане самовладно панувати, то зледащіє. Також Бог допустив і Соломона, мудрішого від усіх людей, упасти в найбільше безглуздя — ідолопоклонство, — аби люди зрозуміли, що хоч яка була б розумна дана особа, все ж таки, коли вона стане самовладно панувати, то стуманіє.

§ 11. Бо хто скаже в серці своїм: “Я кращий від усіх і розумніший від усіх, усі мусять підпорядкуватися мені, вважа-

ючи мене за володаря-пана, і слухняно виконувати те, що я задумаю”, — такий грішить перворідним гріхом, що погубив Адама, коли він, слухаючи диявола, забажав зрівнятися з Богом і стуманів, — такий навіть уподібнюється самому дияволу, що хотів поставити себе нарівні з Богом і впав у пекло.

§ 12. Бо існує тільки один Бог. Він же Цар, Господь неба й землі.

§ 13. Тим то й жида, скоро тільки настановили собі царів, забули єдиного Небесного Царя, зараз таки відпали від справжнього Бога й почали поклонятися Ваалові й Дагонові.

§ 14. Господь покарав їх; їхнє царство зникло (пропало) й халдеї забрали всіх їх у полон.

§ 15. Греки натомість сказали: “Не хочемо мати царя, бажаємо бути вільними й рівними”.

§ 16. І греки стали найбільш освіченим народом у світі, бо від них пішли науки, мистецтво й винаходи, що тепер існують у нас. (А це сталось тому, що в них не було царів).

§ 17. Однак греки не зазнали правдивої волі, бо хоч вони й відреклися від земних царів, проте вони не знали Небесного Царя й повидумували собі богів. Отже, хоч у греків і не було царів, проте в них були боги, тому, власне, вони тільки наполовину стали такими, якими мали б бути, коли б у них не було богів і коли б вони знали Небесного Бога. Бо хоч греки багато говорили про волю, то однак вільними в них були не всі, а тільки одна частина народу, решта ж були невільниками. Так, у греків не було царів, однак існували пани, а це все одно, коли б у них і було багато царів.

§ 18. Господь покарав греків: вони бились між собою й попали в неволю спочатку до македонців, а згодом — до римлян.

§ 19 (18). Ось так Господь покарав людство: переважна його більшість і найбільше освічена попала в неволю до римського імператора.

§ 20 (19). Римський імператор став царем над народами й найменував сам себе богом.

§ 21 (20). Тоді зрадів диявол, а з ним і все пекло. У пеклі сказали: “Ось тепер настало вже наше царство, — людина далеко відступила від Бога, назвавши себе одночасно і царем, і богом”.

§ 22 (21). Але того часу Господь, Небесний Отець, змилосердився над людством і післав на землю Свого Сина, щоб Він об'явив (показав) людям Бога, Царя й Господа.

§ 23 (22). Божий Син прийшов на землю, щоб об'явити людям правду, аби та правда визволила людство.

§ 24 (23). Христос навчав, що всі люди між собою — це браття та ближні. Усі повинні любити передусім Бога, а відтак один одного. Найбільшу заслугу в Бога здобуде той, хто своє життя покладе за своїх друзів (Івана 15:13). А хто хоче бути першим (найбільшим), той повинен бути всім слугою (Матвія 20:26; 23:11; Марка 10:43).

§ 25 (24). Ісус Христос править усім за приклад. Він був найрозумніший і найсправедливіший між усіма людьми, отже, Він був Цар і Господь, однак Він явився в цей світ не в постаті земного царя й пана, а народився в яслах, жив у бідності й обрав Собі учнів не з визначного роду, не з учених філософів, але з простих рибалок.

§ 26 (25). Таким чином нарід почав пізнавати правду. Тоді псевдофілософи й люди римського імператора злякалися, що правда тріюмфує й бере верх, а за правдою, натурально, прийде воля, і тоді вже не так легко буде дурити й мучити людей.

§ 27 (26). І вони засудили на смерть Ісуса Христа, Бога, Царя й Господа. Ісус Христос був опльований, зазнав образ, ляпасів, побиття і був похований за волю людства через те, що вони не хотіли визнати Його за Царя й Господа, мавши іншого царя Кесаря (Цезаря), який проголосив себе богом і пив людську кров.

§ 28 (27). А Христос пролив Свою власну кров за волю людства й навіки позоставив Свою власну кров на живлення віруючих.

§ 29 (27). Христос воскрес третього дня та став Царем неба й землі.

§ 30 (28). Його учні, вбогі рибалки, розійшлися по світі та проповідували правду й волю.

§ 31 (29). Ті, які прийняли їхнє слово, стали між собою братами без різниці на те, чи раніше вони були панамі чи рабами; філософами, вченими чи неуками; всі вони стали вільними Христовою кров'ю, яку однаково приймали; всі вони просвітились світлом правди.

§ 32 (30). Християни жили по-братерському, все було в них спільне й вони мали вибраних старших. Ті старші були всім слугами, бо Господь так сказав: “Хто хоче бути першим (найбільшим), повинен бути всім слугою” (Матвія 20:26; 23:11; Марка 10:43).

§ 33 (31). Тоді римські імператори, пани, урядовці, всі їхні клеверти (ставники, однодумці) і філософи піднялись на християнство й намагалися викоренити Христову віру. Християни гинули, їх топили, вішали, четвертували (розрубували на четверо), пекли, залізними гребенями скребли та завдавали їм незчисленні інші муки.

§ 34 (32). Однак Христова віра не зменшувалась, а, навпаки, що лютіше злились кесарі й пани, тим більше ставало віруючих.

§ 35 (33). Тоді імператори змовились із панами та сказали поміж собою: “Годі нам уже викоренити християнство... Давайте підемо на хитрощі, — приймемо самі християнство й перевернемо Христове вчення так, щоб нам було добре, і обдуримо нарід”.

§ 36 (34). Царі почали приймати християнство й говорили: “Ось бачите, що можна бути одночасно царем і християнином”.

§ 37 (35). Пани також приймали християнство й казали: “Ось бачите, що можна бути одночасно християнами й панами”.

§ 38 (36). Але того не розуміли, що мало тільки називатися християнами, бо сказано: “Не кожен, хто каже до Мене: «Господи, Господи!» увійде в Царство Небесне, але той, хто виконує волю Мого Отця, що на небі” (Матвія 7:21).

§ 39 (37). І вони піддурили духовних архиєреїв і мудреців, які почали говорити: “Справді, так воно є; аджеж Сам Христос сказав: “Віддайте кесарева — кесареві, а Богові — Боже” (Матвія 22:21), а апостол говорить: “Всяка влада від Бога” (Римлян 13:1). Отже, Сам Господь встановив, щоб на цім світі одні були панами й багатими, а інші — бідарями й рабами.

§ 40 (38). Однак вони говорили неправду. Хоч Христос сказав: “Віддайте кесарева — кесареві”, але це сказано тому, бо Христос не хотів, щоб були бунти й незгоди. Він бажав, щоб віра й воля поширювалися мирним шляхом у любові,

знаючи, що коли християнин буде віддавати кесареве кесареві, цебто буде платити податок і виконувати закон, то кесар, прийнявши Христову віру, необхідно сам зречеться свого царювання, бо він тоді, будучи першим (найбільшим), стане всім слугою, а тоді не було б уже кесаря, а був би тільки один Цар, Господь Ісус Христос.

§ 41 (39). І хоч апостол сказав, що всяка влада походить від Бога, то це ще не означає, що кожен, хто (силою) захопив владу, є від Бога. Начальство, устрій (режим, лад, система) і уряд (адміністрація, правління) повинні існувати на землі, — і це, власне, являє собою владу, яка походить від Бога. Все ж таки начальник і правитель підлягають законові й народним зборам, бо і Христос звелів судитися перед громадою. Тому що начальник і правитель — це перші особи в народі, то вони повинні бути слугами й не сміють чинити того, що їм забagnetься, а тільки те, що належить до їхньої компетенції. Їм не личить величатися й засліплювати себе пихою, а, навпаки, жити скромно й пильно працювати для суспільства, бо хоч їхня влада походить від Бога, однак вони самі грішні й найостанніші з людей, бо служать усім.

§ 42 (40). А це ще більша неправда, немовбито Бог встановив, щоб одні люди панували та збагачувались, а інші перебували в неволі й жили в злиднях, — бож цього не було б, коли б люди щиросердо прийняли Євангелію. Пани зобов'язані випустити на волю своїх рабів-кріпаків та бути для них братами, а багаті повинні поділяти з бідарями своє добро. Таким чином бідні люди стали б також багатими. Так дійсно було б, коли б християнська любов панувала в серцях людей, бо хто любить когось, то хоче, щоб і улюбленій ним особі було так само добре, як і йому.

§ 43 (41). І ті, які так казали й тепер кажуть, перекручують Христове слово (вкладають у нього неправильний зміст) й дадуть за це відповідь судного дня. Вони тоді скажуть Судді: “Господи, хіба ми не ім'ям Твоїм пророкували?” А Суддя оголосить тоді їм: “Я ніколи не знав вас” (Матвія 7:22, 23).

§ 44 (42). Такими поясненнями царі, пани та вчені спотворили християнську волю.

§ 45 (43). Ласка дана всім народам, а найперше — Яфетовому поколінню, бо Симове покоління через жидів відкинуло Христа.

§ 46 (43). Таким чином ласка перейшла до племен: грецького, романського, германського та слов'янського.

§ 47 (44). Але греки, прийнявши ласку, заплямили її, бо хоч вони й прийняли нову віру, однак вони не скинули з себе стародавньої людини з її пристрастями й пожадливостями (Колосян 3:9). Вони залишили в себе імператорів, панів, царську пиху та рабство й цим стягнули на себе Господню кару. Грецьке царство ниділо 1 000 років і вкінці попало в турецьку неволю.

§ 48 (45). Романське плем'я — італійці, французи, еспанці — прийняло ласку, вбилося в силу, розпочало нове життя й Господь благословив романські народи, бо вони глибше прийняли святу віру, ніж греки. Однак і вони не скинули з себе стародавньої людини з її пристрастями й пожадливостями, залишивши в себе королів і панів, як також видумали голову християнства — папу. А папа знову видумав був, що він має владу над усім християнством і ніхто не може судити його, натомість усе те, що йому спаде на думку, є гаразд, є добре.

§ 49 (46). Германське плем'я — германські народи — прийняло ласку, вбилося в ще більшу силу, розпочало нове життя, просвітилося наукою й Господь благословив його, бо вони ще глибше прийняли святу віру, ніж греки й романські народи. В них з'явився Лютер, який почав навчати, що християни повинні жити так, як жили перші християни до часу, коли ще царі й пани (облудно й номінально) не прийняли Христової науки й не спотворили її, та щоб не було непідсудного папи, голови Християнської Церкви, бо єдиний тільки голова всім є Христос. Але й германські народи не скинули з себе стародавньої людини з її пристрастями й пожадливостями, бо позоставили в себе королів і панів, а що найгірше, дозволили королям і панам замість папи й єпископів керувати (управляти) Християнською Церквою.

§ 50 (47). І була остання лествиць гірша від першої, бо не тільки королі взяли верх між германськими народами, але й по інших землях, а щоб тримати нарід у ярмі, вони нарobili ідолів і відвернули людей від Христа, наказавши їм поклонятись ідолам і воювати за них.

§ 51 (47). Бо їхні політичні ідеї були все одно, що й ідоли. Хоч французи були охрещені, однак вони менше дбали

про Христа, ніж про свою національну честь, як це називався їхній ідол. Англійці знову поклонялися золоту й мамоні. Інші народи мали також своїх притаманих їм ідолів. І ось їхні королі посилали їх на заріз за клаптик землі, за тютюн, за чай, за вино. Інакше кажучи, тютюн, чай, вино й т. д. стали в них богами, бо написано: “Де скарб твій, там буде й серце твоє!” (Матвія 6:21). Серце християнина з Ісусом Христом, а серце ідолопоклонника з його ідолом. І сталось так, як говорив апостол: “Шлунок — їхній бог” (Филип’ян 3:19).

§ 52 (48). І видумали відступники нового бога — сильнішого від усіх менших божків. Той бог називається по-французькому “егоїзм” або “інтерес” (себелюбна користь і вигода), а по-німецькому — “я”.

§ 53 (49). І філософи почали кричати: Це безглуздо вірити в Божого Сина, немає ані раю, ані пекла, — всі повинні підпорядкуватися (поклонятися) егоїзмові чи інтересові або “я” по-німецькому.

§ 54 (50). До цього всього довели королі й пани. Сповнилась міра їхньої гидоти та плюгавства. Праведний Господь послав Свого обосічного меча на цей перелюбний рід. Французи збунтувались та сказали: “Не хочемо, щоб у нас були королі й пани, а хочемо бути рівні й вільні”.

§ 55 (51). Але так не могло статись, бо воля тільки там, де панує Господній Дух (2 Коринтян 3:17). Однак уже задовго перед тим королі, маркізи (шляхтичі) й філософи вигнали Божого Духа з Франції.

§ 56 (52). Французи забили свого короля та прогнали панів, а самі почали різатись і дорізались до того, що опинилися в ще гіршій неволі.

§ 57 (53). Бо на них Господь хотів яскраво показати всім народам, що немає волі без Христової віри.

§ 58 (54). Відтоді романські й германські народи метушаться. Вони повернули собі знову королів і панів та кричать про волю, та, дарма, волі в них немає, бо волі не може бути без Христової віри.

§ 59 (55). А слов’янське плем’я — це менший брат у Яфетовій родині.

§ 60 (56). Трапляється, що менший брат більше любить батька, однак він дістає меншу ділянку спадщини, ніж інші старші брати. Згодом однак, як старші брати протратять

своє майно, а менший збереже своє, то менший тоді допомагає старшим братам.

§ 61 (57). Слов'янське плем'я ще до прийняття Христової віри не мало ані царів, ані панів, усі були рівні. У слов'ян не було ідолів і вони поклонялися одному Богові Вседержителю. Так пише про слов'ян грецький історик.

§ 62 (58). Коли вже просвітилися старші брати — грецькі, романські й германські племена, — тоді Господь послав до меншого брата — до слов'ян — двох братів: Костянтина й Методія, яких Бог наповнив Святим Духом. Вони переклали Святе Письмо на слов'янську мову й постановили відправляти Богослуження тією ж мовою, якою всі говорили, а цього не було тоді ані в романських народів, ані в германських народів, бо там відправляли Богослуження латинською мовою. Таким чином романські народи мало, а германські народи цілком не розуміли, що їм читали в церкві.

§ 63 (59). Незабаром слов'яни прийняли Христову віру так, як ні один нарід досі.

§ 64 (60). Але було два лиха у слов'ян: поперше, незгода між собою і, подруге, слов'яни, як молодший брат, переймали все від старших братів потрібне й непотрібне, не добачаючи того, що в них своє власне було краще, ніж у старших братів.

§ 65 (61). Слов'яни прийняли від німців королів і панів. Перед тим були в них обрані начальники, вони не пишалися перед народом, а обідали з найпростішою людиною й самі орали землю, — і тільки з бігом часу у них постала пишність, марнославство, гвардія і двір.

§ 66 (62). Панів у слов'ян не було, а були старшини за віком, а до того ще, хто був розумніший, того слухали на народних зборах-вічах. Та згодом постали пани, а в панів — невільники-раби.

§ 67 (63). Господь суворіше покарав слов'янське плем'я від інших племен, бо Сам Господь сказав: "Від кожного, кому дано багато, багато від нього й жадається" (Луки 12:48). І ось слов'яни попали в неволю до чужинців: чехи й полаби (словаки) до німців, серби й болгар до греків і турків і великоросіяни до татар.

§ 68 (64). Здавалось, що ось-ось згине слов'янське плем'я, бо ті слов'яни, які жили колись уздовж річки Лаби (Ельби) й Балтицького помор'я, пропали так, що й сліду по них не осталося.

§ 69 (65). Але не назавжди прогнівався Бог на слов'янське плем'я, бо Господь призначив, щоб над цим плем'ям збулося Писання: “Камінь, що його будівничі відкинули, той став наріжним каменем!” (Луки 20:17; Матвія 21:42; Марка 12:10; 1 Петра 2:17; Псальма 118:22).

§ 70 (66). З бігом довгого часу у слов'ян постали три незалежні царства: Польща, Литва (Україна з Білорусією) й Московщина.

§ 71 (67). Польща складалася з поляків. Поляки кричали: “У нас воля і рівність”. Але вони поробили собі панів і польський нарід стуманів, бо простий люд попав у найгіршу долю, яка взагалі колинебудь була на світі, і пани без жодного закону вішали та вбивали своїх невільників.

§ 72 (68). Московщина складалася з великоросіян. У них була велика вільна й рівноправна Новгородська Республіка, хоч, правда, не без панів. Новгород пропав через те, що й там завелись пани й московський цар узяв верх над усіма великоросіянами, а цар дійшов до своєї влади через поклоніння татарам. Цар цілував ноги татарському ханові-бусурманові, аби той допомагав йому держати в ганебній неволі християнський великоросійський нарід.

§ 73 (69). Великоросійський нарід стуманів і попав в ідолопоклонство, назвавши свого царя земним богом, і все те, що він говорив, вважали за добре. Дійшло навіть до того, що цар Іван у Новгороді душив і топив денно десятки тисяч людей, а літописець, розповідаючи про це, називає його християнським великоросійським нарідом.

§ 74 (70). А Литва поєдналась із Польщею. У Литві жили литовці й до Литви належала Україна.

§ 75 (71). Україна поєдналась із Польщею, як сестра з сестрою, як один слов'янський нарід із другим слов'янським народом неподільно й незлито, на зразок неподільної й незлитої Божественної Трійці (Трипостасности: Бога-Отця, Бога-Сина, Бога-Святого Духа), з надією, що колись у майбутньому всі слов'яни поєднаються між собою (неподільно й незлито).

§ 76 (72). Україна не любила ані царя, ані пана. Вона зформувала в себе Козацтво, цебто справне братство, до якого кожен, приєднуючись, ставав братом для всіх інших, не дивлячись на те, чи попередньо він був паном, чи рабом-крі-

паком, аби тільки він був християнином. Усі козаки були між собою рівні. Старшину вибирали на зібранні й вона мала служити всім за словом Христа. Жодної панської пихи й титулів не було між козаками.

§ 77 (73). Вони постановили зберігати чистоту, а тому старий літописець, між іншим, так висловився про козаків: “Про крадіжки й розпусту навіть і не згадувалось у них”.

§ 78 (74). Козацтво постановило захищати святу віру й визволяти з неволі своїх ближніх. Ось так гетьман Іван Свирговський (чи Сверчовський, помер не раніше 1574 р) ходив походом на Волощину (визволяти молдавський нарід із турецької неволі) й козаки не прийняли полумиска з червінцями, що їм давали на знак вдячності за виявлені послуги. Козаки не брали за це нічого, бо вони проливали свою кров за віру й за ближніх, служачи таким чином Богові, а не золотому тельцеві. А гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний здобув Кафу (на Криму) і визволив кілька тисяч бранців, що страждали там у підземних темницях.

§ 79 (75). Поважне число лицарів так чинило, хоч, правда, їхні імена не записані в книгах цього світу, але вони тривало увічнені на небі, бо за них молилися до Бога ті, яких вони визволили.

§ 80 (76). З дня на день Козацтво зростало та збільшувалось. Незабаром всі люди в Україні стали б козаками, цебто вільними й рівноправними. Україна не мала б над собою ані царя, ані пана, крім тільки одного Бога. Дивлячись на Україну, так зробила б також Польща та інші слов'янські народи.

§ 81 (77). Україна не хотіла йти за прикладом інших народів, але додержувалась Божого Закону. Кожен чужинець, побувавши в Україні, дивувався, бо в жодній країні на світі так щиросердо не молилися до Бога, ніде так муж не любив своєї дружини, а діти не шанували своїх батьків, як в Україні.

§ 82 (77). Коли ж пани й єзуїти розпочали свою акцію з метою підпорядкувати Україну під свою зверхність і намагалися переконати українських християн, буцім то дійсно все правда, що каже папа, — тоді в Україні з'явилися братства на зразок тих братств, що існували в перших християн. Кожен записувався в братство й усі кликали один одного братами, не дивлячись на те, чи раніше вони були панами, чи рабами.

А це для того, щоб люди бачили, що в Україні збереглася давня правдива віра та що в ній не було ідолів, а тим самим не постала там жодна ересь.

§ 83 (78). Але пани побачили, що Козацтво збільшується й невдовзі всі стануть козаками, цебто вільними, а тому заборонили своїм невільникам вступати до Козацтва. Вони намагалися зробити з простого люду худобу, щоб таким чином у людей не було ані почуття, ані розуму. Пани почали збиткуватися над своїми рабами й віддавали їх жидам на такі муки, що подібні зазнавали тільки перші християни. З них живих здирали шкіру, їхніх дітей варили в казанах, а матерям давали собак грудьми годувати...

§ 84 (79). Пани намагалися зробити з народу дерево або камінь. Вони не пускали людей до церкви на Богослуження, забороняли їм хрестити дітей, вінчатися, причащатися та справляти похорони для небіжчиків, — а це все для того, щоб простий люд загубив навіть людський образ й подобу, а тоді вже панам буде легко панувати над ними.

§ 85 (80). Пани почали пригнічувати й нищити Козацтво, бо таке свобідне християнське братство дуже перешкоджало їм.

§ 86 (81). Та не так сталося, як думали шляхта й магнати, бо Козацтво повстало, а за ним повстав увесь нарід, вони погромили панів і вигнали їх геть. Україна стала козацькою землею, цебто вільною, бо всі були рівноправні між собою й вільні, хоч, правда, не надовго.

§ 87 (82). Україна знову прагнула жити з Польщею побратерському нероздільно й незлито, однак Польща жодним способом не хотіла зректися свого панства.

§ 88 (83). Тоді Україна пристала до Московщини й об'єдналася з нею, як два окремі слов'янські народи, нероздільно й незлито, сподіваючись, що колись у майбутньому всі слов'янські народи об'єднаються між собою.

§ 89 (84). Але Україна незабаром переконала, що попала в неволю, не пізнавши раніше як слід у своїй ширості, що означає московський цар, бо він являв собою те саме, що ідол і мучитель.

§ 90 (85). Україна відокремилась від Московщини й не знала, бідна, куди має голову прихилити.

§ 91 (86). Бо вона любила поляків і росіян, як своїх братів, і не бажала розбрату з ними, а, навпаки, хотіла, щоб усі

жили однокупно, об'єднавшись спочатку як два окремі слов'янські народи, а відтак ці два народи об'єдналися б із третім народом (Україна, Росія, Польща). Таким чином три республіки зформували б одну спільноту-союз нероздільно й незлито за образом нероздільної й незлитої Божественної Трійці, сподіваючись, що колись у майбутньому й усі слов'янські народи об'єднаються між собою.

§ 92 (87). Але ані поляки, ані росіяни не второпали цього. Польські пани й московський монарх побачили, що нічого не зроблять з Україною, і вирішили між собою: "Не буде України ні польським панам, ні московському цареві, — роздеремо її на дві частини за течією Дніпра, який ділить Україну: лівобережжя буде московському цареві на проживу, а правий бік — на поталу польській шляхті й магнатам.

§ 93 (88). Україна змагалась проти цього з 50 років. То була найсвятіша й найславніша війна за свободу, подібну до якої ледве чи натрапимо в історії, — а розподіл України — це найганебніше (найпаскудніше) діло, що його взагалі могли допуститися люди в історії.

§ 94 (89). Україна вибилась із сил. Поляки вигнали Козацтво з правого боку Дніпра й пани запанували над бідними остатками вільного народу.

§ 95 (90). Однак на Лівобережжі далі ще держалось Козацтво, хоч, правда, час від часу попадали в ганебну неволю до московського царя, а згодом — до петербурзького імператора, бо останній московський цар і перший петербурзький імператор поклав сотні тисяч козаків у каналах і на їхніх кістках збудував собі столицю.

§ 96 (91). А німка, цариця Катерина, всесвітня розпусниця, безбожниця, убійниця свого мужа, — остаточно занастила Козацтво й волю, бо вона, відокремивши тих, які були старшиною в Україні, наділила їх дворянством, землями й віддала їм їхню вільну братію в ярмо, зробивши одних панами, а інших рабами-кріпаками.

§ 97 (92). І пропала Україна. Але це тільки так здавалося.

§ 98 (93). Та Україна не пропала через те, що не хотіла знати в себе ані царя, ані пана. Правда, хоч і був цар над нею, однак чужий; хоч і були дворяни, однак також чужі, а якщо деякі вироудки походили таки з української крові, то вони

своїми устами не лихословили (не опоганювали) українського народу й не називали себе українцями, — бо справжній українець, не дивлячись на те, чи він буде простого походження, чи дворянського, не сміє любити ні царя, ні пана, а повинен любити й поважати одного Бога Ісуса Христа, Царя й Господа неба й землі. Так було попередньо, так і тепер продовжується.

§ 99 (94). Слов'янщина хоч і терпіла й терпить неволю, то проте не вона сама створила неволю, бо цар і дворянство — це винаходи не слов'янського духа, а німецького й татарського. Тепер у Росії, хоч і панує деспот-цар, однак він не слов'янин, а німець, і його урядовці — німці. Тому й дворяни, хоч і в Росії, вони швидко переминюються в німців або французів, а справжні слов'яни не люблять ні царя, ні пана, а люблять і шанують одного тільки Бога, Ісуса Христа, Царя неба й землі. Так воно було попередньо, так і тепер продовжується.

§ 100 (95). Україна лежить у могилі, але вона не вмерла.

§ 101 (96). Бо її голос, що закликав усю слов'янщину до волі та братерства, розійшовся по слов'янському світі та знайшов (той голос України) відгомін у Польщі, коли то поляки 3-го травня проголосили, що не буде поміж ними панів та що в їхній республіці всі будуть рівноправні, — а цього, власне, прагнула Україна ще за 120 років перед тим.

§ 102 (97). Польщу не допустили до цього й роздерли її, як перед тим роздерли Україну.

§ 103 (98). Але Польщі так і треба, бо вона не послухала тоді України й занастила свою сестру.

§ 104 (99). Однак Польща не пропаде, бо її збудить Україна, яка не пам'ятає зла, а любить свою сестру, немовби-то нічого злого не було поміж ними.

§ 105 (100). Голос України знайшов відгомін у Московщині, коли то по смерті царя Олександра хотіли прогнати царя, знищити дворянство, встановити республіку й об'єднати всіх слов'ян із нею нероздільно й незлито за образом Божественної Трійці, — а цього прагнула й домагалась Україна ще за 200 років перед тим.

§ 106 (101). І не допустив до цього деспот: одні закінчили своє життя на шибениці, інших закатували в копальнях, а ще інших віддали на поталу черкесам.

§ 107 (102). Деспот панує над трьома слов'янськими народами; рядить ними за посередництвом німців; псує, калічить, нищить добре слов'янське ім'я, але він нічого не здоліє.

§ 108 (103). Бо голос України не замовк. Україна встане з своєї могили та знову обізветься до своїх братів-слов'ян. Її крик почують, встане слов'янщина й не залишиться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні світлости, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа, — ні в Росії, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні в хорватів, ні в сербів, ні в болгар.

§ 109 (104). Україна буде незалежною Республікою в слов'янській спільноті-союзі. Тоді скажуть усі народи, показуючи на те місце на географічній карті, де буде намальована Україна: "Ось камінь, що його занедбали (відкинули) були будівничі, той наріжним став каменем!" (Матвія 21:42; Луки 20:17; Марка 12:10; 1 Петра 2:7; Псалма 118:22).

Герб Запорізького Війська.

700-річний Запорізький Дуб, в обхваті майже на 7 метрів, під яким 1648 р. гетьман Богдан Хмельницький, вирушаючи в бій за волю України, надхненно промовив до козацтва такими словами: “Тяжкі випробовування випали нам на долю. Отже, будьмо ж у битвах такими сильними й стійкими, як оцей дуб-богатир, такими ж нерозривними з нашою Матір’ю-Україною, як його коріння — з землею!”

ХАРАКТЕРИСТИКА “КНИГ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ”

1. Вступ і спроба визначення “Книг Буття” за правно-політичними ознаками.

Хоч Кирило-Методіївське Братство не встигло належно оформитись і розвинути своєї діяльності, бо вже на весні 1847 року російський уряд розгромив його, ув'язнивши і брутально покаравши братчиків, то проте воно залишило по собі тривалі здобутки, що їх не зміг і не зможе знищити ворог. Ними є ідейно-програмові документи Братства: “Книги Буття Українського Народу”, “Устав” (статут), “Головні Правила”, “Відозва до Українців” і “Відозва до Росіян і Поляків”. Безперечно, поміж ними найважливішою й найголовнішою пам'яткою з історії українського права є “Книги Буття Українського Народу”, на жаль, маловідомі й майже не поширені між українським народом. Справа в тому, що цей синтетично-історичний твір української політичної думки в ХІХ сторіччі, знаходячись ще в стадії свого кінцевого оформлення й остаточного редагування, був захоплений російською слідчою владою, так що ні одна копія з “Книг Буття Українського Народу” не дісталась до громадянства.

Аж з нагоди 50-річчя роковин смерти Тараса Шевченка в 1911 році з'явилися перші докладніші відомості про “Книги Буття”, хоч, правда, їх небавом сконфіскувала цензура. Щойно в 1918 році “Книги Буття Українського Народу” були повністю опубліковані й стали доступні принаймні для дослідів і української історії.

І хоч упродовж понад 70 років “Книги Буття” лежали недоторканим перелогом у російському архіві, не могли належно впливати на розвій політичної народоправної думки в Україні й навіть ще сьогодні цей шедевр українського права мало простудійований, — проте цар Микола І і граф Олек-

сій Орлов, шеф жандармерії й головний начальник Третього Відділу, який переведив слідство братчиків, безпосередньо мали змогу запізнатися із змістом цього політичного твору. “Книги Буття” сказали цим тиранам про минулу, сучасну й майбутню роль України на сході Європи.

З правно-політичного погляду “Книги Буття” , як офіційний основний документ Кирило-Методіївського Братства, являють собою **ДЕКЛЯРАЦІЮ ПРАВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ**, де подані глибокі народноправні ідеї та принципові постулати політичного значення на канві короткого огляду біблійної історії, всесвітньої історії та історії України. Ці постулати автор “Книг Буття” старанно обґрунтував Божим правом, природним правом та історією українського народу, визначивши їх у стислих актуальних тезах, що відповідають вимогам держави, народу та взагалі людини. Деклярація вказує на моральну й культурну конструктивну силу України на сході Європи, яка впродовж віків своїми протестами та змаганням за народоправні ідеї перестерігала світ від тиранії, деспотизму та бруталного порушення прав людини в Російській Імперії, — та врешті в загальних рисах подає, якою державою має бути Україна і що її нарід має повне право вільно жити на своїй рідній землі й самостійно вирішувати свою долю. У “Книгах Буття” розвиток суспільства розглядається головним чином за принципом християнської моралі й повернення людства до первісного християнства. Порушення цього принципу у формі узурпації божественної й народоправної влади царями, вельможами й панами призводило й призводить суспільство до занепаду. Навпаки, ті народи, в яких зберіглася й дійсно займала панівне місце в житті справжня віра в Бога, які жили в умовах рівноправності та свободи, — досягли й досягають розквіту.

2. Авторство.

Між науковцями немає повної згоди щодо авторства “Книг Буття Українського Народу”. Справа в тому, що під час допитів братчиків шеф жандармерії О. Орлов, що переведив слідство, сказав М. Костомарову, що авторові “Книг Буття” належить ешафот, цебто всеприлюдна страта на помості чи підвищенні, як це виконували смертну кару у Франції. В обличчі загрози смерті Костомарів на допиті

відмовлявся від авторства “Книг Буття”, намагаючись представити себе тільки як перекладача та вченого дослідника. Натомість М. Гулак, рятуючи ситуацію, заявив, що то він написав “Книги Буття” й узяв усю вину добровільно на себе. Кирило-методіївцям на допиті дуже залежало на тому, щоб не пошкодити, а тільки якнайбільше допомогти своїм передовим братчикам: Костомарову й Шевченкові.

Микола Костомарів кілька разів у різних інтервалах часу зізнавав під час слідства в Петербурзі. Його мова й поведінка на допитах виявили велике хвилювання, збентеження та пригноблення. Передусім він не знав, хто саме зрадив братчиків, а слідчі органи підступно спонукували його думати, що Юдою був Микола Гулак... Подруге, Костомарів уже тоді був популярним, пишався великим авторитетом в урядових колах і передчасно, без відповідної підготовки, як це зробив гетьман Іван Мазепа, не хотів мати явної сутички з російським урядом. А слідчі органи, мавши вже в своїх посіданні “Книги Буття”, печатку й перстень Кирило-Методіївського Братства, просто шантажували Костомарова цими очевидними й незаперечними доказами, зокрема коли він змішував правду з неправдою, заперечуючи, що ніякого Братства взагалі не було, і відмовляючись від авторства “Книг Буття”. Костомарів на допитах зовсім розгубився та зникнув. Він попав у безвихідне становище, він не міг йти ні в кут, ні в двері.

На жаль, на підставі цих односторонніх зізнань Костомарова та інших братчиків деякі вчені побудували свої гіпотези, що автором “Книг Буття” був Гулак або хтось із галицько-волинських поляків, інші знову почали заперечувати оригінальність “Книг Буття”, мовляв, це звичайна собі перерібка польського твору А. Міцкевича “Книги Польського Народу й Польського Пілігримства” (Паломництва, Богомільства), виданого в Парижі 1832 року, а ще інші обстоюють думку, що то Шевченко написав “Книги Буття”, принаймні їхню другу частину.

Натурально, всі ці гіпотези не мають під собою міцного ґрунту, це тільки бездоказові твердження чи припущення. “Книги Буття Українського Народу” — це результат короткої овочедайної праці братчиків, їхніх засідань, бесід, вислову думок і обміну ідей. Зміст, стиль і систематично-гармонійна цілість цього так дорогого нам твору з ділянки правничої літератури переконливо показують, що “Книги Буття” від початку до кінця належать тільки одному авторові, який

грунтовно знав Святе Письмо й історію, старанно простудіював народоправні ідеї й устрої демократичних країн на чолі із З'єдиненими Державами Америки і всебічно був обізнаний із політично-соціальною структурою Східньої Європи. Такою особою поміж братчиками був тільки Микола Костомарів.

Безперечно, Гулак, Шевченко та інші ідеологічно впливали на оформлення тих чи інших параграфів-уступів “Книг Буття”. Порівнюючи “Книги Буття” з “Кобзарем”, ми знаходимо не тільки деякі образи й ідеї Шевченка, але навіть текстуальні збіги. Однак надхнути когось думкою не означає ще бути автором. Братчики доручили Костомарову написати цей твір. Він спочатку виготовив проєкт і вони мали нагоду робити зміни, удосконалювати зміст та вносити поправки до поодиноких уступів “Книг Буття”. Шевченкові образи та ідеї, а також думки Гулака та інших Костомарів ґрунтовно передумував, розробляв, самостійно належно оформлював, синтезував із своїми власними та врешті вкладав їх у свою історіософічну систему, надаючи їм політичний характер декларації прав українського народу.

Твердити, що автором першої частини “Книг Буття” був Костомарів, бо вона, мовляв, написана спокійним науковим тоном, а другу написав Шевченко, бо вона різко переходить в ентузіастично-бурхливий стиль, притаманний останньому, — немає підстав, бо Костомарів, як і кожен інший поет, вмів писати також піднесеним тоном.

Крім цього, за авторством Костомарова проречисто промовляють часті церковнослов'янізми в “Книгах Буття”, що їх залюбки вживав він і в інших своїх творах. Врешті сам Костомарів у своїй біографії засвідчив своє незаперечне літературне авторство “Книг Буття Українського Народу”, написаних, за його висловом, біблійним стилем.

Хоч на зміст “Книг Буття” справили свій вплив декабристи, твори А. Міцкевича, ідеї “Історії Русів”, а передусім — романтизм і народноправні ідеї Запорізької Січі та Західньої Європи, то однак це зовсім оригінальний твір за своєю ідеологією, науковою композицією й опрацюванням поодиноких історичних епох, подій і явищ. Обстоювання думки, що “Книги Буття” — це модифікація ближче невідомої “Подністрянки” чи перерібка творів Міцкевича, являє собою бездоказове твердження.

3. Назва.

Самі рукописи “Книг Буття Українського народу” не мають ніякої назви. Кирило-методіївці звичайно називали цей твір “Законом Божим”.

Правда, назва “Закон Божий” — це дуже широке означення. Деякі люди під ним розуміють не тільки Божі постанови, а взагалі кожную релігійну норму; інші — Святе Письмо, яке братчики вибрали за дороговказ своєї діяльності; ще інші — впорядкований вияв Божого провидіння й волі в фізичному, духовому й соціальному світі. Все ж таки братчики не мали на увазі вищезгаданих аспектів Закону Божого. Правдоподібно, під ним вони розуміли моральний закон або, слухніше, моральний напрям природного права, даний Самим Богом, що людина вже з природи може чинити все добре й законне, як свідчить їй її власне сумління (Послання до Римлян 1:19; 2:13-15).

Це християнське освітлення ідеї природного права сильно помітне в “Книгах Буття”. Згідно з ним Бог створив усі народи й визначив їм границі їхнього буття й замешкання (Дії-Апостолів 17:26). Природне право забезпечує кожній нації право на самовизначення, цебто самостійно вирішати свою долю.

Думки природного права вже в середньовічній добі сильно спопуляризував італійський теолог Тома Аквінський (1225-1274). Він виразно відокремив закон Божий від закону людей, а далі ці обидва закони з кута зору природного й позитивного (чинного) права поділив на 4 категорії:

1. Вічний закон — це Божий розум, що керує всесвітом.
2. Природний закон — це вияв вічного закону (Божого розуму) в людях, як розумних істотах, що скеровує їх на розумні дії.

3. Людський закон — це позитивне право. До ідеальних систем правничих норм природного права має прямувати позитивне право, створене людьми в різних державах за різних обставин і режимів даної епохи.

4. Божий Закон — це моральний закон.

Тома Аквінський виводив право з правди, що являє собою добродійність і керує як людською волею, так і її зовнішніми вчинками. Законна влада, за Томою Аквінським, це найвище моральне добро, бо Бог дав право вищим істотам керувати

нижчими, а це вказує на те, що влада походить від Бога, натурально, тільки добра влада, бо від Бога походить всяке добре давання.

Держава — це вільне суспільство, основане на Божому Законі. У тих країнах, де на чолі держави стоять монархи, вони мають бути зв'язані з народом обопільною повинністю й додержуватись права та справедливості. Коли монарх порушує права громадян, то населення має виправдану підставу захищати свої права. Хто владу надуживає й обертає її на зло, того Бог може позбавити влади й передати її іншій особі. Людина й нарід мають слухняно підлягати владі, оскільки вона походить від Бога. Хто натомість шляхом узурпації силою безправно захопив владу чи підступом і хитрощами привласнив собі чужі права, — той неправильний керманич і такий владі можна не підлягати, як також і тоді, коли законна влада зловживає її й діє діаметрально протилежно тій меті, для якої була настановлена. В цих випадках треба більше слухати Бога, ніж наказів влади. Видатний англійський письменник і політик Дж. Мілтон (1608-1674), між іншим, написав: “Є більше божественного в народі, який скидає неправильно короля, аніж у короля, що гнобить невинний нарід”.

Ось цей моральний закон в сенсі інтерпретації Томи Аквінського мали на увазі кирило-методіївці, називаючи декларацію прав українського народу “Законом Божим”.

Сам автор Костомарів оминав цю назву, а залюбки називав свій твір “Книга Буття Українського Народу”. Слово “буття” взято зі Святого Письма. Власне перша книга Біблії називається “Буття”, по-латинському “Генезіс”.

Книга Буття — це одна з найдавніших книг, що збереглася до наших днів. Написав її Мойсей, великий законодавець ізраїльського народу, ще за 600 років до появи епічних поем Гомера: “Іліяди” й “Одіссеї”. Геродот написав свою історію близько 1 000 років по смерті Мойсея. Книга Буття містить у собі первісний період історії від першої людини Адама до смерти Йосипа в Єгипті. Мойсей подає в ній відомості про початки створення всесвіту, фльори, фавни, людського роду, народів, різних мов і зіпсованості суспільства.

Під “книгами” Костомарів розумів підстави. Власне у своїм творі він подав підстави державного буття українського народу, покликаючись на Боже право, природне право та історичне право українського народу.

Назва “Книги Буття Українського Народу” стала тепер панівною в літературі й науковій номенклатурі.

4. Загальний змістовий огляд.

“Книги Буття Українського Народу”, як декларация прав української нації, містять у собі біблійну, всесвітню й українську історію, подану в популярному конспектному вигляді, з оригінальним опрацюванням і гармонійним пов’язанням окремих історичних епох, подій, явищ і навіть деяких деталей, для підтвердження Божого права, природного права й українського державного права на відновлення Гетьманщини, цебто на встановлення української самостійної народоправної республіки в добровільній федеративній спільноті з іншими самостійними слов’янськими державами. Костомарів у цім політичнім творі раз-у-раз покликається на Бога, Святе Письмо та Божу правду і справедливість. Бог — це Суверен неба й землі. Він постановив, щоб усе людство було поділене на народи, визначивши кожному з них відповідну територію. Бог керує історією людства й дає всім народам можливість щасливо жити та процвітати. В основі філософічного розуміння цілого історичного процесу людства, за “Книгами Буття”, лежить моральний закон, що наказує вірити в Бога й любити Його всім серцем, всією душею, всією силою й усім розумом, а ближнього як самого себе. Порушення цього закону у формі узурпації божественної влади монархами, церковними провідниками, шляхтою, панами тощо призводить нарід до руїни й нещастя. Ті суспільства, які відкинули Бога й оточили себе ідолами, занепали або зникли назавжди. Знову ж ті народи, в яких зберігалася справжня віра в Бога й любов до Нього, які жили в умовах рівноправности, свободи й любови до ближнього, досягли розквіту.

По параграфах “Книг Буття” червоною ниткою тягнуться політична концепція народоправности, принципи рівности братерства та свободи. Божа правда вкінці переможе.

Декларация констатує, що український нарід упродовж минулих віків не спроневірився Богові, а намагався жити чесно та справедливо за моральними приписами Божого Закону, — тому Україна не тільки воскресне, встане й відродиться, але вона є призначена в Божому пляні на те, щоб узяти провід в організації Сходу Європи, щоб повести слов’янські народи шляхом правди до повної свободи.

За характером стилю “Кн. Буття” діляться на дві частини. Параграфи від 1 до 82 (77), де міститься нарис біблійної та всесвітньої історії, Костомарів написав спокійним академічним тоном. Знову друга половина “Книг Буття” від 83 (78) параграфа до кінця, де викладені погляди на розвиток та історію українського народу, позначається емоційно-піднесеним стилем, у ній прориваються нотки обурення та священного гніву проти поневолювачів українського народу.

За своїм змістом “Книги Буття Українського Народу” діляться на 5 частин:

I. Нарис біблійної історії на канві Божого правління (теократії), жидівської монархії, гегемонії греків і гегемонії римлян — параграфи 1-21 (20);

II. Ісус Христос і справжнє християнство — параграфи 22 (21) - 34 (32);

III. Поширення християнства між нащадками Яфета на тлі синкретичного християнства в формі візантійського цезаропапізму, римського папоцезаризму й західнього раціоналізму — параграфи 35 (33) - 69 (65);

IV. Україна та її взаємовідносини з сусідами-державами: з Польщею, Литвою й Росією в минулих віках — параграфи 70 (66) - 96 (91);

V. Воскресіння України й її майбутня роля в Східній Європі — параграфи 97 (92) - 109 (104).

I. “Книги Буття” розпочинаються нарисом біблійної історії, яка охоплює розповідь про створення всесвіту й людства, епоху патріархів і судів, історію жидівського царства й уярмлення жидів перше халдеями, а потім греками й римлянами. Спочатку панувала одна віра в єдиного правдивого Бога. Не було ані царів, ані панів, ані рабів, бо Господь Бог створив людей вільними та об'являв їм Свою волю через патріархів, суддів і пророків. Доба панування суддів тривала понад 300 років від смерти вождя Ісуса Навина бл. 1400 р. до Хр. до першого жидівського царя Саула за часів пророка Самуїла 1100 р. до Хр. (§ 9, § 10). Це т. зв. теократична доба Ізраїля, де судді, вибрані народом за Божою волею, рядили Палестиною. Жидам було доручено поширювати віру в єдиного правдивого Бога по всьому відомому тоді світі.

Але жиди спроневірилися Богові, самовільно порушували синайське законодавство й забажали мати царя замість Бога,

як і сусідні поганські народи. Костомарів згадує про двох найбільших жидівських царів: Давида й Соломона (§ 10). Перший, ставши монархом, настільки морально впав, що порушив аж три Божі Заповіді: Не пожадай дружини ближнього твого! Не чини перелюбу! Не вбивай! (Давид пожадав чужу жінку, вчинив перелюб із Версавією, а її мужа Урію вбив мечем ворога, як про це читаємо в 2-ій Книзі Самуїлової 11: 1-27 та 12:1-4. А Соломон, хоч і пишався найбільшою мудрістю, проте, бажаючи догодити своїм поганським жінкам, запровадив у Палестині ідолопоклонство (1 Книга Царів 11: 1-13).

За відступництво й зіпсуття Бог видав жидів на поталу їхнім ворогам. Спочатку їх поневолили халдеї, а згодом греки й римляни (§§ 8-14).

Другим цивілізованим народом у глибоку давнину були греки. Вони не мали в себе царів, а тому в Греції процвітала наука, філософія, мистецтво, досліди й винахідливість. Усе ж таки греки правдиво не пізнали Божої правди, бо хоч і самі багато говорили про свободу, однак у них були пани й раби. Тому вони — цивілізований нарід на чолі зі своїми науковцями, мистцями, дослідниками й винахідниками — попали в неволю спочатку до македонців, а згодом до римлян (§§ 15-19).

Далі йде мова про утворення Римської Імперії, її залізну владу та брутальний утиск і безнадійність завойованих народів (§§ 20, 21 й наступні).

II. Прихід Христа на землю став поворотним пунктом в історії людства, став переломовим етапом в долі всіх народів, докорінно змінивши мету, спосіб думання й уклад життя людини. Тепер Бог Сам почав промовляти до людей через Свого Сина чи, слушніше, в Сині. Христос повністю об'явив світові вічну правду про Бога, Його волю, любов, ласку, про людину та гріх і закликав усіх поєднатися з Небесним Отцем шляхом покаяння й віри в Нього. Христос навчав, що всі люди браття й вони повинні жити в братерській згоді та служити один одному, як і Він служив своїм учням, щоб таким чином показати їм приклад, а вкінці за свободу людського роду Він пролив свою власну кров на Голгофі. Інкарнація або втілення Христа за кесаря Августа (27-14 р. по Хр.) — це центральна подія, навколо якої обертається вся правда про Бога, про людину та про сучасне й вічне життя. Ісус Христос — це шлях

до спасіння, а Святе Письмо — це достовірне й непомильне свідчення світові про спасаюче об'явлення Бога в Ісусі Христі. “Хто в Христі, той нове створіння, — стародавнє минуло, ось стало все нове!” (2 Коринтян 5:17).

Не дивлячись на прихід Божого Сина на землю, загально треба ствердити, що справедливість, правда, свобода та братерство не закріпились у Римській Імперії. Жиди й римляни пояснювали Христову науку як найбільше заперечення римської соціально-політичної системи й як явний докір чи картання їх за їхню розпусту, неморальність й брутальну тиранію. Тому, на домагання жидів, римський намісник Пилат звелів розп'ясти Христа.

Однак римлянам годі було скувати чи ув'язнити Христову науку. Принесене Ним світло почало щораз яскравіше сяяти. Найдрібніше гірчичне зерно Христової науки виростало в могутнє дерево, віття якого почали розгалужуватися по всіх областях Римської Імперії. Не дивлячись на тиранічні утиски й жорстокі переслідування християн, що тривали понад 250 років, із метою повного знищення їх у межах Римської Імперії, проте багато факторів у цій могутній на той час державі сприяло масовому поширенню християнства.

За кесаря Августа Рим досяг вершка свого розквіту. Ім'я Август стало символом найбільшої сили, яку може дати політика й дипломатія цього світу. Хоч до Римської Імперії належали численні провінції й області з різними народами, проте римська культура й політичне життя релятивно мали сліди великої єдності. Передусім мережа доріг була дуже добре розвинена. По них із великою швидкістю перекидалися римські легіони з однієї провінції до другої, де тільки виникала небезпека. За мирних часів ті дороги сприяли великому розвиткові торговельних зносин поміж різними народами світу. Ось ті зразкові дороги та швидка лучба-комунікація поміж найбільше відлеглими містами дозволила послідовникам Христа успішно проповідувати Його науку по всій території Римської Імперії.

Далі, в Римській Імперії вже до народження Христа й аж до II-го сторіччя по Христі панувала грецька мова чи, слушніше, грецький говір т. зв. “койнэ” в щоденнім житті, подібно як за литовсько-руської доби довший час вживалася українська мова як у приватному житті, так і в державно-урядовому, з “Руською Правдою” на чолі. Ще імператор Марк Аврель

(161-180), читаємо в історії, видавав свої розпорядження й закони грецькою мовою. Тому й ця обставина допомагала апостолам і їхнім учням із грецьким перекладом Святого Письма (з т. зв. “Септуагінтою”) в руках поширювати всюди Христову науку зрозумілою для всіх тоді грецькою мовою.

Врешті треба тут згадати про зразкове римське законодавство, що забезпечувало безпеку й порядок у державі. Порушення закону суворо каралося. Апостол Павло часто покликався на своє римське громадянство, коли його безправно били, заковували в кайдани чи ув’язнювали. Коли б у Римській Імперії закони не стояли на сторожі життя, маєтку й чести своїх громадян, то дикому фанатизмові не було б кінця.

Отже, добрі дороги, одна грецька мова й римське право в значній мірі спричинилися до масового поширення християнства в Римській Імперії.

З другого боку перші три сторіччя по Христі, правда, з деякими перервами, були заповнені жорстокими переслідуваннями й тиранічними утисками християн поганами й жидами. Останні самі відкинули Христа й настроювали римлян проти християн, як небезпечних підбурювачів і заколотників спокою, що сіяли всюди баламут, чвари й ворожнечу. Римська Імперія вживала супроти християн політику безпощадного застосування брутальної сили, крайньої тиранії і вишуканих способів страшних тортур, щоб таким чином доценту знищити послідовників Христа на своїй території. Це вони робили головно з трьох основних мотивів: релігійного, політичного й етично-звичаєвого.

Передусім між християнським і поганськими світоглядами існувала велика різниця. Римляни ставили культ держави на першому місці, обожували свого імператора й були віддані своїй державній поганській релігії. Християни натомість поширювали ідею Христового Царства, що не походить із цього світу, поклонялися тільки Богові, не брали участі в публічних поганських урочистостях тощо. Коли від християн вимагали молитися до імператора (параграфи: 20 і 21), то вони відповідали: “Ми молимося за імператора, а не до імператора”. Отже, чим швидше й ширше християнство розповсюджувалося в імперії, тим небезпечніше воно ставало в очах представників поганської влади й релігії. Християн вважали за ворохобників та взагалі за шкідливий і небезпечний елемент для Римської Імперії.

Важливу роль в римлян відігравав також релігійний мотив. Християни не поклонялися поганським богам, не приносили їм жертв, не брали участі в поганських релігійних ритуалах. Це спонукало римлян вважати християн за “безбожників”. Вони говорили, що християнського Бога ніхто не може ані показати, ані бачити. Коли країну навідував неурожай, посуха, землетрус чи траплялися якісь інші катаклізми та стихійні лихоліття, то всю вину й відповідальність за це звалювали на християн, мовляв, це християни роздратували наших богів тим, що не приносять їм жертв, і тепер вони карають нас...

Крім цього, з бігом часу поганські святині порожніли, дохід жерців значно зменшився, торгівля жертвним м'ясом і амулетами, що охороняли їхніх носіїв від нещастя за поганським віруванням, значно підупала. Християнам римляни закидали, що вони вбивали дітей і під час причастя (евхаристії) пили людську кров та споживали людське тіло...

Римляни, які потопали в розкошах, розпусті, неморальності й жорстоко поводитися з рабами, — не могли збагнути побожного й високоморального життя християн. Вони вважали їх за забобонних і впертих фанатиків. До цього доходить ще ряд особистих причин. Отже, головню з цих трьох мотивів: політичного, релігійного й етично-звичаєвого Римська Імперія впродовж трьох віків проливала невинну християнську кров.

Під час страшних тортур і катувань християни виявили непохитну твердість у своїх переконаннях і героїчну відвагу в безстрашному поширенні Христової науки. Їх розпинали на хрестах, зашивали в звірячі шкіри й кидали на поталу хижим звірям у цирку, а юрба глядачів насолоджувалася їхнім нерівним змагом; їх живцем ставили на розжарених кратах, обливали смолою, прив'язували до дерев і запалювали їх, щоб вони освітлювали вулиці й алеї, наче смолоскипи, і завдавали їм багато інших мук. Але крайня тиранія, тортури та страждання не могли зломити християн. Переслідування й утиски не були в стані зменшити числа послідовників Христа, а, навпаки, їхнє число помножувалось. Усі в суспільстві, що тверезо думали, бачили неправду, що римська влада безпідставно зробила невинних християн мішенню свого переслідування, і масово почали переходити на християнський бік. Дійсно, кров мучеників стала овочедайним насінням для по-

множення християнських кадрів. Число християн настільки зросло, що намісники в окремих областях Римської Імперії та нижчі урядовці не могли виконувати наказів своєї влади...

Костомарів, закликаючи своїх земляків і слов'ян повернутися до віри й життя Первісної Церкви, власне, і мав на увазі християнство перших трьох віків, де найповніше бачимо втілення ідеалів правди, справедливості, братерства, рівності, добродійності, прощення, покори та любови як до Бога з повним самозреченням, так і до ближніх із повною самопосвятою. Християнство в своїй кришталевій чистоті щодо Христової науки та в своїй справжній святості щодо віри в Бога й додержуванні Його заповідей утрималося до появи Міланського Едикту Толеранції, що його видав імператор Костянтин Великий у 313 році. Відтоді “християнська сіль” почала звітруватись, а “християнське світло” почало затемнюватися під запекло-сильним тиском візантійського цезаропапізму (державного церковництва, об'єднання державної й церковної влади в одній особі імператора), римського папоцезаризму (церковного державництва, об'єднання церковної й державної влади в особі папи) і західного раціоналізму (розумової релігійності).

ІІІ. У третій частині “Книг Буття” (параграфи від 35 до 69) Костомарів барвисто змальовує образ поширення християнства між нащадками Яфета, цебто народами: грецьким, романськими, германськими та слов'янськими на канві синкретичного християнства в формі цезаропапізму, папоцезаризму й раціоналізму.

Ной мав трьох синів: Сема, Хама й Яфета. (Костомарів усюди вживає церковнослов'янської вимови “Сим”, хоч за гебрійським оригінальним текстом має бути “Шем” або “Сем”). Найбільш популярні антропологічні й історично-теологічні критерії стверджують, що від Сема походить семітська раса, від Яфета — біла, а від Хама кольорова й народи, що замешкували Ханаан до переселення туди жидів. Костомарів згадує тут про жидів тільки одним реченням, бо вони, як нащадки Сема, відкинули Христа і Його ласку, а тому жиди так довго будуть каратися, поки не навернуться й не повірять у Христа, як Месію (§ 45).

У параграфах від 35 до 44 йде мова про греків і синкретичне християнство, що його започаткував Костянтин Великий (бл. 285-337). Він, ставши 306 року імператором Рим-

ської Імперії, зумів пристосуватись до вимог, ритму й виклику того часу. Християнство в його імперії своєю численністю та своїми морально-духовними атрибутами стало поважною силою. Християн не можна було вже викоренити безпощадним застосуванням сили та крайньої тиранії. Тому Костянтин Великий постановив об'єднати поганську релігію з новою наукою Христа. Він видав у 313 році т. зв. Міланський Едикт Толеранції, яким проголосив в імперії цілковиту віровизнаневу свободу, дозволив поганам вільно переходити на християнство, а християнство вчинив легальною релігією. Це був перший етап у процесі перетворення справжнього християнства на синкретичне християнство в формі цезаропапізму.

Зрівнявши християнство з поганською релігією, Костянтин Великий і його наступники надали єпископам політичні права та привілеї. Хоч від 313 року імператори здебільшого були християнами, однак вони міцно й далі трималися поганських традицій, звичаїв і устоїв життя. Вони зберегли за собою не тільки титул верховного жерця “*Pontifex Maximus*”, але й реальне панування навіть у суто церковно-догматичних питаннях; вони призначали єпископів, скликали собори, силкувалися погодити поганську філософію з Христовою наукою особливо в сфері необмеженої влади імператора, законного продовжування рабства й застосування жорстоких кар. Державні закони, урядові інституції й більша частина публічної моралі позоставались і далі в своїй основі поганськими. Імператори виявляли більшу прихильність до поганства, ніж до християнства, силкуючись виправдувати свою деспотичну владу, дії й поведінку перекручуванням Христової правди й науки. Церква пішла тепер на компроміс із поганським світом, присвячувала більше місця владі кесаря, ніж Христові; церковні провідники визнавали за кесарем право диктувати Церкві навіть у суто догматичних справах, намагаючись прихилити до себе та своєї науки, не раз і хибної, кесарів, щоб таким чином запевнити собі їхню підтримку й допомогу, зокрема під час вселенських і крайових соборів. Костомарів барвисто й соковито представив істоту синкретичного християнства типу візантійського цезаропапізму, кажучи, що “тоді зрадів диявол, а з ним і все пекло”, коли імператор назвав себе царем і богом (§ 21).

Костянтин Великий не цікавився християнством із релігійних мотивів, щоб особисто знайти правду та спастися.

Він дивився на християнський рух, як на світоглядovu політичну течію, що з великою перспективою успішно поширювалася в тодішньому світі й потенційно загрожувала повним занепадом поганської релігії. Хоч деякі візантійські церковні історики називають Костянтина Великого рівноапостольським мужем, проте він майже все своє життя жив і діяв за поганськими принципами. Так, наприклад, 326 року він звелів вбити свого рідного сина Кріспа немовбито за державну зраду й того ж самого 326 року він покарав смертю свою дружину Фавсту задушливою парою й гарячою водою в лазничці. Святе хрещення Костянтин Великий прийняв перед самою смертю в 337 році. Він не хотів наражуватися на ворожнечу з прихильниками поганства, а самі погани не раз приймали християнство поверхово й неширо.

Правда, деякі твердять, що Костянтин Великий відтягав своє хрещення аж до останніх днів життя тому, щоб перейти на той світ безгрішним, мовляв, що святе хрещення на підставі слів апостола Петра в Діях Ап. 2:38 змиває всі гріхи. За християнською наукою тільки Христос прощає й очищує людину від гріхів, а вищезгаданий відносник має такий зміст в оригінальному грецькому тексті: “А Петро до них каже: Покайтеся й нехай же кожен із вас охреститься в ім'я Ісуса Христа на засвідчення відпущення ваших гріхів”. (У перекладі не подано слова “засвідчення”).

Говорячи теологічною мовою, Костянтин Великий пришив “до старої поганської одежі нову християнську латку з нової матерії” та влив “молодого християнського вина в старі поганські бордюки” і таким чином християнство втратило свій первісний духовний зміст, моральну силу й перестало бути світлом для світу. Церква пішла на компроміс із поганством, втративши чистоту Христової науки, високу мораль й основні християнські чесноти. Поганські елементи синкретичного християнства позосталися аж досі в християнських народах світу, правда, в деяких релігіях вони менше помітні, а в деяких більше.

Візантійську Імперію, як східню частину Римської Імперії, започаткував імператор Костянтин Великий. Він 330 року переніс столицю імперії з Риму до Візантії, яку за його ім'ям перейменовано на Константинопіль. Теодосій I (347-395), римський імператор від 379 до 395 рр., продовжував цю політичну концепцію, а візантійський імператор Юстиніян (483-

565), що панував від 527 до 565 рр., повністю завершив політичну структуру Візантійської Імперії.

У 395 році Римська Імперія розпалася на Західню Римську Імперію й на Східню Візантійську Імперію. У 410 р. вестготи захопили Рим й пограбували його, а в 435 р. — вандали. Від нищівних ударів “варварів” Західня Римська Імперія ослабла й 476 року покладено їй кінець, коли то усунено від влади останнього римського імператора Ромула Августула. Візантійська Імперія проіснувала до XV ст. У 1453 р. турки завоювали Візантію, 25-го травня 1453 р. упала столиця Константинопіль і імперія перестала існувати.

Костомарів у “Книгах Буття”, говорячи про Візантійську Імперію, звернув особливу увагу на деспотичну владу її імператорів, поділ суспільства, визиск і дискримінацію рабів і синкретичне християнство в формі цезаропапізму, цебто поєднання політичної й церковної влади в особі імператора, що знайшло згодом дуже сприятливий ґрунт в Росії й розквітло буйним звитом за Петра I, Катерини II і Миколи I під назвою “московського цезаропапізму”, а тепер продовжується в погансько-атеїстичному Радянському Союзі.

Вина за спотворення первісного справжнього християнства спадає на монархів і сильних цього світу. § 42 наголошує несумісність деспотичного монархічного режиму з ідеалами Христової науки. За § 47 Візантійська Імперія стягнула на себе Божу кару й попала в неволю до турків 1453 року, проіснувавши 1 000 років (від 395 р. до 1453 р.).

§ 48 із черги говорить про романські народи. Костомарів дорікає та звинувачує їх у тому, що вони вигадали собі голову християнства. Коли на заході 476 року не стало римського імператора, то його місце поступово почав займати папа. На заході синкретичне християнство знайшло для себе урожайний ґрунт у папоцезаризмі, цебто в поєднанні церковної й політичної влади в особі папи. Ідеологічні основи для цього світогляду дали головним чином наступні папи: Лев I Великий (бл. 390-461), Григорій I Великий (бл. 540-604), Григорій VII (бл. 1020-1085) та Іннокентій III (1161-1216).

Лев I Великий був папою від 440 до 461 рр., муж глибокої ерудиції й такту, його можна вважати за першого дійсного римського папу, бо це, власне, за часу тривання його єпископства постав у Римі догмат про примат (першенство) Петра серед апостолів і що римський єпископ — це переємник Пет-

ра, його служіння та його прав. Лев I Великий навчав, що апостол Петро був небесним ключеносцем, господарем небесних ключів і князем апостолів, а тому римський єпископ, якому Петро передав владу ключів, як своєму наступникові, є князем чи головою всіх єпископів Вселенської Церкви. Лев I Великий досяг того, що в 445 році імператор визнав примат (першенство) римського єпископа, як духовного зверхника християнства, та звільнив духовенство від світських законів.

Наступним кроком було об'єднати в особі папи не тільки всю духовно-церковну владу, але передусім і політично-світську. Тепер церковні провідники почали навчати, що наскільки духовне перевищує світське, настільки Церква стоїть вище над світською владою. А тому що князем у Церкві є папа, то він уже тим самим є князем і над світськими володарями, він є царем над царями. Отже, як у візантійському цезаропапізмі церковна влада злилася з політичною владою в особі імператора, так згодом й на Заході церковна влада злилася з політичною в особі папи. Інакше кажучи, за "Pontifex Maximus" на Сході був імператор (державне церковництво), а на Заході став папа (церковне державництво).

Особливо ж у цьому аспекті багато попрацював Григорій I Великий. Він походив із патриціїв, був папою від 590 до 604 рр. і заклав міцні основи для папської влади й папського авторитету, переіменивши патріархальну структуру правління Церквою на папську систему, що домінувала впродовж середніх віків. Папа Григорій I Великий звичайно називав себе рабом Божих рабів.

З черги Григорій VII, що був папою від 1073 до 1085 рр., сильно закріпив за римським престолом принцип папоцезаризму (церковного державництва). Він намагався теоретично обґрунтувати основну причину політично-світської влади папства, кажучи: "Тільки папа може називатися вселенським єпископом... Римський єпископ, канонічно правильно поставлений за заслуги святого Петра, безперечно стає святим". Таким чином у середньовічній добі папи почали коронувати на Заході королів і монархів, непокірливих спонукували до каяття перед ними ("іти в Каноссу") шляхом виключення з Церкви та інтердиктів, цебто заборон виконувати церковні відправи в певному місті чи навіть країні. Натурально, це була явна перемога папства над політично-світською владою.

Врешті Іннокентій III довів до найбільшого розквіту вчення про політично-світську владу папства. Він студіював у Парижі, Римі й Болоньї, був папою від 1198 до 1216 рр., організував четвертий хрестоносний похід, очолював Лятеранський Собор 1215 р. Ставши на 38 році життя папою, він продовжував генеральну лінію Григорія VII. Іннокентій III навчав: “Ми не тільки судимо й рядимо з князями, але чинимо суд над ними. Я поставлений над Божим Домом. Про мене сказав Христос: Я дам тобі ключі Царства. Слуга поставлений над усім домом й є вікарієм-заступником Христа на землі, Господнім помазанцем, спадкоємцем і переємником Петра. Він теж посередник між Богом і людьми; менший від Бога, але більший від людей”. За його твердженням, папа має повну юрисдикцію, цебто повну законодавчу, виконавчу й судову владу. Влада папи охоплює всю Церкву, кожного єпископа, священника, монаха, всі чини, та всі вияви Церкви: управління, добродійство, науку, мораль і т. д. Сам Христос настановив папу, а папа настановлює всіх інших єпископів.

У своїх листах Іннокентій III таким порівнянням умотивовував повноту папської влади:

“Як Бог, Творець усесвіту, вчинив обидва великі світила на небеснім фірманенті (тверді): одне більше (сонце), щоб воно правило днем, а друге менше (місяць), щоб воно правило ніччю, — так само Бог встановив на терені Церкви два великі достоїнства-авторитети: одне вище, щоб воно керувало душами (наче днем), цебто папську владу; а друге менше, щоб воно керувало тілом (наче ніччю), цебто королівську владу. Але як місяць далеко позаду сонця за своїм розміром і дією, дістаючи своє світло від сонця, так само й королівська влада завдячує блиск свого авторитету й достоїнства папській владі”.

Отже, тепер остаточно закріпилося вчення про папський примат, про його абсолютну владу, про його непомильність (непогрішимість) у питаннях віри й моралі, коли він промовляє з катедри; папи почали носити тіяру, цебто потрійну золоту корону, що символізувала потрійну папську владу: на землі, на небі й у чистилищі. Зарясніли тепер папські титули, як, наприклад: вікарій, заступник і намісник Ісуса Христа на землі; спадкоємець і переємець апостола Петра; посередник дій ласки на землі; єпископ вселенський; учитель усіх християн; вселенський правитель; отець царів і князів; найсвятіший

отець; верховний первосвященик; намісник Божий на землі й т. д.

У параграфах 49 і 50 міститься розповідь про германські народи. Вони дуже вбилися в силу й перевищували греків і романські народи своєю вірою, бо прийняли Христове світло правильно за викладом реформатора д-ра Мартина Лютера. Лютер уможливив народам читати Святу Євангелію зрозумілою рідною мовою й ясно навчав, що людина спасається тільки вірою в Христа.

Однак реформатор у своїй бурхливій праці й запеклій релігійній боротьбі почав головним чином спиратися на авторитет і допомогу шляхти й, на жаль, передав князям владу над зформованою ним Церквою. Лютер у цьому відношенні дивно твердив, що “Бог велить радніше зносити владу, яка робить і кривду, ніж терпіти владу черні-голоти, яка обстоює свої права”. Костомарів звинувачує в цім Лютера, бо цей його лестивий погляд поширився й на інші народи (§§ 49, 50). Правдоподібно, що Костомарів мав тут на увазі Найсвятіший Синод, що керував Церквою в Росії від 1721 до 1917 рр. Як відомо, цар Петро I 1721 року скасував вищу церковну владу в особі патріарха та створив міністерство для справ Православної Церкви під назвою “Найсвятішого Синоду”. У Синоді повну владу мала світська особа, обер-прокурор, назначений царем. Цій реформі дав теоретичну основу Теофан Прокопович, українець, що був прихильником Лютера й написав конституцію-статут для Православної Церкви т. зв. “Духовний Реглямент” на зразок устрою та правління Лютерської Церкви. У Російській Імперії по школах навчали: “Бійтеся Бога й шануйте царя”. Кожен непослух чи спротив владі духовенства Православної Церкви вважався за гріх проти Божої волі.

У цій третій частині “Книг Буття” ми читаємо також про ідолів. Під ними не треба дослівно розуміти бовванів і статуї, що зображають поганських божків. Під ідолами Костомарів розумів усе те, що людина ставить на перше місце в своїм житті замість Бога, обожнює та взагалі до чого прив’язане її серце. “Бо де скарб твій, там буде й серце твоє” (Матвія 6:21; Луки 12:34). Так, наприклад, у Візантійській Імперії ідолом був імператор, на Заході — папа, у Франції — національна честь, в Англії — золото й мамона, цебто багатство, нажива й користолюбство, в західніх раціоналістів —

розум, а в стародавніх филип'ян, за словом апостола Павла, — шлунок (Филип'ян 3:19).

Подавши конспективний виклад суті цезаропапізму, папоцезаризму й реформації, Костомарів із черги присвятив кілька речень добі раціоналізму (§§ 52, 53), що почав інтенсивно розвиватися наприкінці XVIII сторіччя головню в Німеччині й Англії. Існує кілька типів раціоналізму, але найголовніші з них три: атеїстичний, пантеїстичний і деїстичний. **Атеїстичний** (безбожницький) раціоналізм повністю заперечує існування Бога й поширює по всьому світі поганське марновірство й забобони. **Пантеїстичний** раціоналізм ототожнює Бога із всесвітом. Інакше кажучи, всесвіт, що його створив Бог, являє собою Самого Бога. Найвидатнішим теоретиком пантеїстичного раціоналізму був Бенедикт (Барух) Спіноза (1632-1677). Його філософія типово моністична. Він навчав, що єдиною основою всесвіту є Бог, ототожнений із природою. Все, що існує на світі, є закономірне й досконале, бо це, власне, вияви цієї Божої основи. Моттом життя Спінози була егоїстична засада: “Залишатися на своєму становищі й уникати свого знищення”. Врешті **теїстичний** раціоналізм визнає єдиного особового Бога, але відкидає й заперечує надприродне Боже об'явлення, надприродне пояснення чуд, автентичність і достовірність деяких біблійних уступів, а навіть і цілих книг, та всю систему догматичного вчення про Бога та Його стосунку до людей.

Натурально, на теїстичний раціоналізм мали вплив твори Іммануїла Канта (1724-1804): “Критика чистого розуму”, “Критика практичного розуму”, “Критика здатности судження” та інші, хоч, правда, він сам не був раціоналістом. За ідеологів і промоторів раціоналізму треба вважати Р. Декарта (1596-1650), Г. В. Ляйбніца (1646-1716), П. К. Генке (1752-1809), Г. В. Ф. Гегеля (1780-1831) і ряд інших.

Спільним для всіх раціоналістів є їхнє визнання примату розуму над духом і безпідставне твердження, на противагу емпіризмові, містиці й теології, що єдиним джерелом і критерієм пізнання є тільки розум. Вони своє вчення ґрунтували на вимогах розуму й логіки. Правдою й дійсністю, за словами раціоналістів, є тільки те, що можна довести розумом.

Костомарів категорично відкинув принцип примату розуму, як верховного авторитету, як “Pontifex Maximus”, у справах віри та в пізнанні видимого й невидимого світу.

Він гостро й недвозначно виступив проти всякого компромісу справжнього християнства із світом, проти зазіхань на українську душу візантійсько-російського цезаропапізму, польсько-езуїтського папоцезаризму й західного раціоналізму.

Нижчеподаний вірш, що його так барвисто й соковито написав Пантелеймон Куліш, подає відповідь раціоналістам та ідею, як кирило-методіївці ставилися до них у першій половині XIX сторіччя.

ВСЕСИЛЬНИЙ, Я ТОБІ МОЛЮСЯ!

“Бо ми в Нім (у Бозі) живемо, і рухаємося, і існуємо”.
— Дії Апостолів 17:28.

Всесильний, я Тобі молюся!
Всесвіту крихта я Твого.
Хто Ти? Який? Даремно пнуся, —
Бож не збагну повік того.

Ми того не збагнем і части,
Що Ти створив на вишинах;
Даремно розум наш крилатий
Шукає краю в небесах.

Знемігшись, він на землю знову
Безсилий падає щораз,
Й кланяється Творцеві Богу,
Що простір Він створив і час.

О Ти, безодне животвору,
Що їй ні краю, ні кінця;
Де мудрости — безмежне море,
Де сяє блиск Твого лица.

Молю, не дай мені з розпуки
Зректися розуму мого;
Хай світить вічно ним наука
В проміннях сяєва Твого!

Нехай мій дух в земній долині
Не знижується до звірят,
В Твоєму пресвятому Сині
Нехай росте, хай буде свят!

Бог — це Дух, нематеріальний, а тому розуміння Його годі вмістити в матеріальні рамки й доказати Його істоту логікою й вимогами розуму. Теологія робить різницю поміж словами “знати” й “розуміти”. На підставі Божого об’явлення, дослідів, спостереження й пережиття ми знаємо про багато явищ, подій і створінь, яких однак часто не розуміємо й не можемо пояснити. Наприклад, ми певно знаємо, що воля в нас керує нашими вольовими м’язами; що Бог — це Дух, а Божий Син, Христос на землі був Бого-Людиною; що мертві воскреснуть і т. д., але вповні ми не розуміємо, як це може бути. Але Бог — це “Отець світил” усіх родів (Якова 1:17) і всі дії людського розуму й духа походять від Нього, Автора розуму й духа. Бог обдарував людину інтелектуальними й духовними здібностями, які дійсно діють спільно й гармонійно, щоб люди посідали пізнавальні сили, думали, міркували, розрізняли правду від неправди, добре від зла, розглядали факти й докази, судили про їхню достовірність, плянували, організували в систему наші знання й т. д. Розум, правильно вживаний, показує Божу цілеспрямованість у світі, доброту й ласку. Дивлячись на небо, на космос і на самих себе ми пізнаємо Самого Бога, Який створив і дбайливо утримує все, подібно до того, як ми пізнаємо мистця чи майстра по його творах.

Тільки неправильне зловживання розумом, як Божим даром, спонукало раціоналістів твердити, що немає ані пекла, ані раю, і що вірити в Божого Сина — це нонсенс, це безглуздя, та закликати суспільство поклонятися розумові чи себелюбним інтересам (§§ 52, 53).

Костомарів гостро виступає проти Великої Французької Революції, дарма що вона провадилася в ім’я свободи й народоправних ідей. Справа в тому, що гурт революційних діячів, французькі яacobінци, ніби здійснюючи спільну волю французького народу, встановили режим кривавого терору й жорстокої диктатури. Вони тотально й безпощадно вбивали всіх тих, які думали не так, як вони. Дійсно, в світовій історії вже не раз чинилися й тепер робляться великі злочини в ім’я свободи, а тому братчики відкинули гасло: “Мета виправдує засоби”, як безбожницьке.

Слов’янські народи в глибоку давнину були рівні, братолюбні, не мали царів, і панів. Однак із бігом віків, дивлячись на романські й германські народи, вони перейняли від них

королівство, панство та кріпацтво. Костомарів дорікає також слов'янам за два гріхи-лиха: за незгоду та за рабське почуття меншевартости. Вони хворобливо захоплювались усім чужим, плазували перед чужими, а знецінювали все своє власне, що не раз було набагато краще від чужого (§ 64).

IV. Четверта частина “Книг Буття” (§§ 70-76) містить у собі конспектний огляд історії українського народу. Костомарів, як великий історик і систематик, подає тут головніші історичні події, що відбулися в Княжій добі, яка проіснувала понад 500 років від 800 до 1340 рр.; в Литовській добі від приблизно другої половини XIV ст. до 1569 р.; в Польській добі від 1569 до 1648 рр. і в Козацько-Гетьманській добі від 1648 р. до кінця XVIII ст. (до 1781 року).

Після інвазії монголо-татарів на Україну й переходу Києва 1240 року в їхні руки, історична доля зв'язала український нарід із Литвою, Польщею й Росією. По смерті Юрія II (1323-1340), останнього князя Галицько-Волинського Князівства, яке понад 100 років продовжувало державині й культурні традиції Київської Держави, Казимир III Великий (1310-1370) несподівано 1240 р. напав на Львів, а опісля кількома наворотами в союзі з Угорщиною пустошив Західню Україну. Галицькі бояри завзято довший час захищали рідні землі, аж у 1387 році Польща в порозумінні з Угорщиною й Литвою прилучила до своєї території Галичину й Холмщину, а Волинь увійшла до складу Великого Литовського Князівства. Відтоді польські королі, які так багато говорили про свободу і рівність, почали запроваджувати на наших землях режим терору, окупації та брутального вмішування в усі ділянки українського життя, як про це читаємо в § 71.

У середині XII сторіччя Київська Держава Русі-України розпалася на удільні фєвдальні князівства. Таким чином у 1136-му році постала Новгородська Республіка з народоправним устроєм (§ 72). Найвищим органом влади в ній було віче. Функції князя зводилися тільки до керівництва військом. Але московський князь Іван III Великий (1440-1505) у 1478 році остаточно зліквідував політичну незалежність Новгородської Республіки, а її територію приєднав до складу Московської Держави (§ 73).

Литовська доба історії українського народу тривала понад 200 років, цебто від приблизно другої половини XIV ст. до Люблинської Унії 1569 року, і позначилася сприятливим

суспільно-політичним підсонням для продовжування цивілізації Київської Держави. Передусім майже половина української території непомітно, без будьякого збройного спротиву з боку українців, увійшла до складу Литви, бо Ольгерд, який був великим литовським князем від 1345 до 1377 рр., розгромивши васалів Золотої Орди — татарських князів, — поступово відвоюював від них українські землі. Таким чином Волинь, Полісся, Поділля й Київщина перейшли під владу Великого Литовського Князівства, а Ольгерда населення цих земель вважало за визволителя.

Крім територіального фактора велику роль тут відіграло й те, що Київська Держава створила міцну державну організацію та своєю цивілізацією й культурою міцно впливала на сусідні народи в Європі. Отже, тепер литовські князі, що культурно й організаційно стояли нижче від Руси-України, обома пригорщами переймали київську цивілізацію, говорячи: “Ми старини не рухаємо (не порушуємо), а новини не вводи́мо (не заводимо)”. Київське право стало тепер позитивним у Литві. “Литовський Статут”, що був остаточно оформлений на початку XVI ст., в своїй основі — це тільки чергове поширення прав Київської Держави з “Руською Правдою” на чолі. Влада була в руках українських панів. Урядовання введено українською мовою. Пани-Рада виконували законодавчі й судові функції. Тому нічого дивного, що Литовська доба в науці дістала назву “Литовсько-Руської Держави”, бож державне життя Великого Литовського Князівства розвивалося на українських землях на основах і принципах Київської Держави аж до Люблинської Унії в 1569 році.

У час тривання Литовської доби впала 1453 року Візантійська Імперія, а також у цьому часі почало організуватися українське козацтво.

Далі Костомарів згадує про польську добу історії українського народу, що тривала від Люблинської Унії 1569 року до повстання Б. Хмельницького в 1648 році. На підставі Люблинської Унії 1569 року Польща й Литва злились в одну державу, а всі українські землі під Литвою — Волинь, Поділля, Брацлавщина, Київщина й Підляшшя, крім округ Пінської й Берестейської, — прилучено 1569 року до Польщі, до якої вже впродовж майже 200 років належали українські західні землі: Галичина, Холмщина й частина Поділля. Таким чином 1569 рік закінчив Литовську добу історії українського народу,

а започаткував Польську добу. Тепер польські королі почали щедро надавати полякам великі земельні посілости в Україні, призначати польських панів на важливі уряди, збільшувати панщину, помножувати данину й податки та заводити нестерпні порядки для всіх верстов українського суспільства.

Але Польща уярмлювала не тільки українське тіло, але й українську душу. У другій половині XVI ст. з'явилися єзуїти в Україні й заснували 23 школи з головними навчальними й пропагандистськими осередками в Яворові, Львові й Луцьку. Єзуїти намагалися денаціоналізувати українське населення й усюди запроваджували релігійну латинізацію. До єзуїтських шкіл вчачали головню діти українських магнатів і шляхти (§ 82).

Як протидію польонізації й латинізації, український нарід почав організуватися в церковні братства. В Україні постало близько 30 церковних братств, а при них — т. зв. братські школи. Головними вищими українськими науковими осередками стали Острозька Академія, заснована князем К. Острозьким в Острозі 1580 р.; Львівська Колегія, заснована Ставропігійським Братством у Львові 1586 року; та Київська Могилянська Колегія, що її zorganizував на західноєвропейський лад митрополит Петро Могила 1632 року, об'єднавши школу Богоявленського Братства та школу Печерської Лаври. Київська Могилянська Колегія згодом стала найбільшим науковим центром у Східній Європі (§ 82).

Проти Польщі та її нестерпної національно-політичної, суспільно-економічної й культурно-релігійної дискримінації повстало українське козацтво. Упродовж майже 50 років Україна спливала кров'ю в нерівній боротьбі за свободу, людську гідність і права людини (§ 93). Головніші самозахисні повстання відбувалися проти Польщі в таких роках:

У 1591-1593 рр. під проводом Криштофа Косинського;

У 1596 р. під проводом Северина Наливайка, Григорія Лободи й Матвія Шаули (Шавули);

У 1625 р. під проводом Марка Жмайла;

У 1635 р. під проводом Тараса Федоровича (Тараса Трясила) та Івана Сулими, який здобув польську фортецю Кодак коло порогів Дніпра;

У 1637-1638 рр. під проводом Павлика Бута (Павлюка), Дмитра Гуні та Яцка Острянина.

Польща в XVI ст. і XVII ст. стала країною страшної тиранії й найтяжчої неволи українського народу. Польська доба закінчилася 1648 роком, коли то Богдан Хмельницький започаткував повстання проти Польщі великими перемогами над Жовтими Водами, під Корсунем і під Пилявцями.

Козацько-польські бої не мали на меті знищити Польщі, але, як тоді люди говорили, “прогнати” панів і єзуїтів за Вислу, щоб вони собі панували, господарювали й поклонялися Богові на своїй рідній етнографічній землі.

Козацько-Гетьманська доба історії українського народу тривала від 1648 до 1781 рр. У 1795 році остаточно була приєднана до Російської Імперії Правобережна Україна в наслідок третього поділу Польщі. Костомарів із особливим пієтетом ставився до Козацько-Гетьманської Держави, яка не знала ні царів, ні панів, намагалася в усьому бути вірною Богові та свій устрій і державне життя базувати на народоправних ідеях рівноправности, свободи та братерства.

Початки козацтва сягають Литовської доби. Вже тоді широкі вільні простори центральної й південної України приваблювали до себе людей на вгіддя. Очевидно, “дикі поля” були небезпечні, бо ними гасала не тільки хижа звірина, але й ватаги татар. Тому групи людей почали організуватись у військові загони як на Запоріжжі, так і в городовій Україні, як тоді називали заселену територію Придніпрянщини.

Згодом, у першій половині XVI ст., коли то вся Придніпрянська Україна перебувала під Польщею, українські селяни, а також і не раз міщани, щоб позбутися гніту панів, втікали ген далеко на південь за дніпрові пороги, куди безпосередньо не сягали впливи польської влади та її адміністративного апарату, — і там почали споруджувати січі або укріплення. Таким чином зформувалася нова самостійна українська військова й політична організація державного типу — Запорізька Січ, що була дуже мало номінально залежна від польської корони (тільки формально запорожці вважалися за польських підданих). Запорізька Січ охоплювала пониззя Дніпра з Великою Хортицею, Малою Хортицею та іншими малодоступними островами між гирлом річок Орелі й Канки, що були притоками Дніпра. Засновником Запорізької Січі був князь Дмитро Вишневецький із козацьким ім'ям Байда. За волюнтаризму короля Жигмонта II Августа (1520-1572) він збудував замок-фортецю десь коло 1552 року на острові Малої Хортиці

для оборони під час монголо-татарських нападів. Подібні фортеці й січі збудовано й по інших островах на пониззі Дніпра. Між іншим, за польського короля Жигмонта II Августа відбулася Люблинська Унія 1569 р. Натурально, поляки з неохотою дивилися на українське козацтво, однак не мали сили поздержати його розквіт.

Козаки Запорізької Січі творили разом кіш (братство, товариство, громаду), який поділявся на курені по кілька сотень козаків у кожному. В XVIII ст. (1762 р.) було на запорізькій території 38 куренів, нараховувалось 33 700 козаків і понад 150 000 селян, а в році ліквідації Запорізької Січі (1775) було 200 000 селян.

Найвищим верховним органом Запорізької Січі була Січова Рада, орган прямого народоправства, що вибирав кошову старшину (кошового отамана на означений час, який був залежний і звітний перед нею; писаря; суддів; осавула; обозного та інших провідників центральної влади). Кошова старшина разом із курінними отаманами творила Раду Старшин. Січова Рада рішала про війну й мир, укладала договори, розподіляла запорізькі землі між січовими куренями й вибирила всіх інших провідників центральної влади. Січові курені були не тільки військовими об'єднаннями, але й виборчими. Цей народоправний устрій Запорізької Січі ліг у багатьох своїх рисах як основа устроєвого будівництва реєстрових козаків, української держави Гетьманщини та правив за ідеальний приклад для кирило-методіївців у їхніх змаганнях за демократичні постулати.

Від Запорізької Січі чи запорізьких козаків треба відрізняти реєстрових козаків. Це було наймане військо, зформоване польським урядом 1572 року в українських придніпрянських воевідствах Польщі й становило додатковий суспільний стан, посередній між шляхтою й селянством. Найманих українців польська влада записувала в окремий реєстр. Звідси походить і їхня назва "реєстрові козаки".

Перша спроба організації реєстрових козаків сягає 1524 року, коли то великий литовський князь і польський король Жигмонт I Старий (1467-1548) доручив сформувати відділ реєстрованих козаків на державну службу. Але його проект не здійснився, бо в польській державній скарбниці не було подостатком фондів. Аж у 1572 р. король Жигмонт II Август (1520-1572) окремим універсалом доручив коронному геть-

манові Ю. Язловському найняти та зформувати з низових козаків відділ реєстрових козаків у числі 300 осіб. Так започаткувалася організація реєстрових козаків.

Стефан Баторий (1533-1586), який провадив війну з Іваном Грозним, продовжував це діло. У 1578 році він доручив зформувати відділ реєстрових козаків із 500-800 осіб і заснував козацький шпиталь у Трахтемирові. Польські королі, звичайно, під час небезпеки й війни значно збільшували число реєстрових козаків, а по перемогах — зменшували. Так, наприклад, у наступних роках була така кількість козацького реєстрованого війська: У 1618 р. (війна з Московією) 10 000 козаків; у 1620 р. — 20 000; у 1624-25 рр. — 6 000; у 1630 — 8 000; у 1635 р. — 7 000; у 1637 р. — 3 000; у 1638 році — 6 000.

Під час селянських повстань в Україні в XVI і XVII віках реєстрові козаки переходили на сторону повсталі народні мас. У 1648 році вони приєдналися до війська Богдана Хмельницького. Після Переяславського Договору в 1654 році назва реєстрових козаків перестала вживатися, їх почали тепер називати “городовими козаками”.

Козацька Держава інколи називається ще Гетьманщиною, бо керманичем її управління був гетьман. Козацько-Гетьманська Держава перетривала до другої половини XVIII ст. 1663-го року територію України поділено на Правобережну й Лівобережну. Правобережна Україна без Києва та його околиці перейшла під протекторат Польщі, а Лівобережна з Києвом і його околицею перейшла під протекторат Росії. У 1764 році Катерина II територію Гетьманщини віддала під владу Другої Малоросійської Колегії. У 1775 році царська армія з наказу Катерини II спустошила Запорізьку Січ, а в 1781 році Катерина II остаточно знесла останки державної автономії Гетьманщини, зліквідувавши Другу Малоросійську Колегію, а її територію приєднала до Росії, як її складову частину. Це й була політична Голгофа України.

Україна довго захищала себе й Європу від наскоків азійських орд, зокрема Польща безпечно жила й розвивалася за плечима Запорізької Січі. Але затяжні війни з турками, татарами й довготривалі збройні конфлікти Галицько-Волинського Князівства й Української Козацько-Гетьманської Держави з Польщею дуже послабили Україну й вона намагалася замиритися з своїми сусідами. Однак усі спроби України порозу-

мітися з Польщею й Росією кінчалися завжди трагічно для українського народу, як, наприклад: договір Богдана Хмельницького з Польщею в Зборові 1649 року, в Білій Церкві 1651 року, Івана Виговського з Польщею в Гадячі 1658 року, Богдана Хмельницького з Росією в Переяславі 1654 року й т. д. (§§ 87, 88, 89).

Росія й Польща не тільки з погордою відкинули народоправні ідеї й демократичні засади, пред'явлені їм, як передумови їхнього тривалого співжиття, але підступно змовились і ганебно поділили між собою територію України за течією Дніпра: Лівобережну Україну загарбала Росія, а Правобережну — Польща (§ 92). Уже 1663 року, після зречення Юрія Хмельницького 1662 року з гетьманату, Україна була поділена на Лівобережну і Правобережну. Але формально цей поділ був узаконений на підставі Андрусівського Договору 1667 р., що його склали Росія й Польща в с. Андрусеві біля Смоленська після закінчення війни між собою, що тривала від 1654 до 1667 рр. Крім цього Росія й Польща на основі умов Андрусівського Договору склали в Москві 1686 року Вічний Мир і ще раз потвердили поділ України. Правобережна й Західня Україна залишилась під Польщею, а Лівобережна з Києвом і Запоріжжям залишилась під Росією.

Далі Костомарів говорить про Лівобережну Україну й долю Запорізької Січі за царювання Петра I (1672-1725) і Катерини II (1729-1796). Петро I став царем 1682 року, утвердив у Росії абсолютизм, створив міцний ґрунт для розвитку російського імперіялізму й 1721 року проголосив себе першим імператором. Він могутньо розбудував Російську Імперію шляхом технічної й культурної європеїзації її. При будові каналів, зокрема Ладозького, і нової столиці Російської Імперії сотні тисяч українців лягли там трупом (§ 95). Шевченко у своїх творах: “Сон”, “Великий Льох” та “Іржавець” змалював Петра I, як тирана та брутального деспота.

Ще гірша доля зустрінула Україну за панування Катерини II. Її життя й політика позначені трупами та кров'ю невинних людей. Вона й викопала глибоку могилу й політично загнала туди Запорізьку Січ. Катерина II 1764 року знесла Гетьманщину й запровадила т. зв. Другу Малоросійську Колегію; 1765 року вона зліквідувала слобідські полки та приєднала Слобідську Україну до Російської Імперії; 1775 року з її наказу російське військо зруйнувало Запорізьку Січ, а 1781

року вона остаточно скасувала залишки державної автономії Лівобережної України, зліквідувавши Другу Малоросійську Колегію, та приєднала територію Гетьманщини до Російської Імперії. Врешті вона юридично оформила кріпацтво, а козацькій старшині надала права та привілеї російського дворянства, щоб таким чином закріпити ворожнечу й поділ українського народу (§ 97).

Цією політичною могилою України, в якій спочило “козацьке біле тіло, в китайку повите”, і що “з вітряними розмовляло про волю”, — Костомарів закінчує свій конспектний огляд історії українського народу. Усе, що тут написано, — це не видумка, а самі тільки перевірені факти, засвідчені історичними джерелами. “Книги Буття” показують нам минуле та прокладають певний шлях у майбутнє. Вони правлять нам за політично-моральний дороговказ і неперевершену норму демократичного будівництва держави.

V. Дванадцять кінцевих параграфів “Книг Буття Українського Народу” (§§ 97-109) — це, властиво, серце декларації прав українського народу та його майбутньої ролі у відродженні Східної Європи. Тут міститься глибока віра, що Україна не тільки сама звільниться з неволі, але що воїна також осяє світлом Святої Євангелії й народоправних ідей усю Східню Европу.

У § 107 іде мова про Миколу I (1796-1855), російського імператора від 1825 до 1855 рр., якого Костомарів назвав тут деспотом, бо він у своїй всевладній зухвалій тиранії не признавав буття-існування українського народу, заборонив навіть вживати слів: Україна, Гетьманщина, Січ, запровадив сувору цензуру, провадив політику безпощадної русифікації, скасував Магдебурзьке Право й Литовський Статут, насильно зліквідував Українську Греко-Католицьку Церкву на Правобережжі, посилив в імперії режим військово-поліційної диктатури, а в зовнішній політиці закріпив за собою прізвисько “жандарма Європи”. Шевченко у своїх творах наділив Миколу I такими епітетами: “душитель”, “безбожний цар”, “фельд-фебель-цар”, “лютий Нерон”, “творець зла” й т. д.

Ідея воскресіння Гетьманщини — української самостійної народоправної держави — ввесь час була однаково дорога та близька для всіх кирило-методіївців. Вони вірили, що час неволі мине й український нарід матиме право вільно жити на своїй, Богом призначеній йому, батьківщині (Дії Апостолів

17:26), незалежно розпоряджатися своєю волею, своїми природними багатствами й ресурсами, бути доморядником своєї самобутньої культури, яку нарід придбав упродовж минулих віків, бути повним господарем на своїй рідній землі й безстрашно вірити в Бога й поклонятися Йому. “Книги Буття” — це акт протесту українського народу проти деспотизму, тиранії, дискримінації та брутального порушення прав людини, з одного боку, та урочисте проголошення права українського народу самостійно вирішувати свою власну долю й самостійно організуватися в народоправну демократичну республіку, освячену Запорізькою Січчю, — з другого боку.

Хоч Катерина II політично умертвила Україну, проте вона не змогла загнати в могилу Христової правди й народоправних ідей Запорізької Січі. Не дивлячись на розгром кирило-методіївців у 1847 р. та їхню зовнішню поразку, вони все ж таки ідеологічно захитали імперіялістичними підвалинами, сильно вдарили по принципі “неділності Росії” та внесли соціально-економічні зміни в тодішнє суспільство, спонукавши Олександра II (1818-1881), російського імператора від 1855 до 1881 рр., знести кріпацтво 3-го березня 1861 року й наділити селян землю. Його закон про селянську реформу охопив понад $\frac{3}{4}$ українського населення. Минуло ще кілька десятиків літ і Перша Світова Війна повалила імперії: Російську, Австро-Угорську, Німецьку й Турецьку, а Друга Світова Війна нанесла смертельні рани великобританському та французькому колоніялізмові. Десятки національних держав постало в XX сторіччі на згарищах і румовищах вищезгаданих імперій.

Як же український нарід може вийти з неволі?

Щоб скинути нестерпне ярмо царської тиранії та спинити безпощадний імперіялістичний похід ненаситного й деспотичного Молоха, необхідно, за словами Костомарова, щоб усі поневолені народи співпрацювали й мали спільний фронт дій. Хоч вістря “Книг Буття” спрямовані проти імперіялізму, королівства, польських панів, шляхти, езуїтів і російських дворян, проте кирило-методіївці прихильно ставилися до польського й російського народів, бажаючи спільно з ними поділяти майбутню долю. Промені надії й доброї волі на всеслов'янську співпрацю раз-у-раз пробиваються крізь параграфи “Книг Буття”. Костомарів стверджує, що відгомоном народоправних ідей Запорізької Січі є польська конституція, що

була ухвалена 3-го травня 1791 року, згідно з якою польська шляхта вже виявила готовість, що хоче свою золоту волю поширити й на інші стани суспільства (§ 101). Хоч, правда, це було вже запізно, бо Польщу небавом поділено (другий поділ — 1793 р. і третій поділ — 1795 р.) так само, як і вона з Росією попередньо розділила територію України (§ 102). Відтак народоправні ідеї України знайшли відгомін у повстанні декабристів 1825 року, які прагнули завести в Росії демократичну республіку (§§ 105 і 106).

Ідея відновлення Гетьманщини невід'ємно була пов'язана з національним визволенням слов'янських народів на християнській і демократичній базі. Солідарність і об'єднання слов'ян були доконечні не тільки з огляду на те, щоб Російську Імперію перетворити на національні демократичні республіки, але також і з огляду на майбутню безпеку народоправного ладу та тривалої співпраці народів Східної Європи в галузі торгівлі, культурообміну й усебічного розвитку народного господарства, технології тощо. Об'єднання й солідарна співпраця слов'янських народів у сфері правозахисних потреб, міжнародніх стосунків, економічно-торговельних ринків, у монетарних справах тощо абсолютно не мала перешкоджати поодиноким народам плекати свою притаманну національну культуру та вільно розвиватися в своїх самостійних природовідповідних державах.

Кирило-методіївці прагнули, щоб слов'яни замирилися між собою на базі Христової науки й не нищили себе кровопролиттям, бо всі проблеми в Східній Європі можна буде розв'язати мирним шляхом обопільного порозуміння. “Книги Буття” визнають право кожній нації до самовизначення, закликають слов'ян до тісної солідарної співпраці й до добровільного об'єднання в слов'янській спільноті (в союзі чи у федерації).

Наприкінці “Книг Буття” Костомарів наголошує віру, що слов'яни визволяться з неволі, а Україна займатиме між ними центральне місце. Вона впродовж минулих віків спливала кров'ю в нерівній боротьбі за християнські ідеали, за свободу й народоправні ідеї, а тому Бог воскресить її й поставити її на провідне місце в слов'янському світі. Україна довгі віки була морально-культурним вогнищем, єдиною конструктивною силою на сході Європи; являла собою фортецю в боротьбі за справжнє братерство й рівноправність; була оплотом

християнської віри, заборолом Європи перед азійськими ордами й перестерігала Захід від деспотизму, тиранії, узурпації та дикого свавільства. Погорджений український нарід і позбавлений державної організації стане дороговказом для багатьох державних народів у Східній Європі. Україна стане тим наріжним каменем у будові нової народоправної демократичної Східньої Європи, яким погордували були будівничі, зокрема Росія й Польща, і він ляже в основу демократичної структури держав Східньої Європи (§§ 108, 109).

У “Книгах Буття”, як деклярації прав українського народу, домінує концепція Божого права, природного права й українського історичного державного права. Через їхні параграфи червоною ниткою снується відчуття правди та справедливості. Їхній політичний зміст справляє глибоке враження як на українців, так і на чужинців; як на вчених, так і на простолюддя.

“Книги Буття” ввесь час покликаються на Бога, їм притаманна ідея християнського демократизму. Божа віра й висока християнська мораль зумовлюють істотне розуміння історії людства, поодиноких народів і одиниць суспільства. Порушення цього принципу у формі узурпації божественної влади та світопорядку існуючими державними режимами й суспільними групами (монархами, дворянством, панамі тощо) призводило державу до руїни. Навпаки, народи, в яких зберегалася справжня віра в Бога, свобода, рівноправність і основні моральні чесноти, — досягали розквіту.

Чи “Книги Буття Українського Народу” актуальні сьогодні? До нас, українців, в умовах посиленого діяння в наших днях факторів асиміляційного процесу й безпощадного безбожницького походу комуністів, щоб тотально знищити духовні надбання української людини на рідних землях і в діяспорі, — доходить голос Миколи Костомарова з ХІХ ст. й закликає нас, щоб ми ніколи не спроневірилися Богові, а подбали про справжню християнізацію і демократизацію Радянського Союзу.

УСТАВ (СТАТУТ) КИРИЛО-МЕТОДІВСЬКОГО БРАТСТВА

§ 1. Констатуємо (приймаємо, стверджуємо), що духове й політичне об'єднання слов'ян — це справжнє їхнє призначення, до якого вони повинні прямувати.

§ 2. Констатуємо, що при об'єднанні кожен слов'янський нарід повинен мати свою самостійність, а за таких народів вважаємо південних русинів (українців), північних русинів (росіян) із білорусами, поляків, чехів із словаками, лужичан, ілліро-сербів із хорватами й болгар.

§ 3. Констатуємо, що кожен нарід повинен мати свій народоправний уряд і зберігати цілковиту рівноправність усіх своїх громадян без будьяких обмежень щодо їхнього походження, віровизнання, суспільного стану й становища.

§ 4. Констатуємо, що уряд, законодавство, право власності й освіта в усіх слов'ян повинні ґрунтуватися на святій релігії (науці) Господа нашого Ісуса Христа.

§ 5. Констатуємо, що при такій рівноправності освіта й чиста моральність повинні правити за передумову участі громадян в управлінні (уряді).

§ 6. Констатуємо, що має існувати спільний слов'янський парламент (конгрес, рада) із представників усіх слов'янських народів.

ГОЛОВНІ ПРАВИЛА КИРИЛО-МЕТОДІВСЬКОГО БРАТСТВА

§ 1. Засновуємо Товариство (Братство) з метою поширювати ідеї, які подані в Уставі (Статуті), головним чином шляхом виховання молоді, видання літератури та збільшення числа членства. Товариство найменувало своїми патронами Кирила й Methodia, прийнявши за свій знак-символ перстня або образа з іменами й зображенням цих святих.

§ 2. Кожен член Братства складає при вступі до нього присягу-приречення, що вживатиме своїх здібностей, праці, засобів і своїх громадських контактів для цілей Братства. Коли б якийсь член Братства був переслідуваний, а навіть прийшлося зазнавати тортури за прийняті Братством ідеї, то згідно із складеною присягою він не сміє видати нікого з членів, нікого з своїх братів.

§ 3. На випадок, коли б член попав у руки ворогів і залишив у потребі родину, то Братство має допомагати їй.

§ 4. Кожен прийнятий Братством член може прийняти сам нового члена й не потребує подавати йому прізвища інших членів Братства.

§ 5. У члени приймаємо слов'ян усіх народів і всіх звань (усіх службових і соціальних станів).

§ 6. Повна рівноправність повинна панувати між усіма членами.

§ 7. Тому що слов'янські народи визнають різні релігії й мають упередження один до одного, Братство буде дбати про усунення всякого почуття національної й релігійної ворожнечі між ними й поширювати ідею можливого помирення (толеранції) розбіжностей у християнських Церквах.

§ 8. Братство буде дбати заздалегідь викоринювати кріпацтво, всяку дискримінацію (пониження) нижчих клас і всюди масово поширювати освіту.

§ 9. Як усе Братство спільно, так і кожен член зокрема, повинні узгіднювати свою діяльність із євангельськими правилами любови, покори (лагідности) й довготерпіння. Братство вважає засаду: "Ціль освячує (виправдує) засоби!" за безбожницьку.

§ 10. Декілька членів Братства, які знаходяться в певній місцевості разом, можуть влаштовувати свої збори й ухвалювати окремі постанови для своєї праці, однак їхні рішення не сміють суперечити головним ідеям і правилам Братства.

§ 11. Ніхто із членів не сміє розповідати про існування та склад Братства тим, які не вступили в члени Братства й які не виявляють надії приєднатися до нього.

ВІДОЗВА ДО УКРАЇНЦІВ

Браття Українці!

Оце звернення кладемо перед ваші очі й віддаємо його вам під розгляд, чи добре воно так буде.

1. Ми вважаємо, що всі слов'яни повинні об'єднатися, —

2. Але так, щоб кожен нарід встановив свою республіку й управляв нею незлито з іншими, маючи свою власну мову, свою власну літературу та свій власний суспільний лад. За таких народів вважаємо росіян, українців, поляків, чехів, словаків, хорватів, ілліро-сербів і болгар;

3. Щоб був один слов'янський парламент або слов'янська рада, де б сходилися депутати від усіх республік, розглядаючи й вирішуючи там такі справи, що належать до цілої слов'янської спільноти-союзу;

4. Щоб у кожній республіці був свій правитель, вибраний на роки; як також і над цілою спільнотою-союзом був правитель, вибраний на роки;

5. Щоб у кожній республіці панувала загальна рівноправність, воля і зовсім не було станів;

6. Щоб нарід вибирав депутатів і урядовців без будьяких обмежень щодо їхнього погодження чи маєткового стану, а тільки на підставі інтелектуальних здібностей і освіти;

7. Крім цього, щоб свята Христова віра була основою законодавства та суспільного ладу як у цілій спільноті-союзі, так і в кожній поодинокій республіці.

Ось вам, браття українці по обидвох берегах Дніпра, ми віддаємо це під розгляд. Пильно прочитайте все й нехай кожен думає, як до цього дійти й як краще воно було б. Кажуть: “Як багато голів, то багато розуму”. Якщо тепер будете думати про це, то тоді, коли надійде для вас час заговорити про це, Господь Бог наділить вас здоровим розумом (розсудком) і розумінням.

ВІДОЗВА ДО РОСІЯН І ПОЛЯКІВ

Браття Росіяни й Поляки!

Це промовляє до вас Україна, ваша зубожена сестра, яку ви розп'яли й пошматували. Однак вона не пам'ятає зла, співчутливо з жалістю ставиться до вашого горя й готова проливати кров своїх дітей за вашу волю.

Прочитайте це братерське звернення, обміркуйте важливу справу вашого загального порятунку, пробудіться від сну та дрімоти, знищте у своїх серцях безрозсудну ненависть один до одного, посіяну царями й панами на загальну погибіль вашої волі; посоромтеся ярма, що гнітить ваші плечі; посоромтеся власного зіпсуття, прокляніть блюзнірські імена земного царя й земного пана; виженіть геть із ваших сердець духа невірства, защепленого германськими й романськими племенами, та духа запеклости, що ним надхнули вас татари, — а зодягніться в притаманну слов'янам любов до людства; згадайте також наших братів, які страждають як у шовкових німецьких ланцюгах, так і в турецьких кігтях, — і нехай метою життя й діяльності кожного з вас буде слов'янська спільнота-союз, загальна рівноправність, братерство, мир і любов Господа нашого Ісуса Христа. Амінь.

**ТЕКСТ “КНИГ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ”
АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ, ПЕРЕКЛАВ Б. ЯНІВСЬКИЙ**

THE BOOKS OF GENESIS OF THE UKRAINIAN NATION

by Mykola Kostomariv

Translated by B. Yanivs'kyi

§ 1. God created the world: the heaven and the earth, and populated it with all the creatures and appointed man to have domination over all earthly things, and commanded him to be fruitful and multiply and ordained that the human race be divided into generations and tribes; and to each generation and tribe He bestowed a land so that each generation and tribe might seek God, who is near man, and thus all people might worship and believe in Him and love Him, and all people would be happy.

§ 2. But the human race forgot God and gave itself to the devil, and each tribe invented its own gods and in each tribe the peoples invented their own gods and they waged war for these gods and the earth became soaked with blood and bestrewn with ashes and bones and in all the world there was grief, poverty, sickness, calamity and discord.

§ 3. So the just Lord punished the people with floods, wars, plagues and that which is the worst of all—slavery.

§ 4. For there is one true God, and He is the sole King of the human race, but the people, as soon as they had created gods for themselves, in the same way created kings for themselves; for just as in every corner there was their own god, likewise in every corner there was their own king, and the people began to fight for their own kings and the earth became even more soaked with blood and bestrewn with ashes and bones, and in all the world grief and poverty and sickness and calamity and discord were multiplied.

§ 5. There is no other God but that God who dwells in celestial habitations and who is everywhere through His Holy Spirit, and although the people made their gods in the image of creatures and man, their gods were not gods but passions

and lusts, and the people were ruled by the father of passions and lusts, the manslayer, the devil.

§ 6. There is no other king but the one king, the heavenly consoler; although the people made their kings in the image of their brother, man, these were not real kings because the king, that is, he who rules everyone, must be wiser and juster than all others and only God is wiser and juster than everyone, while the kings had passions and lusts and the people were ruled by the father of passions and lusts, the manslayer, the devil.

§ 7. And the crafty kings chose from the people the strongest and the most useful to themselves and called them the masters, and they made the others the slaves for these masters, and on the earth grief, poverty and sickness and calamity and discord were multiplied.

§ 8. Two peoples were distinguished by their merit, the Hebrews and the Greeks.

§ 9. God himself chose the Hebrews and sent Moses to them and Moses laid down for them the law which he had received from God on Mount Sinai, and he established equality among them in order that there should not be a king among them, but that they should know the one king, the heavenly God, and that the government should be in the hands of judges chosen by the will of the people.

§ 10. But the Hebrews elected a king, not heeding the holy elder Samuel, and God quickly showed them that they had not done well; because although David was the best of all kings in the world, even him God permitted to transgress, so that he took his neighbor's wife. This was done so that the people would understand that, however virtuous a man is, if he rules autocratically he will fall into sin. And Solomon, the wisest of men, God allowed to fall into the greatest folly—idolatry—so that the people would understand that, however, wise a man may be, if he rules autocratically, he will become a fool.

§ 11. For the person who says of himself: I am better than all others and wiser than all others, everyone must obey me and respect me as master and do that which my fancy wills, sins the original sin which destroyed Adam, when obeying the devil he desired to be equal to God and lost his senses; he is likened unto the devil himself who desired to place himself on a level with God and fell into hell.

§ 12. For there is one God: He is both the King and the Lord of heaven and earth.

§ 13. Therefore, as soon as the Hebrews created their own kings and forgot the Heavenly King, they immediately turned from the true God and bowed down before Baal and Dagon.

§ 14. And God chastized them: their kingdom was destroyed and all were taken prisoners by the Chaldeans.

§ 15. But the Greeks said: we do not desire a king; we desire to be free and equal.

§ 16. And the Greeks became the most enlightened people in the world because from them have come the sciences and arts as we have them now.

§ 17. But the Greeks knew not true freedom because although they forswore kings they knew not the Heavenly King, and they devised their own gods and thus they had no kings but they had gods; therefore they were half such as they would have been if they had had no gods and if they had known the heavenly God. Because, although they spoke much of freedom, not all were free, but only a part of the people, and the others were slaves; and so they had no kings but there were masters, which is the same as though they had many little kings.

§ 18. And the Lord punished them: they waged war amongst themselves and fell into bondage at the hands of the Macedonians and afterwards of the Romans.

§ 19. And so the Lord punished the human race: a large part of it, the most educated, fell into bondage at the hands of the Roman emperor.

§ 19 (20). And the Roman emperor became the king of the peoples and called himself god.

§ 20 (21). Then the devil rejoiced and all hell with him. And they said in hell: behold, now is our kingdom at hand; man has retreated far from God, when one man calls himself both god and king together.

§ 21 (22). But then the Lord, the Heavenly Father, took pity on the human race and sent His Son to earth, in order to show people God, the King and Master.

§ 22 (23). And the Son of God came to earth in order to reveal the truth, so that the truth should make man free.

§ 23 (24). And Christ taught that all men are brethren and neighbors, and must first of all love God and then one another, and the one who acquires the greatest merit with God

is he who lays down his soul for his friends. And he who desires to be first, must be the servant of all.

§ 24 (25). And He, Himself was the example: He was the wisest and most just of men, hence a king and master, but did not appear as an earthly king and master, but was born in a manger, lived in poverty, chose His disciples not from the illustrious families, not from the learned philosophers but from simple fishermen.

§ 25 (26). And the people came to perceive the truth: then the pseudo-philosophers and the people of the Roman emperor became afraid lest truth triumph and after truth come freedom, and then indeed it would not be so easy to fool and torture the people.

§ 26 (27). And they sentenced Jesus Christ, God, King and Master, to death, and Jesus Christ was spat upon, buffeted, scourged, and suffered crucifixion and burial for the freedom of the human race, because they did not wish to acknowledge Him King and Master, having another king, Caesar, who called himself god and drank human blood.

§ 27 (28). But Christ shed His own blood for the freedom of the human race and left His own blood for eternity for the faithful to nourish upon.

§ (29). And Christ arose on the third day and became King of heaven and earth.

§ 28 (30). His disciples, the poor fishermen, spread out over the earth and preached truth and freedom.

§ 29 (31). And those who accepted their word became brothers—whether they had been masters or slaves, learned philosophers or ignorant men, all became free by Christ's blood which they all accepted equally, all were enlightened in the light of the truth.

§ 30 (32). And the Christians lived as brethren, everything was held in common among them and they elected elders and these elders were servants of all, because God said: whoever desires to be first, must be the servant of all.

§ 31 (33). Then the Roman emperors and the masters and officials and all their agents and philosophers rose against Christianity and wished to uproot the Christian faith; and Christians perished: they drowned them, hung them, quartered them, burned them, flayed them with iron combs and created other incalculable tortures for them.

§ 32 (34). And the Christian faith did not decline, but the more evil the caesars and masters were, the more believers there were.

§ 33 (35). Then the emperors arranged with the masters and spake thus amongst themselves: We have not yet uprooted Christianity, let us resort to craft, let us ourselves accept Christianity, let us pervert Christ's teaching so that it profit us, and we shall deceive the people.

§ 34 (36). And the kings began to accept Christianity and spake: behold: it is possible to be both a king and a Christian.

§ 35 (37). And the masters accepted Christianity and spake: behold: it is possible to be both a Christian and a master.

§ 36 (38). And they did not understand that it is not enough to call oneself Christian, because it was said: not everyone that saith unto Me, Lord, Lord! shall enter into the kingdom of heaven; but he that doeth the will of My Father which is in heaven.

§ 37 (39). And they deceived the bishops, the ecclesiastics and the wise men, and these spake: verily it is so: Christ said: render unto Caesar that which is Caesar's but unto God that which is God's; and the Apostle spake: all power is from God. Thus, God Himself determined that some in this world should be masters and rich men and others beggars and slaves.

§ 38 (40). But they spoke untruth: although Christ said, render unto Caesar that which is Caesar's, it was because Christ did not wish revolts and discord but wished that faith and freedom be propagated peacefully and lovingly; because if a Christian will render unto Caesar what is Caesar's, that is, pay tribute and obey the law, then Caesar, having accepted the faith, must renounce his kingdom because he, being the first, is obliged to be a servant of all; and then there would be no Caesar but there would be one King, the Lord Jesus Christ.

§ 39 (41). And although the Apostle spake: all power is from God, this does not mean that each person who had appropriated power was himself from God. Authorities, organization and government must exist on the earth, and this is power, and this power is from God, but the leader and the ruler must be subordinate to the law and to the popular assembly because even Christ commanded men to be judged before the popular assemblage; and since the leader and the ruler are the first persons, they must be servants and they must not do whatever

comes into their heads but they must do what is established, and they must not magnify themselves and dazzle with their magnificence, but they must live simply and work zealously for society because their power is from God, and they themselves are sinners and the very last of the people because they are servants of all.

§ 40 (42). And this is another great lie: as if God would ordain that some should reign and wax rich while others should be in bondage and beggary, because this would not be so if they would quickly accept the Gospel: the masters are obliged to free the slaves and acknowledge them as brethren and the rich must share with the poor and the poor would also become rich; so would it be if a Christian love were in their hearts, because he who loves another desires that his beloved be as well off as himself.

§ 41 (43). And those who so spake and speak and pervert the word of Christ, they will be responsible on judgment day; they will say to the judge: Lord! have we not prophesied in Thy name. But the Judge will say: I know ye not.

§ 42 (44). With such explanations, the kings, the masters and the learned men desecrated Christian freedom.

§ 43 (45). Blessing was given to all the people but first of all to the descendants of Japhet because the descendants of Shem rejected Christ through the Jews.

§ (46). And the tribes of the Greeks, Romans, Germans and Slavs became blessed.

§ 44 (47). And the Greeks accepted the blessing and dishonored it because they accepted the new faith but did not divest ancient man of passions and lusts, they retained both the empire and the masters and regal vanity and bondage; and God punished them: the Greek kingdom declined over a thousand years and fell under the Turkish yoke.

§ 45 (48). But the Roman tribe—the Italians, French and Spanish—accepted the blessing and attained power, a new life and enlightenment; and God blessed them because they accepted the holy faith better than the Greeks; however, even they did not divest ancient man of his passions and lusts, they retained kings and masters and they invented a head of Christianity, the pope, and this pope imagined that he had power over the entire Christian world, and no one could judge him, but whatever he might think of was good.

§46 (49). And the German tribe—the German people—accepted the blessing and attained power, a new life and enlightenment; and the Lord blessed them because they accepted the holy faith better than the Greeks and Romans; and amongst them appeared Luther who taught that the Christians must live as they had lived before the time when the Christian teaching was accepted and perverted by the kings and masters, and that there should not be a head over the Christian church who is not open to judgment; because there is one Head for all, Christ. But the Germans likewise did not divest ancient man of his passions and lusts because even they retained kings and masters and what is worst of all—they allowed kings and masters to direct the Christian church instead of a pope and bishops.

§ 47 (50). And the last idolatry was worse than the first; because kings gained supremacy not only among Germans but also in other lands, and in order to keep the people under yoke they created idols, turned the people from Christ and commanded that they worship idols and fight for them.

§ (51). Because their political ideas were the same as idols and, although the French were baptized, they worried less about Christ than about their national honor, as their idol was called, while the English worshiped gold and Mammon, and the other nations likewise their idols; and their kings sent them to death for pieces of land, for tobacco, for tea, for wine, and the tobacco and the tea and the wine and the rest became their gods. Because it was said: where your treasure is, there will your heart be also. The heart of the Christian is with Jesus Christ but the heart of the idolator is with his idol. And the stomach became, as the apostle said, their god.

§ 48 (52). And the heretics devised a new god, supreme over all petty little gods, and this god was called in French egoism or self-interest.

§ 49 (53). And the philosophers began to exclaim: it is stupid to believe in the Son of God, there is neither paradise nor hell, all must worship egoism or self-interest, or the German Ego.

§ 50 (54). It was the kings and masters who were responsible for all this, and the measure of abomination was fulfilled; the righteous Lord set His two-edged sword on the adulterous race; the French rebelled and spake: we desire not that there

should be kings and masters among us, we wish to be equal and free.

§ 51 (55). But this could not come to pass because freedom is where the Spirit of the Lord is, and the Spirit of God had long before this been banished from France by the kings, the marquis and the philosophers.

§ 52 (56). And the French slew their king, and banished their master, and they themselves began to slaughter each other and they slaughtered until they fell into worse bondage.

§ 53 (57). For in them God wanted to show all people that there is no freedom without the Christian faith.

§ 54 (58). And since then the Roman and German tribes are in mutiny; they again placed kings and masters over themselves, yet they shout about freedom; and they have no freedom because there is no freedom without faith.

§ 55 (59). And the Slavic tribe is the younger brother in the Japhet family.

§ 56 (60). It happens that the younger brother loves his father better, but receives a lesser share than the other brothers, but afterward as the older brothers waste their property while the younger saves his, then the younger rescues the older.

§ 57 (61). The Slavic tribe even before the acceptance of the faith had neither kings nor masters and all were equal and there were no idols, but the Slavs worshiped one God¹, omnipotent. Thus writes a Greek historian concerning the Slavs.

§ 58 (62). When the older brothers, the Greeks, Romans, Germans, became enlightened, then the Lord sent two brothers, Constantine and Methodius, to the younger brother, the Slavs; the Lord invested them with the Holy Spirit and they translated into the Slavic language the Holy Scriptures and determined to perform the divine service in that language, which all spoke; and this was not so either among the Romans or the Germans because they performed the divine service in Latin so that the Romans understood a little but the Germans understood nothing of what was read to them.

§ 59 (63). And the Slavs quickly accepted the Christian faith, as no other people had accepted it.

¹ Procopius states that the Antes and the Slovenes worshiped Svarog, god of heaven.

§ 60 (64). But the Slavs had two misfortunes—first, the discord among them and, second, they, as the younger brothers, adopted everything from the elders, the necessary and the unnecessary, not realizing that their own was better than that of their older brothers.

§ 61 (65). And the Slavs accepted kings and masters from the Germans, but before this their kings had been elected leaders and did not boast before the people but sat down to dine with the simple as equals, and they themselves tilled their land; but afterward there came amongst them: magnificence, vanity, the guards, the court.

§ 62 (66). And there were no masters among the Slavs but there were patriarchs; the one who is older in years and who is wiser than the others besides, him they listened to at the popular assembly, but afterward there were masters among them, and the masters had slaves.

§ 63 (67). And the Lord punished the Slavic tribe more cruelly than the other tribes because the Lord himself hath said: to whom more is given, from him more is demanded; and the Slavs fell captive of the foreigners: the Czechs and the Polabians of the Germans, the Serbs and the Bulgars of the Greeks and the Turks, and the Great Russians of the Tatars.

§ (68). And it seemed: the Slavic tribe will perish because those Slavs who dwelled near the Elbe and the Baltic sea-coast were destroyed in such a way that no trace of them remained.

§ (69). But the Lord was not completely angered at the Slavic tribe, because the Lord planned that the Scripture should be fulfilled in this tribe: The stone which the builders rejected is become the cornerstone.

§ (70). After the lapse of much time there took shape in the Slavic land three independent kingdoms: Poland, Lithuania and Muscovy.

§ (71). Poland was made up of Poles and the Poles boasted: we have freedom and equality, but they made masters of themselves, and the Polish people were foolhardy because the simple people fell into captivity, the most grievous which ever was on the earth, and the masters without regard for law hanged and killed their slaves.

(72). Muscovy was made up of Great Russians: and a great republic existed among them—the Novgorod Republic, free and equal although not without masters, and Novgorod perished

because even there masters appeared and the Muscovite tsar arose above all the Great Russians, and he arose by bowing down to the Tatars, and he kissed the feet of the Khan, the Tatar Mussulman, in order that he might aid him in holding the Great Russian Christian people in fiendish captivity.

§ (73). And the Great Russian people lost their senses and fell into idolatry because they called the tsar the earthly god and everything the tsar said they considered to be good, so that when tsar Ivan in Novgorod strangled and drowned tens of thousands of people a day, the chroniclers relating this called him Christ-loving.

§ (74). And Lithuanian united with Poland, and in Lithuania there were Lithuanians and Ukraine belonged to Lithuania.

§ (75). And Ukraine united with Poland as a sister with a sister, as one Slavic people with another Slavic people, indivisible and separate in the image of the Trinity, divine, indivisible, and separate as in the future all Slavic people will be united amongst themselves.

§ (76). Ukraine loved neither the tsar nor the Polish lord and established a Cossack Host amongst themselves, i.e., a brotherhood in which each upon entering was brother of the others—whether he had before been a master or a slave, provided that he was a Christian; and the Cossacks were all equal amongst themselves, and officials were elected at the assembly and they had to serve all according to the word of Christ, because they accepted the duty as compulsory, as an obligation, and there was no sort of seigniorial majesty and title among the Cossacks.

§ (77). And they resolved to preserve their purity, therefore the old chroniclers say of the Cossacks: thievery and fornication are never named among them.

§ (78). And the Cossack Host decided to guard the holy faith and free their neighbors from captivity. The Hetman Svyrgovs'kyi² moved to defend Voloschina and the Cossacks did not take the platter with the gold pieces which were offered to them in thankfulness for their services, they did not take them because they had shed their blood for the faith and for their neighbors, they served God and not the golden calf. And

² Ivan Svyrgovs'kyi was a Cossack hetman of the 16th century.

Sahaidachnyi³ ravaged Kaffa and liberated there several thousand slaves from the underground prisons.

§ (79). And there were many knights who acted thus; their exploits are not inscribed in the books of this world but are written in heaven, because the prayers of those whom they had freed from captivity interceded for them before God.

§ (80). And day after day the Cossack Host grew and multiplied and soon all people in Ukraine would have become Cossacks, i.e., free and equal, and there would have been neither a tsar nor a Polish lord over Ukraine, but God alone, and as it would be in Ukraine, so it would also be in Poland and then also in the other Slavic lands.

§ (81). For Ukraine did not wish to follow in the path of the nations, but held to the law of God, and each foreigner coming to Ukraine was amazed because in no (other) country of the world did they so sincerely pray to God, nowhere (else) did man so love his wife and the children so respect their parents.

§ (82). And when the popes and Jesuits wished to subordinate Ukraine forcibly to their authority in order that the Ukrainian Christians might believe that all that the pope says is true and equitable, then in Ukraine there appeared brotherhoods such as there were among the first Christians; and each person on enrolling in the brotherhood, whether he had been a master or a slave was called a brother. And this was so that all might see that in Ukraine the ancient, true faith remained and that in Ukraine there were no idols and for this reason no types of heresies had appeared there.

§ (83). But the masters perceived that the Cossack Host was growing and that soon all people would become Cossacks, i.e., free, and they forbade their slaves to join the Cossack Host and they wished to beat the simple people down as cattle, so that there should be no feeling in them, no sense, and the masters began to strip their slaves, they handed them to the Jews, to such torture the likes of which they had inflicted only on the first Christians; they flayed the skin from living people, boiled children in cauldrons, forced mothers to suckle dogs.

³ P. Sahaidachnyi, a Cossack hetman, captured the city of Kaffa in 1616 and freed the Christian slaves there.

§ (84). And the masters wished to make of the people a tree or a stone, and they did not allow them to go to church, to christen their children, to be married, to accept the sacraments, to bury the dead, and all this in form, so that all traces of humanity would be lost (then it would be easier to manage them).

§ (85). And the masters began to torture and annihilate the Cossack Host because such a free Christian brotherhood hindered the masters much.

§ (86). But it did not come to pass as the masters thought; because the Cossack Host rebelled and all the people rose up with them and destroyed and drove out the masters, and Ukraine became a Cossack land, i.e., free, because all were equal and free—but not for long.

§ (87). And Ukraine wanted again to live fraternally with Poland, indivisibly and separately, but Poland in no way wished to renounce her nobility.

§ (88). Then Ukraine joined Muscovy⁴ and united with her as one Slavic people with another Slavic people, indivisible and separate in the image of the Trinity, divine, indivisible and separate as in the future all the Slavic people will be united amongst themselves.

§ (89). But Ukraine soon perceived that she had fallen into captivity because in her simplicity she had not realized what the Muscovite tsar signifies, and the Muscovite tsar meant the same as an idol and a torturer.

§ (90). And Ukraine seceded from Muscovy and did not know, the poor one, where to shelter herself.

§ (91). For she loved both the Poles and the Great Russians as her own brothers and did not desire to break up the brotherhood, but wished that all should live together, united as one Slavic people with another, and that these two should unite with the third and that there should be three Republics in one union, indivisible and separate in the image of the Holy Trinity, indivisible and separate as all the Slavic people in the future will unite amongst themselves.

⁴ Bohdan Khmelnyts'kyi, after a series of wars with Poland, accepted Muscovite intervention and the offer of a protectorate over the Ukraine. Accordingly, in 1654, at Pereyaslav, the Cossacks took an oath of loyalty to the Tsar. Khmelnyts'kyi died in 1657 aware that what was intended as an alliance on his part had become a territorial acquisition on the tsar's part.

§ (92). But neither the Lyakhi⁵ nor the Great Russians understood this.

And the Polish lords and the Muscovite sovereign saw that they could do nothing with Ukraine and they said amongst themselves: Ukraine will not be for the Polish lord nor the Muscovite tsar; we will sunder her in two parts along the course of the Dnieper which divides her in half; the left bank will belong to the Muscovite tsar for profit and the right bank will belong to the Polish lords for pillage.⁶

§ (93). And Ukraine fought against this for about fifty years: this was the most holy and most glorious war for freedom, one to which there is probably nothing similar in history, and the partition of Ukraine is the most odious affair one can find in history.

§ (94). Ukraine lost strength; and the Poles forced the Cossack Host from the right bank of the Dnieper and the Polish lords reigned over the poverty-stricken remnants of a free people.

§ (95). And on the left bank the Cossack Host held on longer but hour by hour they succumbed to the fiendish captivity of the Moscow tsar and afterwards of the Petersburg emperor, because the last Moscow tsar and the first Petersburg emperor⁷ destroyed hundreds of thousands in the canals and built for himself a capital on their bones.

§ (96). And the German tsarina Catherine (II), a universal profligate, atheist, husband slayer, ended the Cossack Host and freedom because having selected those who were the "starshiny"⁸ in Ukraine, she allotted them nobility and lands and she gave them the free brethren in yoke, she made some masters and others slaves.

§ (97). And Ukraine was destroyed. But it only seems to be so.

⁵ Poles.

⁶ The Left Bank Ukraine, under Ivan Bruchovets'kyi, was subordinated to Moscow; the Right Bank Ukraine, under Paul Teteria, was under the protection of Poland. After a series of incursions by both sides, the Right Bank Ukraine succeeded in gaining independence under Hetman Peter Doroshenko. He defeated Bruchovets'kyi and united both Banks in 1668.

⁷ Peter the First.

⁸ Elected elders.

§ (98). She was not destroyed because she wished to know neither a tsar nor a master, and although a tsar was over her he was a foreigner and although there were nobles they were foreign, and although these degenerates were of Ukrainian blood they yet did not soil the Ukrainian language with their foul mouths and they did not call themselves Ukrainians; but the true Ukrainian—whether of simple origin or noble—must love neither a tsar nor a master but he must love and be mindful of one God, Jesus Christ, the King and Master of heaven and earth. Thus it was in the beginning, is now and ever shall be.

§ (99). And the Slavic people, although they endured and endure captivity had not themselves made the captivity because the tsar and nobility are not an invention of the Slavic spirit but of the German and the Tatar. And now, although there is a despot-tsar in Russia, he is not a Slav, but a German, and his officials are Germans, hence, although there are nobles in Russia they soon turn into Germans or Frenchmen while the true Slav loves neither the tsar nor the lord, but he loves and is mindful of the one God, Jesus Christ, King of heaven and earth.

Thus it was in the beginning, is now and ever shall be.

§ (100). Ukraine lies in the grave but did not die.

§ (101). For her voice which called all the Slavic peoples to freedom and brotherhood was heard throughout the Slavic world.

And this voice of Ukraine resounded in Poland, when on the third of May⁹ the Poles decided that there should be no masters among them, that all were equal in the Republic, and this the Ukraine had desired already one hundred and twenty years earlier.

§ (102). And they did not allow Poland to do this; they ravaged Poland as before they had ravaged Ukraine.

§ (103). And Poland deserved this because she had not heeded Ukraine and had destroyed her own sister.

§ (104). But Poland will not perish because she will be awakened by Ukraine, who does not remember evil and loves her own sister as though nothing had occurred between them.

⁹ On May 3, 1791 the Polish "Sejm" or national assembly accepted a new constitution under which the monarchy became hereditary, the "liberum veto" was abolished, the king's acts were to have the approval of his council, and his ministers were to be responsible to the "Sejm."

§ (105). And the voice of Ukraine resounded in Muscovy when after the death of tsar Alexander (I) the Russians wanted to banish the tsar and destroy the nobility, to found a republic and unite all the Slavs with it in the image of the Trinity, indivisible and separate;¹⁰ and this Ukraine had desired and striven for, for almost two hundred years before this.

§ (106). And the despot did not allow this; some ended their lives on the gallows, others were tortured in mines, and (still) others were handed over to be slaughtered by the Circasians.

§ (107). And the despot rules over three Slavic peoples; he rules them by using Germans, he poisons, cripples, destroys the good Slavic nature, but it will avail him nought.

§ (108). Because the voice of Ukraine was not stilled.

Ukraine will rise from her grave and again will call to her brother Slavs, and they will hear her call and the Slavic peoples will rise and there will remain neither tsar, nor tsarevich, nor tsarevna, nor prince, nor count, nor duke, nor Excellency, nor Highness, nor lord, nor boyar, nor peasant, nor serf, neither in Great Russia, nor in Poland, nor in Ukraine, nor in Czechia, nor among the Khorutans,¹¹ nor among the Serbs, nor among the Bulgars.

§ 109. And Ukraine will be an independent Republic in the Slavic Union.

Then all the peoples, pointing to the place on the map where Ukraine will be delineated will say: behold, the stone which the builders rejected, has become the cornerstone.

¹⁰ The references is to the Decembrists uprising of 1825.

¹¹ Croats.

ТЕКСТ “КНИГ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ”
ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ, ПЕРЕКЛАВ Г. ЛЮСІЯНІ
І ПАРАЛЕЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕКСТ

1. Бог создав світ: небо і землю і населив усякими тварями і поставив над усею тваррю чоловіка і казав йому плодитися і множитися і погановив, щоб род чоловічеський поділився на коліна і племена, і кожному колінові і племену дарував край жити, щоб кожне коліно і кожне племено шукало Бога, котрий од чоловіка недалеко, і поклонялись-би Йому всі люди і вірували в Його, і любили-б Його, і були-б усі щасливі.

2. Але род чоловічий забув Бога і оддався діаволу, і кожне племенò вимислило собі богів, і в кожному племену народи повідумували собі богів, і стали за тих богів битися, і почала земля поливатися кровю і усіватися попелом і костями, і на всім світі сталось горе, і біднота і хвороба, і нещастя і незгода.

3. І так покарав людей справедливий Господь потопом, війнами, мором і негірше неволею.

4. Бо один єсть Бог істинний і один він царь над родом чоловічим, а люди як поробили багато богів, то з тим укуні поробили багато царів, бо як у кожному кутку був свій бог, так у кожному кутку став свій царь, і стали люди битися за своїх царів, і нуще стала земля поливатися кровію і усіватися попелом і костями, і умпожились на всім світі горе, біднота і хвороба, і нещастя і незгода.

Avertissement. — Pour nos citations des *Livres du peuple polonais et du pèlerinage polonais*, nous avons utilisé l'édition Pigoń de la *Biblioteka narodowa*, et c'est à elle que nous renvoyons dans nos références. Nous désignons les *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* par les initiales K.N.P. suivies des chiffres de la référence, lesquels renvoient non pas aux pages, mais à la numérotation placée dans les marges. Le texte ukrainien du *Livre* est une reproduction photographique de celui qui a été publié en 1918 par Pavlo Zajcev dans le premier fascicule de la revue *Naše mynule*.

(1) La véritable forme ukrainienne, comportant le jeu régulier de l'alternance o-i (поку-пик) est non pas Бор, mais Бір (gén. Бора). C'est, de fait la forme Бір qui est donnée, avant la forme Бор par le *Dictionnaire russo-ukrainien* de l'Académie des sciences de Kiev (Російсько-український словник, tome I, p. 31, Kyjiv, 1924). Cependant, on ne saurait tirer de l'emploi de la forme Бор aucune conclusion valable quant à la langue du *Livre*, cette forme ayant été imposée par la tradition slavonne et étant par exemple la seule employée dans la traduction de la Bible de Kuliš : « У початку сотворил Бог небо та землю... » On ne trouve plus en fait la forme Бір que dans les composés du type de

1. Dieu (1) créa le monde : le ciel et la terre, et les peupla de créatures de toutes sortes et, au-dessus de toute créature, Il plaça l'homme et lui dit de croître et de se multiplier et ordonna que le genre humain (2) se divisât en tribus et peuples, et à chaque tribu et peuple Il fit don d'un pays pour y vivre, afin que chaque tribu et chaque peuple cherchât Dieu qui n'est pas loin de l'homme, et que tous les hommes L'adorassent et crussent en Lui et L'aimassent et que tous fussent heureux.

2. Mais le genre humain oublia Dieu et se donna au diable et chaque peuple s'inventa des dieux, et dans chaque race les peuples inventèrent des dieux et se mirent à se battre pour ces dieux et la terre commença à ruisseler de sang et à être ensemencée de cendre et d'ossements, et sur le monde entier apparurent la souffrance et la misère et la maladie et le malheur et la discorde (3).

3. Et alors le Seigneur, dans sa justice, punit les hommes par le déluge, les guerres, la peste et — ce qui est pis — l'esclavage (4).

4. Car il n'existe (5) qu'un vrai Dieu, et il est le seul tsar du genre humain, mais les hommes, quand ils eurent fait beaucoup de dieux, firent en même temps beaucoup de tsars, car de même que chaque coin eut son dieu, chaque coin eut son tsar, et les hommes se mirent à se battre pour leurs tsars, et la terre fut encore davantage inondée de sang et semée de cendre et d'ossements, et se multipliaient dans le monde entier la souffrance, la misère et la maladie et le malheur et la discorde.

спасибі « merci » (de спаси + Бір avec chute du r final, cf. russe спасибо, спаси Бог, Dieu (te) sauve. Le mot suivant, создав, est aussi un slavonisme.

(2) род чоловічеський. Outre que la forme род est un russisme et qu'on devrait avoir рід, l'expression род чоловічеський que l'on retrouve au verset 18, ou чоловічий (versets 2, 4 et 22), signifie à proprement parler « le genre masculin », alors que l'auteur a ici en vue « le genre humain » qui serait mieux rendu par рід людський.

(3) Cf. Mickiewicz : *Ale potem ludzie wyrzekli się Boga jednego i naczynili sobie bałwanów i klaniali się im i zabijali na ich cześć krowawe ofiary i wojowali za cześć swoich bałwanów* (« Mais ensuite les hommes renièrent le Dieu unique et se firent des idoles, et ils les adoraient et offraient en leur honneur des sacrifices sanglants et faisaient la guerre en l'honneur de ces idoles »), K.N.P., 5-8.

On trouve aussi chez Rousseau (*Contrat social*, IV, 8) cette idée que les premières guerres furent des guerres de religion.

(4) Cf. Mickiewicz : *Przeto Bóg zesłał na bałwochwalców największą karę, to jest niewolę* (« C'est pourquoi Dieu envoya aux idolâtres le plus grand châtement, à savoir la servitude »), K.N.P., 10.

(5) Един есть. Slavonisme pour один е. On a d'ailleurs один au verset 5.

5. Нема другого Бога—тільки один Бог, що живе високо на небі, превездівши Духом святим своїм, і хоч люде поробили богів в постаті звіриної і чоловічої со страстями і похотями, а то не боги, а то страсті і похоті, а правив над людьми отець страстей і похотей, чоловікоубійця діавол.

6. Немає другого царя, тільки один Царь—Небесний Утішитель, хоч люде і поробили собі царів в постаті своїх братів—людей, со страстями і похотями, а то не були царі правдві, бо царь—єсть то такий, що править над усіма—повинен бути розумніший і найсправедливіший над усіх, а розумніший і найсправедливіший єсть Бог, а ті царі—со страстями і похотями, і правив над людьми отець страстей і похотей, чоловікоубійця діавол.

7. І ті царі лукаві побрали з людей таких, що були сильніші, або їм нужніші, і назвали їх панями, а других людей поробили їх невольниками, і умножились на землі горе, біднота і хороба, і нещастя і незгода.

8. Два народи на світі були дотепніші: євреї і Греки.

9. євреїв сам Господь вибрав і послау до їх Моїсея, і постановив їм Моїсея закон, що прийав од Бога на горі Синайській, і постановив, щоб усі були рівні, щоб не було царя між ними, а знали-б одного царя—Бога Небесного, а порядок давали-б судді, которих народ вибірав голосами.

10. Але євреї вибрали собі царя, не слушаючи старця святого Самуїла, і Бог тоді ж показав їм, що вони негаразд зробили, бо хоч Давид був луччий з усіх царей на світі, однак його Бог попустив у гріх, що він однив у сусіда жінку: се-ж так було, аби люде зрозуміли, що хоч-який добрий чо-

(1) Отець : forme slavonne, la forme ukrainienne étant батько. De même plus haut со страстями, la forme ukrainienne est з, из « avec ».

(2) Notons au passage, sans en tirer, bien entendu, aucune conclusion particulière, combien cette philosophie de l'histoire qui attribue un rôle de premier ordre à la Grèce et à la Judée ressemble à celle que Renan a magnifiquement développée dans la Préface de son *Histoire du peuple d'Israël*, à cette différence près que Renan fait une place à Rome, alors que l'auteur du *Livre* semble oublier le génie latin : « Pour un esprit philosophique, c'est-à-dire pour un esprit préoccupé des origines, il n'y a vraiment dans le passé de l'humanité que trois histoires de premier intérêt : l'histoire grecque, l'histoire d'Israël, l'histoire romaine. Ces trois histoires réunies constituent ce qu'on peut appeler l'histoire de la civilisation, la civilisation étant le résultat de la collaboration alternative de la Grèce, de la Judée et de Rome » (p. 1).

5. Il n'est pas d'autre Dieu — il n'y a qu'un seul Dieu qui vit haut dans le ciel, omniprésent par son Saint-Esprit, et, bien que les hommes aient créé des dieux sous forme de bête et sous forme humaine avec des passions et des désirs charnels, ce ne sont pas des dieux, mais des passions et des désirs charnels, et régna sur les hommes le père (1) des passions et des désirs charnels, le meurtrier, le diable.

6. Il n'est pas d'autre tsar, il n'y a qu'un tsar — le Consolateur Céleste, bien que les hommes se soient créés des tsars sous la forme de leurs frères — les hommes, avec des passions et des désirs charnels, ce ne sont pas de vrais tsars, car le tsar, c'est celui qui règne sur tous — il doit être le plus raisonnable et le plus juste de tous; or le plus raisonnable et le plus juste, c'est Dieu, mais ces tsars ont des passions et des désirs charnels et règne sur les hommes le père des passions et des désirs charnels, le meurtrier, le diable.

7. Et ces tsars rusés choisirent parmi les hommes ceux qui étaient les plus forts ou ceux qui leur étaient le plus utiles, et ils les appelèrent seigneurs et firent des autres leurs esclaves, et se multiplièrent sur la terre le chagrin, la misère et la maladie et le malheur et la discorde.

8. Deux peuples furent le plus doués au monde : les Hébreux et les Grecs (2).

9. Le Seigneur lui-même fit des Hébreux le peuple élu et leur envoya Moïse, et Moïse leur donna la Loi qu'il avait reçue de Dieu sur le mont Sinaï, et il ordonna que tous fussent égaux, qu'il n'y eût point de tsar parmi eux, mais qu'ils ne connussent qu'un tsar — le Dieu Céleste et que des juges élus aux voix par le peuple fussent chargés de l'ordre.

10. Mais les Hébreux, n'écoutant pas Samuel (3), le saint vieillard, se choisirent un tsar et c'est alors que Dieu leur montra

L'idée indiquée par l'auteur du *Livre* au verset 17, à savoir « les Grecs ne connaissaient pas le Tsar Céleste » se trouve aussi développée chez Renan : « La Grèce n'eut, dans le cercle de son activité intellectuelle et morale qu'une seule lacune ; mais cette lacune fut considérable. Elle méprisait les humbles et n'éprouva pas le besoin d'un Dieu juste... Ses religions restèrent de charmants enfantillages municipaux ; l'idée d'une religion universelle ne lui vint jamais. L'ardent génie d'une petite tribu établie dans un coin perdu de la Syrie sembla fait pour suppléer à ce défaut de l'esprit hellénique » (p. 11).

(3) Cf. Ancien Testament : I *Samuel*, VIII. Voir Renan, *Histoire du peuple d'Israël*, tome I, tout le chapitre XIV du Livre II et surtout p. 395-398, et tome II, p. 168.

ловік буде, а як стане самодержавно панувати, то зледашіє. І Соломона, мудрішого з усіх людей, Бог попустив у саме велике кепство—пдолопокклонство, дби люде зрозуміли, що хоч-який буде розумний, а як стане самодержавно панувати, то одуріє.

11. Бо хто скаже сам на себе: „Я луччий оду всіх і розумніший над всіх, усі мусять мені коритися і за пана мене уважати і робить те, що я здумаю“—той зогрішає первородним гріхом, которий погубив Адама, коли він, слухаючи діавола, захотів порівнятися з Богом [і] здурів;—той, навик, подобиться самому діаволу, которий хотів стать в рівню з Богом і упав у пекло.

12. Єдин бо`єсть Бог і єдин він Царь, Господь неба і землі.

13. Тем і євреї, як поробили собі царів і забули єдиного Царя Небесного, зараз одпали і од істинного Бога і почали кланятися Ваалу і Дагону.

(1) Ševčenko, pénétré de la Bible, fait souvent allusion à David pour qui il manifeste une vive antipathie. Il n'a pas, comme Renan, tendance à l'innocenter du meurtre d'Urie. Pour lui, David est le symbole de la malveillance des souverains. Ainsi, dans le poème intitulé *Le Caucase* (Кавказ), qui date de 1845, on trouve cette allusion :

У нас
Святую біблію читає
Святий чернець і навчає,
Що царь якийсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе
А друга вбив — тепер на небі!

(« Chez nous, le saint religieux lit la sainte bible et enseigne que je ne sais plus quel tsar gardait les cochons, qu'il s'empara de la femme d'un autre et tua cet autre — et maintenant il est au ciel ! »). Voir surtout dans le poème intitulé *Les Tsars* (Царі), 1848, toute la première partie, consacrée à l'histoire de David, d'Urie et de Bethsabée.

(2) Луччий : à cette forme, la langue littéraire préfère les formes кращий et ліпший (cf. polonais *lepszy*). A la même ligne, noter la forme russe царей pour l'ukrainien царів, que l'on trouve d'ailleurs au verset 17.

(3) Cf. Ancien Testament : II *Samuel*, XI (chapitre intitulé : David se rend coupable d'adultère. Il est cause de la mort d'Urie) ainsi que le psaume LI. Renan (*Israël*, tome 2, p. 7) a tendance à innocenter David : « L'importance des femmes qui composèrent le sérail du roi (David) fut évidemment très inégale. La plus active, sans contredit fut la célèbre Bathséba ou Bethsabée, fille d'Éliam, qui paraît avoir été une femme capable, exerçant une grande influence sur l'esprit de son mari. On expliqua par un adultère et un crime son entrée dans le harem. Il est difficile de dire si ce récit renferme quelque parcelle de vérité ; David n'était pas un saint ; cependant on a tout à fait le droit de décharger sa mémoire du meurtre, abominablement concerté, de son serviteur Urie le Hittite. »

qu'ils n'avaient pas bien agi, car, bien que David (1) fût le meilleur (2) des tsars du monde, cependant Dieu le laissa commettre le péché, il enleva la femme de son voisin (3) : cela se passa de façon que les hommes comprissent que, si bon que soit un homme, dès qu'il commande en autocrate, il se corrompt.

Quant à Salomon, le plus sage de tous les hommes, Dieu lui fit commettre la plus mauvaise action — l'idolâtrie (4) — afin que les hommes comprissent que, si raisonnable que soit un homme, dès qu'il régnait en autocrate, il devient stupide.

11. Car celui qui dira en parlant de lui-même : « Je suis le meilleur de tous et le plus intelligent, tous doivent se soumettre à moi, me considérer comme leur seigneur et faire ce qui me viendra à l'esprit (5), celui-là commettra le péché originel qui a perdu Adam, quand celui-ci, écoutant le diable, voulut s'égaliser à Dieu et perdit l'esprit ; celui-là pour l'éternité sera semblable au diable lui-même qui voulut être égal à Dieu et tomba en enfer.

12. Car il n'y a qu'un Dieu et il est le seul Tsar, Seigneur du ciel et de la terre.

13. Ainsi les Hébreux, dès qu'ils se donnèrent des tsars et oublièrent l'unique Tsar Céleste, aussitôt ils se détachèrent même du vrai Dieu et commencèrent à adorer Baal et Dagon (6).

(4) Cf. Ancien Testament : I Rois XI (chapitre intitulé : Salomon se laisse entraîner à l'idolâtrie).

(5) Cf. Lamennais, *Paroles d'un croyant*, VI : « Celui qui dit dans son cœur : Je ne suis pas comme les autres hommes, mais les autres hommes m'ont été donnés pour que je leur commande et que je dispose d'eux et de ce qui est à eux à ma fantaisie : celui-là est fils de Satan.

Et Satan est le roi de ce monde, car il est le roi de tous ceux qui pensent et agissent ainsi et ceux qui pensent et agissent ainsi se sont rendus, par ses conseils, les maîtres du monde. »

(6) Cf. Mickiewicz : *Zaś Hiszpanom zrobił król balwana, którego nazwał preponderencją polityczną, albo influencją polityczną, czyli mocą i władzą ; a był to ten sam balwan, który Assyryjczycyowie czcili pod imieniem Baala, a Filistynowie pod imieniem Dagona...* « Et, en Espagne, le roi fit une idole qu'il appela prépondérance politique ou influence politique ou puissance et pouvoir ; et c'était la même idole que les Assyriens adoraient sous le nom de Baal et les Philistins sous le nom de Dagon... », K.N.P., 140-145.

Mickiewicz a ici confondu Bel, dieu du feu chez les Assyro-Chaldéens avec les baals, divinités adorées par les Phéniciens. Dagon était un des dieux des Philistins. Cf. Lods, *Israël des origines au milieu du VIIIe siècle*, p. 146-147 : « On admet généralement que Dagan ou Dagon était une divinité autochtone en Asie occidentale... En tous cas il était adoré depuis longtemps en Palestine quand les Philistins vinrent s'y établir (vers 1192). On déduit du récit de la mort de Samson que les Philistins avaient à Gaza un autre temple consacré au même dieu et l'y honoraient par des jeux. Dagon était en Canaan le dieu du blé comme l'Indique son nom qui, sous la forme Dagan, signifie froment. Les Phéniciens lui attribuaient l'invention du blé et de la charrue... (*ibidem*, p. 465). Par le fait de son entrée en Palestine, Israël sortait du domaine propre de Yahvé, le désert, pour s'installer dans celui d'autres dieux qui étaient les baals, les possesseurs du pays. Or d'après les idées antiques, il va de

14. І покарав Їх Господь: пропало і царство Їх, і всіх за-
брали у полон Халдеї.

15. А Греки сказали: „Не хочем царя, хочемо бути вільні
і рівні“.

16. І стали Греки просвіщенні над усі народи і пішли од
Їх науки і скуства і умисли, що тепер маємо. А се сталося
затим, що не було у них царей.

17. Але Греки не дізнались правдивої свободи, бо хоч
одріклися царей земних, та не знали Царя Небесного і вимис-
ляли собі богів, і так царей у Їх не було, а боги були, тим
вони в половину стали такими, якими були-б, коли-б у них
не було богів і знали-б Небесного Бога, бо хоч вони багато
говорили про свободу, а свободні були не всі, а тільки одна
частка народа, прочі-ж були невольниками, і так царів не було,
а панство було: а то все рівно, якби у Їх було багато царьків.

18. І покарав Їх Господь: бились вони між собою і попали
в неволю ізпершу під Македонян, а вдруге до Римлян.

І так покарав Господь род чоловічеський: по-найбільша
часть його, сама просвіщенна, попалась в неволю до римських
панів, а потім до римського імператора.

soi, quand on pénètre dans le territoire d'un dieu étranger qu'il faut
lui rendre le culte auquel il a droit. Ce serait une témérité insensée que de
s'attirer l'animosité des puissances invisibles qui résident dans le sol
sur lequel on est appelé à vivre. Telle était aussi la conviction des Israé-
lites. David admet comme une chose évidente qu'exiler quelqu'un équi-
vaut à lui dire : « Va, sers d'autres dieux... Yahvé était donc en grand
danger d'avoir à partager les hommages des Israélites avec les baals de
Canaan. Mais il y a plus. En même temps que de résidence, les immigrants
changèrent de genre de vie. Or il n'existait aucune attache traditionnelle
entre Yahvé, le dieu tonnant du Sinaï et la prospérité des récoltes, tandis
que la pensée des baals et les rites de leur culte étaient mêlés de la façon
la plus intime à ces travaux des champs auxquels Israël s'initiait main-
tenant à l'école des Cananéens... On comprend dès lors que le culte des
divinités locales ait menacé, non seulement de concurrencer celui de
Yahvé, mais de l'éclipser : les baals n'étaient-ils pas les dispensateurs
du bien le plus ardemment désiré par le paysan, une récolte abondante?

L'attitude des nouveaux venus à l'égard des divinités de Canaan
paraît avoir varié selon les temps et les lieux. Il put y avoir des Israé-
lites qui adoptèrent purement et simplement le culte des baals et des
Astartés et oublièrent leur dieu national. Le cas dut être rare... Ce qui
a dû se produire beaucoup plus fréquemment, ce qui a même probable-
ment été la règle dans les premiers temps de l'installation, c'est l'adoration
simultanée de Yahvé et des baals.

Yahvé, le dieu du Sinaï restait le seul patron de la nation, mais on
rendait aux baals des divers districts le culte qu'il fallait pour obtenir

14. Et Dieu les punit : leur royaume disparut et les Chaldéens les emmenèrent tous en captivité.

15. Et les Grecs dirent : « Nous ne voulons pas de tsar, nous voulons être libres et égaux. »

16. Et les Grecs devinrent les plus éclairés de tous les peuples et c'est d'eux que nous viennent les sciences, les beaux-arts (1) et les industries. Et cela eut lieu, parce qu'ils n'avaient pas de tsars.

17. Mais les Grecs n'ont pas réussi à connaître la vraie liberté, car, bien qu'ils rejetassent les tsars terrestres, ils ne connaissaient pas le Tsar Céleste et s'imaginèrent des dieux, et ils n'avaient pas de tsars, mais ils avaient des dieux, par là ils devinrent à moitié ce qu'ils eussent été, s'ils n'avaient pas eu de dieux et s'ils avaient connu le Dieu Céleste, car, bien qu'ils parlassent beaucoup de liberté, ils n'étaient pas tous libres, mais seule était libre une fraction du peuple, les autres étaient des esclaves, et ils n'avaient pas de tsars (2), mais ils avaient des seigneurs, et ainsi c'était comme si ils avaient eu beaucoup de petits tsars.

18. Et Dieu les punit : ils se battirent entre eux et tombèrent en esclavage d'abord chez les Macédoniens, puis chez les Romains.

Et ainsi le Seigneur punit le genre humain : de façon que la plus grande partie (3), la plus éclairée, tomba en esclavage chez les seigneurs romains, puis chez l'empereur romain.

d'eux les moissons abondantes et les opulentes vendanges (*ibidem*, p. 468)... Adorer d'autres dieux à côté de Yahvé a été de tout temps la forme ordinaire de l'infidélité à la religion nationale chez les Israélites. Cependant, si naturelle que fût cette attitude, ce ne fut pas celle qui prédomina. Elle céda le pas de bonne heure à une position nouvelle que reflètent tous les documents anciens que nous possédons. On adore Yahvé seul, mais en lui donnant tous les titres et en lui rapportant tous les attributs des baals. Yahvé se substitue aux divinités locales : il les absorbe (p. 470). Il n'est pas jusqu'au titre de baal « seigneur » qui ne fût au temps des juges et des premiers rois couramment appliqué à Yahvé (p. 473). L'absorption des baals par Yahvé a amené dans la religion israélite un afflux d'éléments hétérogènes... (p. 474). D'où la réaction des prophètes (cf. p. 485-491), défenseurs du yahvisme authentique.

(1) La forme *искусства* est un russisme (*искусство*). Le mot moderne est *мистецтво*. On trouve aussi le mot *штука* (du polonais *szuka*, lui-même emprunté à l'allemand), par ex. dans le nom de la revue « Наука и штука » « Science et Art ». Le texte russe du *Livre* porte : *художества*.

(2) Царів : cf. note 3 du verset 10.

(3) *Що-найбільша* : forme de superlatif renforcé. Le superlatif ordinaire se forme régulièrement par l'apposition de *най* devant le comparatif (*найбільший*). Mais il existe, outre le superlatif avec *пре*, (*предобрит*) deux formes de superlatif renforcé avec *як* ou *що* (*якнайкращий*, *що-найкращий*).

19. І став римський імператор царем над народами і сам себе нарик богом.

20. Тоді возрадувався діавол і все пекло з ним. І сказали в пеклі: „Оттепер уже наше царство; чоловік далеко одступив од бога, коли один нарик себе царем і Богом вкупі“.

21. Але в той час змилювався Господь, Отець Небесний, над родом чоловічим і послав на землю Сина Свого, щоби показати людям Бога, Царя і Пана.

22. І прийшов Син Божий на землю, щоби відкрити людям істину, щоби та істина свободила род чоловічий.

23. І навчав Христос, що всі люде братія і ближні, всі повинні любити попереду Бога, а потім один другого, і тому буде найбільша шана од Бога, хто душу свою положить за други своя. А хто пер[ш]ий між людьми хоче бути, повинен бути всім слугою.

24. І сам на собі приклад показав: був розумніший і справедливіший з людей, стало бути Царь і Пан, а явився не в постаті земного царя і пана, а народився в яслях, жив у бідності, набрав учеників не з панського роду, не з учених філософів, а з простих рибалок.

25. І став народ прозрівати істину: і алякалися філософи і люде імператора римського, що істина бере верх, а за істиною буде свобода, а тоді вже не так легкo буде дурити і мучити людею.

26. І засудили на смерть Ісуса Христа, Бога, Царя і Пана і претерпів Ісус Христос оплевания, заушення, біенія, хрест і погребеніє за свободу роду чоловічого, тим що не хотіли прийняти його за царя і пана, бо мали другого царя—кесаря, що сам себе нарик богом і пив кров людськую.

(1) Cf. Mickiewicz : *Imperator Rzymski nazwał siebie Bogiem* (« L'empeur de Rome se donna lui-même le nom de Dieu »), K.N.P., 19.

(2) Cf. *Paroles d'un croyant*, III, in fine.

Et je compris qu'il devait y avoir un règne de Satan avant le règne de Dieu. Et je pleurai et j'espérai.

Et la vision que je vis était vraie, car le règne de Satan s'est accompli et le règne de Dieu s'accomplira aussi ; et ceux qui ont dit : Nous sommes rois, seront à leur tour renfermés dans la caverne avec le Serpent, et la race humaine en sortira ; et ce sera pour elle comme une autre naissance, comme le passage de la mort à la vie. Ainsi soit-il.

(3) Mickiewicz : *I że ten jest większy między ludźmi, kto im służy i kto*

19. Et l'empereur romain se mit à régner sur les peuples et se proclama lui-même Dieu (1).

20. Alors le diable se réjouit, et tout l'enfer avec lui. Et ils disaient dans l'enfer : « Maintenant, c'est notre règne (2) ; l'homme s'est beaucoup éloigné de Dieu, s'il s'est tout seul proclamé tout ensemble tsar et Dieu. »

21. Mais, à ce moment, le Seigneur, Père Céleste, eut pitié du genre humain et envoya sur la terre Son Fils pour montrer aux hommes le Dieu, le Tsar et le Seigneur.

22. Et le Fils de Dieu vint sur la terre pour révéler aux hommes la vérité, afin que cette vérité libérât le genre humain.

23. Et le Christ enseignait que tous les hommes sont frères et proches, que tous doivent d'abord aimer Dieu, puis s'aimer les uns les autres et que celui-là recevra de Dieu les plus grands honneurs qui donnera son âme pour ses amis.

Et celui qui veut être le premier parmi les hommes doit être le serviteur de tous (3).

24. Et lui-même donna l'exemple sur lui-même : il était le plus intelligent et le plus juste des hommes, donc le Tsar et le Seigneur, mais il se manifesta non pas sous la forme d'un tsar et d'un seigneur terrestre, mais il naquit dans une crèche, vécut dans la pauvreté, choisit ses disciples non pas dans la noblesse, ni parmi les savants philosophes, mais parmi de pauvres pêcheurs.

25. Et le peuple commença à apercevoir la vérité : et les philosophes et les hommes de l'empereur romain s'effrayèrent, voyant que la vérité prenait le dessus (4) et qu'après la vérité viendrait la liberté, et qu'alors il ne serait plus si facile de tromper et de martyriser les hommes.

26. Et ils condamnèrent à mort Jésus-Christ, Dieu, Tsar et Seigneur, et Jésus-Christ subit les crachats, les tirements d'oreille, les coups, la croix et la mise au tombeau pour la liberté du genre humain, du fait qu'ils ne voulaient pas le reconnaître comme tsar et seigneur, car ils avaient un autre tsar — César, qui s'était lui-même proclamé dieu et buvait le sang des hommes (5).

poświęca siebie dla dobru ich (« Que celui-là est grand parmi les hommes qui les sert et se dévoue à leur bonheur »), K.N.P., 43. Cf. Mat. 20, 26 ; Luc 22, 26 ; Marc 9, 34 et 10, 43-45. Voir plus loin les versets 30 et 38.

On trouve la même formule dans les *Paroles d'un croyant*, VI : « Que celui qui veut être le plus grand parmi vous soit votre serviteur et que celui qui veut être le premier parmi vous soit le serviteur de tous. »

(4) Mickiewicz : *Wypędziliśmy z ziemi sprawiedliwość a olo powraca* (« Nous avons chassé de la terre la justice, et la voici qui revient »), K.N.P., 64-65.

(5) L'auteur des *Paroles d'un croyant* montre les rois buvant du sang dans des crânes (XIII).

27. А Христос-Царь свою кров пролив за свободу рода чоловічого і оставив на віки кров свою для питанія вірним.

І воскрес Христос в третій день і став Царем неба і землі.

28. Ученики його, бідні рибалки, розійшлись по світу і проповідували істину і свободу.

29. І ті, що приймали слово Іх, стали братами між собою —чи були преж того панами або невольниками, філософами або невченими—усі стали свободними кровію Христовою, котору зарівно приймали, і просвіщенними світом правди.

30. І жили християне братством, усе у них було общественне, і були у них вибрані старшини, і ті старшини були всім слугами, бо Господь так сказав: „Хто хоче першим бути, повинен бути всім слугою“.

31. Тоді імператори римські і пани і чиновні люде і вся челядь Іх і філософи піднялись на християнство і хотіли викоренити Христову віру, і гибли Християне, Іх і топили, і вішали, і в чверті рубали, і пекли, і залізними гребінками скребли, і ині тьмочисленні муки їм чинили.

32. А віра Христова не уменшалась, а чим гірше кесарі і попи лютували, тим більше було віруючих.

33. Тоді імператори з панами змовились і сказали поміж собою: „Уже нам не викоренити християнства; піднімемось на хитрощі, приймемо її сами, перевернемо ученіе Христово так, щоб нам добре було, таї обдурімо народ“.

34. І почали царі приймати християнство і кажуть: „От, бачите, можна бути і християнином і царем вкупі“.

35. І пани приймали Християнство і казали: „От, бачите, можна бути і християнином і паном вкупі“.

36. А того не уважали, що мало сього, що тільки назваться: бо сказано: „Не всяк глаголяй ми: Господи, Господи!—внидеть в царство небесное, но творяя волю отца моего, иже есть на небесих“.

(1) *Mat.*, XXXVIII, 7 ; *Marc*, XVI, 6 ; *Luc*, XXIV, 6 ; *Jean*, XX, 14-15.

(2) Общественне : russisme. Le mot ukrainien pour « commun, qui appartient à la communauté » est громадський (ou суспільний). *Actes des Apôtres*, II, 44-46, IV, 32-35.

(3) *Actes des Apôtres*, VI, 1-6.

27. Et le Christ-Tsar versa son sang pour la liberté du genre humain et laissa son sang éternellement pour la nourriture de ceux qui croient.

Et le Christ ressuscita le troisième jour (1) et devint le Tsar du ciel et de la terre.

28. Ses disciples, de pauvres pêcheurs, se répandirent par le monde, et ils prêchaient la vérité et la liberté.

29. Et ceux qui acceptaient leur enseignement devenaient des frères — qu'ils aient été auparavant seigneurs ou esclaves, philosophes ou ignorants — tous devenaient libres dans le sang du Christ, qu'ils recevaient également, et éclairés de la lumière de la vérité.

30. Et les chrétiens vivaient en confrérie, tout chez eux était commun (2), ils élistaient des anciens (3) et ces anciens étaient les serviteurs de tous, car le Seigneur a dit : « Qui veut être le premier doit être le serviteur de tous. » (4).

31. Alors (5) les empereurs de Rome et les seigneurs et les fonctionnaires (6) et tous leurs serviteurs et les philosophes se soulevèrent contre le christianisme et voulurent extirper la foi du Christ, et les chrétiens périssaient : on les noyait, on les pendait, on les écartelait, on les brûlait, on les écorchait avec des rateaux de fer, on leur faisait subir d'autres supplices innombrables.

32. Mais la foi du Christ ne diminuait pas, et plus grande était la rage des césars et des papes, plus il y avait de croyants.

33. Alors les empereurs s'entendirent avec les seigneurs et ils se dirent entre eux : « Nous ne pouvons plus déraciner le christianisme ; essayons de la ruse, prenons nous-mêmes la foi chrétienne, tournons l'enseignement du Christ de telle façon que ce soit à notre profit, ainsi rendons le peuple stupide. »

34. Et les tsars commencèrent à adopter le christianisme et dirent : « Vous voyez, on peut être et chrétien et tsar en même temps. »

35. Et les seigneurs adoptaient le christianisme et disaient : « Vous voyez, on peut être et chrétien et seigneur en même temps. »

36. Mais ils ne prenaient pas garde qu'il ne suffit pas de se donner tel ou tel nom ; car il a été dit : « Tout un chacun qui me dit « Seigneur, Seigneur » n'entrera pas au royaume céleste, mais [seuls ceux qui] accomplissent la volonté de mon père qui est aux cieux » (7).

(4) Cf. verset 23.

(5) Торгді : on trouve la forme тоді au verset 33.

(6) Чиновні люде. Russisme. Le mot ukrainien est урядницький ou урядничий.

(7) *Mat.*, VII, 21.

37. І піддурили архиєреїв і попів і філософів, а ті і кажуть: „Логинно так воно єсть, ажеж і Христос сказав: „Воздайте кесарево кесареві, а Божие Богові“, і Апостол говорить: „Всяка власть од Бога“. Так уже Господь установив, щоб одні були панами і багатими, а другі були тищами і невольниками“.

38. А казали вони неправду: хоч Христос сказав: „Воздайте кесарево кесареві“, а се тим, що Христос не хотів, щобі були бунти та незгода, а хотів, щоб мирно і любязно розійшлась віра і свобода, бо коли християнин буде воздавать нехристиянському кесареві кесарево—платить подать, сповнять закон, то кесарь, принявши віру, повинен одріктись свого кесарства, бо він тоді, будучи першим, повинен бути воім олугою; і тоді-б не було кесаря, а був би один царь—Господь Ісус Христос.

39. І хоча Апостол сказав: „Всяка власть од Бога“, а не єсть воно те, щоб кожний, що за[в]јатив власть, був сам од Бога. Уряд і порядок і правленіє повинні бути на землі: так Бог постановив, і єсть то власть, і власть та од Бога, але урядник і правитель повинні підлягать закону і сонмищу, бо і Христос повеліває судитись перед сонмищем, і так як урядник і правитель—перші, то вони повинні бути слугами, і недостойть їм робить те, що адумається, а те, що постановлено, і не достойть їм величатсья та помпою очи одводити, а достойть їм жити просто і працювати для общества пильно, бо власть їх од Бога, а сами вони грішні люде, і самі послідніші, бо усім олуги.

40. А сьому ще гірша неправда: буцим установлено од Бога, щоб одні панували і багатілись, а другі були у неволі

(1) *Mat.*, XXII, 21; *Marc*, XII, 17; *Luc*, XX, 25; *Rom.*, XIII, 6-7. Cf. Renan, *Vie de Jésus*, p. 361 (13e édition).

(2) Citation de Saint-Paul, *Rom.*, XIII, 1-2. Le texte ukrainien de Kuliš est : нема бо власти не від Бога.

(3) Le texte russe porte : начальство.

(4) Le texte russe porte : начальник.

37. Et ils trompèrent les évêques et les papes et les philosophes et ceux-ci dirent : « C'est ainsi en vérité, puisque le Christ a dit « Donnez à César ce qui est à César et à Dieu ce qui est à Dieu » (1), et l'Apôtre dit « Tout pouvoir vient de Dieu » (2). Ainsi c'est déjà le Seigneur qui a établi que les uns seraient seigneurs et riches et les autres misérables et esclaves.

38. Mais ils disaient un mensonge. Le Christ a bien dit « Rendez à César ce qui est à César », mais c'est parce qu'il désirait empêcher les révoltes et la discorde et voulait voir la foi et la liberté se répandre dans la paix et l'amour. Si le chrétien doit rendre à César ce qui est à César, même si César n'est pas chrétien — payer l'impôt, observer la loi, César, lui, ayant embrassé la foi, doit abdiquer son pouvoir impérial, car alors, étant le premier, il doit être le serviteur de tous ; et alors, il n'y aurait plus de César, il n'y aurait qu'un tsar, le Seigneur Jésus-Christ.

39. Et bien que l'Apôtre ait dit : « Tout pouvoir vient de Dieu », cela ne veut pas dire que quiconque s'empare du pouvoir est envoyé par Dieu. Il doit y avoir sur terre un gouvernement (3), un ordre, une administration. Ainsi Dieu l'a établi, et c'est là le pouvoir, et ce pouvoir vient de Dieu, mais le chef (4) et l'administrateur doivent se soumettre à la loi et à l'assemblée populaire (5), car même le Christ ordonne d'être jugé par le tribunal, et ainsi, puisque le chef et l'administrateur sont les premiers, ils doivent être des serviteurs et il ne leur convient pas de faire ce qui leur vient à l'esprit, mais ce qui est ordonné, et il ne leur convient pas de se donner de grands titres et de détourner les regards par la pompe, mais il leur faut vivre simplement et travailler avec application pour la société (6), car leur pouvoir vient de Dieu, mais eux-mêmes sont des pécheurs, et ils sont les derniers, car ils sont les serviteurs de tous (7).

40. Et voici ce qui est encore plus faux : prétendre qu'il ait été établi par Dieu que les uns dominant et s'enrichissent et que les

(5) Сомнищу. Le mot vieux-slave сънъмъ (et сънъмиште) «réunion, assemblée, concile», et aussi, par extension, «peuple, foule, assemblée populaire», correspond dans la traduction des Écritures au grec συναγωγή. Voir exemples dans Sreznevskij, *Matériaux pour un dictionnaire vieux-russe*, tome III, col. 780-781. Le russe l'a conservé sous la forme сонм, le neutre сонмище et le féminin сонмища étant moins employés.

(6) Общества : russisme. Le mot ukrainien est громада. Cf. note 1 du verset 30.

(7) Cf. verset 23.

і нищі, бо не було-б сього, скоро-б приймали щире Євангеліє: пани повинні свободити своїх невольників і зробитися їм братами, а багаті повинні наділяти нищих, і нищі стали-б також багаті; як-би була на світі любов християнська в серцях, то так було-б: бо хто любить кого, той хоче, щоб тому було так же хорошо, як і йому.

41. І ті, що так казали, і тепер кажуть і переверчують Христово слово, ті оддадуть одвіт в день судний. Вони скажуть судді: „Господи! Не в твоє ли їм пророцествовав?“ А одвія скаже їм: „Не вим вас“.

42. Таким викладом зопсували царі, пани та вчені свободу християнську.

43. Благодать дана всім язикам, а зпершу коліву Яфетову, бо Симово через жидів отвер[г]нуло Христа. І перешла благодать до племен грецького, романського, німецького, славянського.

44. І Греки, прийнявши благодать, покаляли її, бо вони прийняли нову віру і не зовлеклись ветхого чоловіка со страстями і похотями, оставили при собі і імператорство, і панство, і пиху царську, і неволю; і покарав їх Господь: чахло, чахло грецьке царство тисячу років, зчахло зовсім і попало до Турків.

45. Романське племено—Влохи, Французи, Гишпане—приняло благодать, і стали народи угіходити у силу і нову жизнь, і просвіщеність, і благословив їх Господь, бо лучче вони прийняли св. віру, ніж Греки, одначе не зовсім зовлеклись ветхого чоловіка з страстями і похотями, оставили і королей і панство, і вимислили голову Християнства—Папу, і той Папа видумав, що він має власть над усім світом християнським, і ніхто не повинен судити його, а що він здумає, те буде гарно

(1) Cf. *Paroles d'un croyant*, VI, « Il s'est rencontré de faux prophètes qui ont persuadé à quelques hommes que tous les autres étoient nés pour eux ; et ce que ceux-ci ont cru, les autres l'ont cru aussi sur la parole des faux prophètes.

Lorsque cette parole de mensonge prévalut, les anges pleurèrent dans le ciel, car ils prévirent que beaucoup de violences et beaucoup de crimes et beaucoup de maux alloient déborder sur la terre. »

De même, plus loin : « Cependant ceux qui profitent de la servitude de leurs frères mettront tout en œuvre pour la prolonger. Ils emploieront pour cela le mensonge et la force.

Ils diront que la domination arbitraire de quelques-uns et l'esclavage

autres soient esclaves et pauvres (1), car cela ne serait pas s'ils acceptaient l'Évangile véritable : les seigneurs doivent affranchir leurs esclaves et faire d'eux leurs frères, et les richesses doivent doter les miséreux, et les miséreux deviendraient aussi riches ; si l'amour chrétien existait dans les cœurs, il en serait ainsi, car celui qui aime veut que l'aimé soit aussi bien (2) que lui-même.

41. Et ceux qui parlaient ainsi et qui parlent encore ainsi et déforment la parole du Christ, ceux-là rendront compte au jour du jugement (3). Ils diront au juge : « Seigneur. N'est-ce pas ce que tu leur as prédit? » Mais le juge leur dira « Je ne vous connais pas » (4).

42. C'est par un tel enseignement (5) que les tsars, les seigneurs et les savants ont déformé la liberté chrétienne.

43. La grâce divine a été donnée à tous les peuples (6) et d'abord à la race de Japhet, car, du fait des Juifs, celle de Sem a repoussé le Christ. Et la grâce divine est passée aux tribus grecque, romane, allemande, slave.

44. Et les Grecs, ayant reçu la grâce divine, la souillèrent, car ils acceptèrent la foi nouvelle, mais ne dépouillèrent pas le vieil homme avec ses passions et ses désirs brutaux, ils conservèrent l'empire, la noblesse, l'arrogance tsarienne et l'esclavage ; et le Seigneur les punit ; l'empire grec alla en déperissant pendant mille ans, jusqu'à ce qu'il mourût tout à fait et tombât entre les mains des Turcs.

45. La tribu romane — Italiens, Français, Espagnols — reçurent la grâce divine et ces peuples commencèrent à prospérer, à connaître une nouvelle vie et la civilisation, et le Seigneur les bénit, car ils avaient adopté la sainte foi mieux que les Grecs ; cependant ils n'avaient pas complètement dépouillé le vieil homme avec ses passions et ses désirs brutaux, ils avaient conservé et les rois et la noblesse, et ils inventèrent un Chef de la Chrétienté — le Pape — et ce Pape s'imagina qu'il avait pouvoir sur tout le monde chrétien, et que personne ne devait le juger, mais que ce qu'il voudrait serait bon (7).

de tous les autres est l'ordre établi de Dieu ; et pour conserver leur tyrannie, ils ne craindront point de blasphémer la Providence » (*ibid.*, XXII).

(2) Хорошо : russisme. On dit en ukrainien : добре, гарно ou гаразд.

(3) L'expression ukrainienne est calquée sur le polonais : *sądny dzień*. Le russe dit : страшный суд.

(4) *Mat.*, VII, 22-23.

(5) La version russe du *Livre* porte : такими объяснениями (« par de telles explications »).

(6) Всім якинам. Voir note 1 du verset 53.

(7) Il va de soi qu'on ne trouve aucune de ces critiques contre la papauté chez le catholique Mickiewicz.

46. І племено німецьке—народи німецькі—приняли благодать і стали увиходить у пушу силу і жизнь нову і просвіщеність, і благословив його Господь, бо вони ще лучче прийняли віру ніж Греки і Романці, і з'явивсь у них Лютер, котрий почав учити, що повинно християнам жити так, як жили до того часу, коли попримали і попереверчували учніє Христово царі і пани, і щоб не було неподсудимого гольови над Церквою Християнською—Папи, єсть бо єдин глава всім—Христос. Але і Німці не зовлеклися ветхого чоловіка, бо zostавили у себе і королів, і панів і ще гірше дозволили замість папи і єпископів орудувать Церквою Христовою королям і панам.

47. І сталась послідня лєсть гірша першої, бо не тільки у німців королі, але і у других землях взяли верх надо всім і, щоб удержати народ у ярмі, поробили ідолів, одвертали людеа од Христа і казали кланятися ідолам і биться за них.

Бо то все рівне, що ідоли: хоча французи були хрещені, одаває менше шанували Христа, ніж честь національну—ісе такого ідола їм зроблено, —а Агличане кланялись золоту і мамоні, а други народи также своїм ідолам, і посилали їх королі і пани на заріз за шматок землі, за табак, за чай, за вино, — і табак і чай і вино стали у них богами; речено: „Іде же сокровище, там серце ваше“. Серце християнина з Іисусом Христом, а серце ідолопоклонникове з своїм ідолом. І стало, як каже Апостол, їх богом—древо.

(1) Mickiewicz : *I tak zrobili królowie dla Francuzów batwana i nazwali go honor* (« Et ainsi les rois firent pour les Français une idole qu'ils appelèrent honneur »), K.N.P., 137-138.

(2) Mickiewicz : *A zaś Anglikom zrobil król batwana, którego nazwał panowaniem na morzu i handlem ; a byl to ten sam batwan, który się dawniej nazywał Mamonom* (« Et en Angleterre, le roi fit une idole qu'il appela domination des mers et commerce, et c'était la même idole qui se nommait autrefois Mammon »), K.N.P., 146-149.

(3) Mickiewicz : *I ciż sami ludzie, którzy mówili, iż głupstwem jest bić się za wiarę przeciwko poganom, ciż sami ludzie bili się za kawał papieru, nazwanego traktatem, bili się o port, o miasto, jako chłopci, którzy biją się tykami o granice ziemi, której nie posiadają, a którą ich panowie posiadają* (« Et ces mêmes hommes qui disaient que c'était sottise que de se battre pour la foi contre les païens, ces mêmes hommes se battaient pour un morceau de papier appelé traité, ils se battaient

46. Et la tribu germanique — les peuples allemands — reçurent la grâce divine et acquirent encore plus de force, connurent une vie nouvelle et la civilisation, et le Seigneur les bénit, car ils avaient adopté la foi encore mieux que les Grecs et les Romains, et chez eux apparut Luther qui se mit à enseigner que les Chrétiens devaient vivre comme ils vivaient avant que les Tsars et les nobles aient adopté et déformé l'enseignement du Christ et qu'il ne devait pas y avoir de chef au-dessus des lois — le Pape — sur l'Église chrétienne, car il n'y a qu'un chef pour tous — le Christ. Mais les Allemands, eux non plus, ne dépouillèrent pas le vieil homme, mais conservèrent et les rois et les nobles et, ce qui est pis, permirent aux rois et aux nobles — en place du pape et des évêques — de diriger l'Église chrétienne.

47. Et cette dernière flatterie était pire que la première, car non seulement chez les Allemands, mais dans d'autres pays, les rois prirent le dessus sur tous et, pour maintenir le peuple sous le joug, ils fabriquèrent des idoles, détournèrent les hommes du Christ et ordonnèrent d'adorer les idoles et de se battre pour elles.

Car, quelque idole que ce soit, c'est la même chose : bien que les Français fussent baptisés, ils honoraient moins le Christ que l'honneur national (1) — telle était leur idole — et les Anglais adoraient l'or et Mammon (2), et les autres peuples avaient aussi leurs idoles, et les rois et les seigneurs les envoyaient au massacre pour un lopin de terre, pour du tabac, du thé, du vin (3) — et le tabac et le thé et le vin devinrent chez eux des dieux, car il était dit : « Où est le trésor, là est votre cœur » (4). Le cœur du chrétien est avec Jésus-Christ, mais le cœur de l'idolâtre est avec son idole. Et il arriva ce qu'avait dit l'Apôtre : « Leur dieu fut leur ventre » (5).

pour un port, pour une ville, comme des paysans qui se battent à coups de perches pour la limite d'une terre qu'ils ne possèdent pas, mais qui appartiennent à leurs seigneurs », K.N.P., 167-172.

Cf. *Paroles d'un croyant*, XXX. « Et chacun a convoité la part de l'autre, et ils se sont mis à s'entr'égorger pour se dépouiller mutuellement, et, avec le sang qui coulait, ils ont écrit sur un morceau de papier : Droit, et sur un autre : Gloire (*Ibid.*, XXXV), paroles placées dans la bouche de Satan : « Je leur ferai deux idoles, qui s'appelleront Honneur et Fidélité et une loi qui s'appellera Obéissance passive. »

« Et ils adoreront ces idoles, et ils se soumettront à cette loi aveuglément parce que je séduirai leur esprit, et vous n'aurez plus rien à craindre. »

(4) *Mat.*, VI, 21 ; *Luc*, XII, 34.

(5) Épître de Saint-Paul aux Philippiens, III, 19.

48. І вимислили одщепенці нового бога, сильнішого над усіх дрібних боженят, а той бог називався по французьки егоїзм або інтерес.

49. І філософи почали кричати, що то кепство—вірувати в Сина Божого, що немає ні пекла, ні раю, і щоб усі поклялися егоїзмові або інтересові.

50. А до всього того довели королі та пани; і звершилася міра їх плюгавства: праведний Господь послав свій меч обоюдоострий на рід прелюбодійний; збунтувались французи і сказали: „Не хочем, щоб були у нас королі та пани, а хочем бути рівні я вільні“.

51. Але тому не можна було статися, бо тільки там свобода, где Дух Христов, а Дух Божий уже перед тим вигнали з Франції королі та маркизи та філософи.

52. І Французи короля свого забили, панів прогнали, а сами почали різатися і дорізались до того, що пішли у гіршу неволю.

53. Бо на їх Господь хотів показати усім язикам, що нема свободи без Христової віри.

54. І з тої пари племена романське і німецьке турбуються і королів і панство вернули, і про свободу кричать, і немає в їх свободи, бо нема свободи без віри.

(1) Mickiewicz : *Tymczasem kłaniali się Interesowi wszystkie narody* (« Cependant, tous les peuples adoraient l'Intérêt »), K.N.P., 300.

Ale jeden naród polski nie kłaniał się nowemu bóstwu i nie miał w mowie swojej wyrazu na ochrzcenie go po polsku, równie jak na ochrzcenie czicieli jego, którzy nazywają się z frankskiego egoistami (« Mais seul, le peuple polonais n'adora pas la nouvelle idole, et il n'avait pas dans sa langue d'expression pour le baptiser en polonais, ni pour baptiser ses adorateurs qui se nomment d'après le français : égoïstes »), K.N.P., 310-314.

A rządca francuski rzekł : nie możemy krwią naszą, ani pieniędzmi, tego niewinnego odkupywać, bo krew moja i pieniądze mój do mnie należą, a krew i pieniądze narodu mego do mego narodu należą (« Et le ministre français dit : « Nous ne pouvons, avec notre sang ni avec notre argent racheter cet innocent, car mon sang et mon argent n'appartiennent qu'à moi, et le sang et l'argent de mon peuple appartiennent à mon peuple »), K.N.P., 381-385.

Ce ministre français est Casimir Périer, président du Conseil, de mars 1831 à avril 1832. En 1831, la Chambre française entendit sur la question polonaise un discours de Dupin aîné dont le leit-motiv était : « Chacun chez soi, chacun pour soi ». Casimir Périer, les 18, 28 mars et 13 avril 1831, justifia sa politique de non-intervention dans les affaires polonaises par l'intérêt de la France. « Comme principe de notre politique, nous prenons seulement les intérêts de la France. La France prendra les armes pour des intérêts purement français ; elle n'est la vas-

48. Et les apostats inventèrent un nouveau dieu, plus fort que tous les petits dieux, et ce dieu s'appela en français égoïsme ou intérêt (1).

49. Et les philosophes se mirent à crier qu'il était mauvais de croire au Fils de Dieu, qu'il n'y avait ni enfer, ni paradis, et que tous devaient adorer l'égoïsme ou l'intérêt.

50. C'est à tout cela que conduisirent les rois et les seigneurs, et la mesure de leur iniquité fut comble : le Seigneur, en sa justice, porta sur la race adultère son glaive à deux tranchants ; les Français se révoltèrent et dirent : « Nous ne voulons plus chez nous de rois ni de seigneurs, mais nous voulons être égaux et libres » (2).

51. Mais cela ne pouvait pas être, car il n'y a de liberté que là où est l'esprit du Christ, or les rois et les marquis et les philosophes avaient déjà auparavant expulsé de France l'esprit de Dieu.

52. Et les Français tuèrent leur roi, chassèrent les seigneurs, mais eux-mêmes commencèrent à se déchirer tellement qu'ils tombèrent dans un esclavage encore pire (3).

53. Car, par leur exemple, le Seigneur voulait montrer à tous les peuples (4) qu'il n'y a pas de liberté sans la foi du Christ.

54. Et depuis cette époque, les tribus romane et germanique sont dans le trouble, elles ont rétabli rois et noblesse, elles proclament à grands cris la liberté, et il n'y a pas chez eux de liberté, car il n'est pas de liberté sans la foi.

sale d'aucune intervention. » Cf. le mot trop fameux de Sébastiani : « L'ordre règne à Varsovie. »

I wyrzekł ten rządca ostatnie bluźnierstwo przeciwko Chrystusowi, bo Chrystus uczył, iż krew Syna człowieczego należy do wszystkich braci ludzi (« Et ce ministre proféra le dernier blasphème contre le Christ ; car le Christ a enseigné que le sang du fils de l'homme appartient à tous les hommes qui sont frères »), K.N.P., 386.

(2) Mickiewicz ne fait aucune allusion à la Révolution française. Ce passage du *Livre* a suscité l'indignation de V.I. Semevskij qui trouve cette critique des idées de 1789 « grossière et injuste » (Кирило-Мефодиевское общество, p. 39). Cette critique s'explique surtout par des considérations religieuses. Les philosophes avaient auparavant chassé de France l'esprit de Dieu (verset 51). Or, il n'y a pas de liberté sans la foi du Christ (verset 53). Attitude d'esprit qui est bien celle de Kostomarov (auquel Semevskij attribue, on le sait, sans réserves la paternité du *Livre*) et très opposée à celle de Ševčenko qui, comme le fait justement remarquer Semevskij, a toujours approuvé avec enthousiasme la lutte pour la liberté.

(3) Allusion à Napoléon.

(4) Outre le sens de langue, языкъ, en vieux slave, a celui de « peuple, nation ». Il traduit ἔθνος dans les Écritures. Même sens au verset 104 : « Tous les peuples, montrant du doigt sur la carte l'endroit où sera dessinée l'Ukraine diront... », et au verset 43.

55. А племено славянське, то найменший брат у сім'ї Яфетовій.

56. Трапляється, що менший брат любить дуже отця, однакє получає долю меншу проти старіших братів, а потім, як брати старші своє потратять, а менший збереже своє, то і старіших віручає.

57. Племено славянське ще до прийнятія віри не йміло а ні царей, а ні панів, і всі були рівні, і не було у них идолів, і кланялись Славяне одному Богу, Вседержителю, ще Його а незнаючи

58. Як уже просвітились старші брати: Греки, Романці, Німці, тоді Господь і до менших братів Славян послав двох братів Константина і Мефодія, і духом святим покрив їх Господь, і переложили вони на славянську мову святеє письмо і одправувать службу Божю постановили на тія же мові, якою всі говорили посполу, а сього не було ні у Романців, ні у Німців, бо там по латинськи службу одправували, так що Романці мало, а Німці ові не второпали, що їм читано було.

59. І скоро Славяне приймували віру Христову так, як ні один народ не приймував.

60. Але було два лиха у Славян: одно—незгода між

(1) L'auteur du *Livre* suit ici la tradition rapportée par les vieilles chroniques russes. La chronique dite de Nestor, à la suite des chronographes byzantins, expose le partage de la terre, après le déluge, entre les trois fils de Noé, Sem, Cham et Japhet. Sem eut l'Orient, Cham le midi, tandis que Japhet recevait en lot les pays du nord. « Dans l'héritage de Japhet habitent les Russes... » (*Chronique dite de Nestor*, traduction de Louis Leger, Paris, 1884, p. 2).

(2) Il va de soi que ce tableau idyllique du monde slave antérieur au christianisme ne présente rien de scientifiquement fondé. L'image — assez vague d'ailleurs en raison de la pauvreté des sources — qu'en tracent les travaux contemporains est plus prudente et plus nuancée. Voir dans Lubor Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Paris, 1926, tome II, *La civilisation*, les chapitres VI et VII consacrés à la religion et à l'organisation de l'État, p. 126 à 183, et dans Kadlec, *Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples slaves*, Paris, 1933, les premiers chapitres. Cependant ce dernier auteur écrit que « l'absolutisme ne trouva point de terrain propice chez les Slaves tant qu'ils se gouvernèrent eux-mêmes. Seuls les Russes font exception, mais précisément l'absolutisme russe n'est pas à base slave... L'idéal des Slaves n'était pas la monarchie absolue, mais soit la démocratie de forme républicaine, soit une monarchie limitée... Procope et Maurice considèrent comme une des particularités des Slaves de n'être pas gouvernés par un souverain, comme le sont les Byzantins. Procope parle de démocratie et du traitement des affaires publiques par tout le peuple... » (Kadlec,

55. Or la tribu slave est le plus jeune frère de la famille de Japhet (1).

56. Il arrive que le plus jeune frère aime beaucoup son père, mais qu'il reçoive cependant une part moindre que celle de ses frères aînés, puis, comme ses frères ont gaspillé leur bien, tandis que le plus jeune a gardé le sien, il tire d'affaire ses aînés.

57. La tribu slave, avant même d'embrasser la foi, n'avait ni tsars, ni nobles, et tous étaient égaux, et il n'y avait point chez eux d'idoles, et les Slaves adoraient le Dieu unique, Tout-Puissant, quoique ne le connaissant pas encore (2).

58. Alors que les frères aînés, les Grecs, les Romains, les Allemands, étaient déjà civilisés, le Seigneur envoya chez leurs frères puînés, les Slaves, les deux frères Constantin et Méthode, et il les couvrit de l'Esprit Saint, et ils traduisirent en langue slave les Saintes Écritures, et ils décidèrent de célébrer le service divin dans la langue que tous parlaient entre eux en général, or cela n'existait pas chez les Romains, ni chez les Allemands, car là on célébrait les offices en latin si bien que les premiers comprenaient peu et les seconds point du tout ce qu'on leur lisait (3).

59. Et bientôt les Slaves embrassaient la foi du Christ comme aucun autre peuple ne l'avait embrassée.

60. Mais il y avait deux malheurs chez les Slaves, l'un était la discorde civile (4) l'autre — ceci que, comme le font les frères

p. 2-3-15). Le texte russe de ce verset porte l'addition suivante : « C'est ce qu'écrivit des Slaves l'historien grec. »

(3) Le catholique Mickiewicz ne fait, bien entendu, aucune allusion aux apôtres slaves. Mais Kostomarov ne pouvait les passer sous silence, l'orthodoxie étant une base de sa doctrine. Il est caractéristique de le voir s'élever contre l'emploi d'une langue liturgique incompréhensible ou peu compréhensible pour les fidèles. Il se proposait d'amener les Slaves catholiques à adopter le slave comme langue liturgique.

(4) La *Chronique dite de Nestor* contient déjà une allusion bien connue à ce défaut slave. Les tribus slaves disent aux Russes, c'est-à-dire aux Varègues : « Notre pays est grand et riche ; mais il n'y a point d'ordre parmi nous ; venez donc nous régir et nous gouverner » (Земля наша велика и обильна а наряда в ней нѣтъ; да поѣдете княжить и володѣти нами), version laurentine, p. 19.

Dans *Slávy dcera*, Kollár constate : « Nous avons l'or, l'argent, des mains habiles, un langage et des chants joyeux : il ne nous manque que la concorde et la culture » (sonnet 140). Pour lui, les Slaves sont « un peuple à l'esprit anarchique » (sonnet 141).

De son côté, le grand savant tchèque Lubor Niederle écrit : « Un seul défaut slave, cependant, est attesté non seulement par les sources anciennes, mais encore par toute leur histoire : c'est leur désunion ou, bien plus, la haine mutuelle entre peuples et tribus, les dissensions qui empêchaient ces tribus de s'unir même dans les moments de grands périls et qui firent historiquement le malheur des Slaves » (*Manuel de l'antiquité slave*, Paris, 1926, tome II, p. 339).

собою, а друге—те, що вони, як менші брати усе переймали од старіших, чи до діла, чи не до діла, не бачучи того, що у їх своє було лучче, ніж братівське.

61. І поприймали Славяне од Німців хвробів і князів і бояр і панів, а преж того королі були в їх вибрані урядники і не чванились перед народом, а обідали з самим простим чоловіком зарівно, і сами землю орали, а то вже у їх стала і пиха і помпа і гвардія і двор.

62. І панів у Славян не було, а були старшини: хто старіший літами, і до того розумніший, того на раді слухають,—а то вже стали пани, а у їх невольники.

63. І покарав Господь славянське племено гірше, ніж другії племена; бо сам Господь сказав: „Кому дано більше, з того більше і зщеться“. І попадали Славяне в неволю до чужих: Чехи і Полабці до Німців, Сърби і Болгари до Греків і до Турок, Москалі до Татар.

[64]. І здавалось: от згине і племенє славянське, бо ті Славяне, що жили около Лаби і Поморря Балтицького, ті пропали, так що і сліду їх не осталося.

(1) Les auteurs les plus divers ont signalé et condamné ce travers slave. Au XVIIe siècle, Križanić dénonce comme un des maux dont souffrent les Slaves cet amour passionné des choses étrangères (чужебє-сїє). Cf. sur ce point Ključevskij, Курс русской истории, tome III, p. 315.

Le célèbre monologue de Čackij dans *Le malheur d'avoir trop d'esprit* (Голе от ума, 1824), est une violente diatribe contre la gallomanie (« Si nous sommes nés pour tout emprunter, pourquoi ne pas prendre aux Chinois un peu de leur sagesse qui ignore l'étranger? »).

Enfin, Ševčenko, dans son célèbre *Message amical à mes compatriotes, aux morts, aux vivants, à ceux qui ne sont pas encore nés* (1845) leur donne les conseils suivants :

Учітеся, Брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь —
Свого не цурайтесь:
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає...

'- Instruisez-vous mes frères, pensez, lisez, apprenez les choses de l'étranger, mais ne dédaignez pas celles de votre pays, car celui qui oublie sa mère, Dieu le punit »).

(2) *Luc*, XII, 48.

(3) Les Polabes ou Slaves de l'Elbe résidaient le long du cours inférieur de ce fleuve, d'où leur nom (*po Labe* « le long de l'Elbe »). Voir les notes 1 et 2 du verset 64.

(4) C'est-à-dire de Byzance.

cadets, ils empruntaient tout à leurs aînés, que ce fût utile ou inutile, sans voir que ce qu'ils avaient était meilleur que ce qu'avaient leurs frères (1).

61. Et les Slaves empruntèrent aux Allemands les rois et les princes et les boïars et les pans, or auparavant les rois étaient chez eux des fonctionnaires élus qui ne faisaient pas les orgueilleux devant le peuple, mais qui prenaient leurs repas avec l'homme le plus simple sur un pied d'égalité et eux-mêmes labouraient la terre, et alors apparut chez eux l'orgueil, la pompe, la garde et la cour.

62. Et il n'y avait pas de nobles chez les Slaves, mais il y avait des anciens : celui qui était le plus avancé en années et, en outre, le plus intelligent, on l'écoutait au conseil, mais apparurent chez eux les nobles et les esclaves.

63. Et le Seigneur punit la tribu slave plus durement que les autres tribus, car il avait dit lui-même : « A celui qui a le plus reçu il sera le plus enlevé » (2). Et les Slaves devinrent les esclaves d'autres peuples, les Tchèques et les Polabes (3) des Allemands, les Serbes et les Bulgares des Grecs (4) et des Turcs, les Moscovites des Tatars.

64. Et il semblait que la tribu slave allait disparaître, car les Slaves qui habitaient aux environs de l'Elbe (5) et de la Mer Baltique (6) périrent sans laisser de trace (7).

(5) Les Polabes, conquis par les Germains au XIIe siècle, furent en partie exterminés, en partie germanisés au cours des siècles suivants. La langue polabe a cessé de se parler au XVIIIe siècle. Ont de même disparu les Obodrites, les Vélètes, cf. Niederle, *Manuel*, I, p. 147-148.

(6) En bordure de la mer Baltique, dans la région délimitée par l'Oder, la Notez et la Vistule, vivaient dans le haut Moyen-Age des tribus slaves, les *Pomorjane* (de *po-morje*, le long de la mer, d'où la forme allemande *Pommern* et les mots *Poméranie*, *poméranien*). Leurs descendants qui vivent aujourd'hui à l'ouest du delta de la Vistule sont les Kachoubes et les Slovincs. Leur nombre total, de nos jours, ne dépasse pas 200.000 individus.

« A l'exception de quelques descendants des Poméranien (les Kachoubes et les Slovincs) et des Sorabes (les Lusaciens), le vaste groupe des Slaves occidentaux de l'Elbe et de la Baltique a disparu dans la lutte que les Allemands ont menée contre lui depuis l'époque de Charlemagne jusqu'au XIIe siècle, lutte qui a duré près de 400 ans. Les Luticiens ont été totalement exterminés, ainsi que les Obodrites ; les derniers survivants des Drévanes se sont éteints au XVIIIe siècle et les Lusaciens, les Kachoubes et les Slovincs apparaissent aujourd'hui comme trop peu nombreux pour pouvoir maintenir longtemps leur nationalité sans un secours extérieur.

Les Slaves ont succombé, malgré toute leur force et leur bravoure, parce qu'entre eux et les Allemands la lutte était trop inégale. Au grand empire germanique fortement uni, et soutenu par tout le poids de l'Eglise romaine, ils n'ont pu opposer que des unités divisées elles-mêmes en un grand nombre de petites tribus qui non seulement n'ont jamais su former

[65]. Але не до кінця прогнівився Господь на племено славянське, бо Господь постановив так, щоб під сим племеном збулось писаніє: „Камень, его же не брегоша зиждушиї, тоя бисть во главу угла“.

[66]. По многих літах стало в Славянщині три непідлеглих царства: Польща, Литва і Москозщина.

[67]. Польща була з Поляків; і кричали Поляки: „І у нас свобода і рівність!“ Але поробили панство, і одурів народ польський, бо простий люд попав у неволю, саму гіршу, яка де-небудь буда на світі, і лави без жодного закону вішали і вбивали своїх невольників.

un seul bloc contre les Allemands, mais parfois même se sont alliées aux Allemands pour se combattre les unes les autres : c'est ainsi que les Obodrites ont jadis combattu des Luticiens, contre qui ils nourrissaient une vieille hostilité ; c'est ainsi que les Tchèques eux-mêmes ont parfois prêté aide aux Allemands... A partir de la seconde moitié du XIIe siècle, tous les Slaves, y compris les Poméraniens (depuis 1197) se trouvent sous le joug allemand, et ce joug ne comportait pas seulement pour eux la perte de leur liberté politique, de leur ancienne foi et de leur culture propre, mais aussi celle de leur nationalité, car ceux qui n'étaient pas exterminés devaient subir désormais l'effort d'une germanisation assidue... » (Niederle, *Manuel*, I, p. 154-155).

Voir dans les *Slovanské starožitnosti* du même auteur, le volume intitulé *Původ a počátky Slovanů západních* (« Origine et débuts des Slaves occidentaux »), Prague, 1919, surtout le chapitre V et les pages 155 à 180 qui contiennent un exposé détaillé de la lutte des Slaves de l'Elbe et de la Baltique contre les Allemands et des étapes de la germanisation. On trouvera là aussi une bibliographie de la question (p. 155).

(7) Ceci n'est pas entièrement exact. Ces Slaves aujourd'hui disparus ont laissé de très nombreuses traces dans la toponymie de l'Allemagne. Des noms comme Berlin, Leipzig, Breslau, Chemnitz, Dresde, Stargard, Glagau, etc. sont étymologiquement slaves. Voir dans le petit volume de Louis Leger, *Les anciennes civilisations slaves*, Paris, 1921, les chapitres XVI et XVII intitulés « Le substratum slave de l'Allemagne » et « L'onomastique slave de l'Allemagne ».

(1) Cette citation, faite ici d'après la version vieux-slave de l'Écriture (parabole des vigneronns, *Mat.*, XXI, 42 et *Psaume* CXVIII, 22), qui vise ici tous les Slaves, est reprise à la fin du *Livre* (voir verset 104), où elle s'applique spécialement à l'Ukraine, pierre d'angle de la fédération panslave. Elle avait été inscrite par Ševčenko en manière d'épigraphe (à la fois en vieux slave et en ukrainien) au début de son célèbre poème *L'hérétique* ou *Jan Hus* (octobre 1845) après la dédicace à Safařík. Cette coïncidence ne saurait, à nos yeux, être fortuite. Il ne fait pas de doute pour nous qu'elle a été suggérée à l'auteur du *Livre* par le poème de Ševčenko. C'est là une preuve, en quelque sorte tangible, de l'influence du poète sur Kostomarov et de la collaboration des deux hommes à la rédaction du *Livre de la Genèse*.

(2) La Lituanie est ici considérée comme un pays slave en raison du grand nombre de territoires blanc-russes et ukrainiens qu'elle avait

65. Mais le Seigneur n'exerça pas jusqu'au bout sa colère contre les Slaves, car il avait décidé que, dans cette tribu, se réaliserait l'Écriture : « La pierre que les bâtisseurs avaient rejetée est devenue la pierre d'angle » (1).

66. Après de longues années, trois États indépendants se constituèrent dans la Slavie : la Pologne, la Lituanie (2) et la Moscovie.

67. La Pologne se composait de Polonais et les Polonais criaient : « Chez nous aussi règnent la liberté et l'égalité ». Mais ils se donnaient une noblesse, et la nation polonaise s'abêtit, car le bas peuple tomba en esclavage, le pire qui fût jamais au monde, et les pans, sans respecter aucune loi, pendaient et tuaient leurs esclaves (3).

réussi à s'incorporer. Vers la fin du XIVe siècle, presque toute la Russie Blanche et l'Ukraine se trouvaient sous sa domination. Ainsi la Lituanie, formée pour les deux tiers de régions slaves, s'était trouvée du coup être un État plus slave que lituanien.

(3) Telle n'est évidemment pas l'opinion de Mickiewicz qui, tout au long des *Księgi narodu polskiego*, idéalise le peuple polonais, en particulier dans le passage suivant : *Naród polski czcił Boga, wiedząc, iż, kto czci Boga, oddaje cześć wszystkiemu, co jest dobre. Był tedy naród polski od początku do końca wierny Bogu przodków swoich. Jego królowie i ludzie rycerscy nigdy nie napastowali żadnego narodu wiernego, ale bronili chrześcijaństwo od pogan i barbarzyńców, niosących niewolę. I szły króle polskie na obronę chrześcijan, w dalekie kraje, król Władysław pod Warnę a król Jan pod Wiedeń, na obronę wschodu i zachodu. Nigdy zaś króle i mętowie rycerscy nie zabierali ziem sąsiednich gwałtem, ale przyjmowali narody do braterstwa, wiążąc je z sobą dobrodziejstwem wiary i wolności... I dał Bóg królom polskim i rycerzom wolności, iż wszyscy nazywali się bracia, i najbogatsi i najubożsi. A takiej wolności nie było nigdy przedtem. Ale potem będzie. Król i mętowie rycerscy przyjmowali do braterstwa swego coraz więcej ludu, przyjmowali całe pulki i całe pokolenia. I stała się liczba braci wielka, jako naród i w żadnym narodzie nie było tylu ludzi wolnych i bracią nazywających się jako w Polsce* (« Le peuple polonais honorait Dieu, sachant que celui qui honore Dieu rend hommage à tout ce qui est bon. Le peuple polonais resta donc fidèle au Dieu de ses ancêtres du commencement à la fin. Ses rois et ses chevaliers n'assaillirent jamais aucun peuple chrétien, mais défendaient la chrétienté contre les païens et les barbares qui apportaient l'esclavage. Et les rois de Pologne allaient défendre les chrétiens dans les pays lointains, le roi Ladislas à Varna, le roi Jean sous les murs de Vienne pour la défense de l'Orient et de l'Occident. Jamais ses rois et ses chevaliers ne s'emparèrent des terres de leurs voisins, mais ils les admettaient dans leur fraternité, en les liant à eux par le bienfait de la foi et de la liberté... Et Dieu accorda aux rois de Pologne et aux chevaliers la liberté de se donner les uns aux autres le nom de frères, les plus riches comme les plus pauvres. Et il n'y eut jamais pareille liberté sur la terre, mais il y en aura plus tard. Les rois et les chevaliers recevaient dans leur fraternité toujours plus de monde, des régiments entiers et des tribus entières. Et le nombre de frères devint grand comme le peuple, et dans aucun peuple comme en Pologne il n'y eut autant d'hommes libres et se donnant le nom de frères »), K.N.P., 316-346.

[68]. Московщина була з Моокалія: і була у Їх велика Річ Посполита Новгородська, вільна і рівна, хоч не без панства; і пропав Новгород за те, що і там завелось панство, і царь московський взяв верх над усіма москалями, а той царь узяв верх, кланяючись Татарам, і ноги цілував ханові татарському, буоурману, щоб допоміг йому держати в неволі неключимія народ московський християнський.

[69]. І одурів народ мооковський і попав у идолопоклонство, бо царя свого нарик богом, і усе, що царь скаже, те уважав за добре, так що царь Іван в Новгороді душив та топив по'десять:у тисяч народу, а літописці, розказуючи те, звали його христонлюбивим.

[70]. А в Литві були Литвяки, то ще до Литви належала Україна.

(А Литва поєдналась з Польщею)

[71]. І поєдналась Україна з Польщею, як сестра з сестрою, як єдиний люд славянський до другого люду славеянського,

(1) Cette allusion — quelque peu inattendue d'ailleurs dans ce texte — à la république de Novgorod compte parmi les raisons les plus fortes que nous ayons d'attribuer à Kostomarov la paternité du *Livre de la Genèse du peuple ukrainien*. Que l'historien ait été en effet particulièrement attiré par l'étude de la grande république du Volchov, nous en avons la preuve dans les cours qu'il lui consacra à l'Université de Saint-Petersbourg pendant les années 1860-1861. De ces cours, sortirent les deux volumes intitulés *Северорусские народоправства* qui restent à ce jour la meilleure étude d'ensemble sur Novgorod et ses colonies, Pskov et Vjatka.

(2) Dans le premier volume de ses *Северорусские народоправства* (p. 292-321), Kostomarov étudie minutieusement les circonstances de la chute de la grande Novgorod. Préservée par son éloignement de l'invasion mongole du XIIIe siècle, Novgorod avait connu, grâce à ses relations commerciales avec les villes hanséatiques et à son empire colonial dans le Nord de la Russie, une riche et brillante civilisation. L'avènement de Moscou devait lui être fatal. Dès 1478, Ivan le Grand supprima ses institutions particulières et se fit reconnaître le titre de souverain. En 1570, Ivan le Terrible fit périr des milliers d'habitants et livra la ville au pillage.

(3) Au cours du XVIe siècle, la Lituanie, devenue un État puissant sous les grands princes Gedymin et Olgerd, avait absorbé la Russie Blanche et une partie de l'Ukraine. Les régions de Polock, Vitebsk, Smolensk, Minsk, Turov, Pinsk, Kiev, Perejaslavl', peuplées de Blancs-Russes et d'Ukrainiens, avaient été peu à peu incorporées au grand-duché de Lituanie qui finit par dominer tout le bassin du Dnepr et toucher à la mer Noire. Voir la carte dans l'*Histoire de la Russie* par Millioukov, Siegnobos et Eisenmann, Paris, 1932, tome I, p. 138.

68. La Moscovie était peuplée de Moscovites et il y avait chez eux la grande république de Novgorod (1) libre et égalitaire, bien que pas sans noblesse, et Novgorod tomba, parce que, là aussi, on introduisit la noblesse, et le tsar moscovite prit le dessus sur tous les Moscovites, et ce tsar prit le dessus en s'abaissant devant les Tatars et en baissant les pieds du khan tatar, un musulman, pour qu'il l'aidât à maintenir dans un esclavage hermétique le peuple moscovite chrétien.

69. Et le peuple moscovite s'abêtit et tomba dans l'idolâtrie, car il proclama son tsar Dieu, et tout ce que son tsar disait, il le considérait comme bon : bien que le tsar Ivan à Novgorod ait étouffé et noyé les gens par dizaines de mille (2), les chroniqueurs, racontant cela, l'appelaient très chrétien.

70. Et en Lituanie, il y avait des Lituaniens et l'Ukraine appartenait encore à la Lituanie (3).

Or, la Lituanie s'unit à la Pologne (4).

71. L'Ukraine s'unit à la Pologne, comme une sœur à sa sœur, comme un peuple slave à un autre peuple slave indivisible,

La Lituanie avait ainsi les apparences d'une grande puissance, mais elle était menacée par les entreprises de l'Ordre Teutonique et en rivalité constante avec la Pologne pour la possession de la Podolie et de la Volhynie. Voir la note suivante.

(4) Mickiewicz : *I nagrodził im Bóg, bo wielki naród Litwa, połączył się z Polską, jako mąż z żoną, dwie dusze w jednym ciele. A nie było nigdy przedtem tego połączenia narodów. Ale potem będzie. Bo to połączenie i ożenienie Litwy z Polską jest figurą przysłego połączenia wszystkich ludów chrześcijańskich, w imię Wiary i Wolności* (« Et Dieu les [les rois de Pologne] récompensa ; car un grand peuple, la Lituanie, s'unit à la Pologne, comme un époux à son épouse, deux âmes dans un seul corps. Et il n'y avait jamais eu auparavant de telle union de peuples. Mais il y en aura plus tard. Car cette union et ce mariage de la Lituanie à la Pologne est le symbole de la future union de tous les peuples chrétiens, au nom de la foi et de la liberté »), K.N.P., 330-336.

Les débuts de l'union polono-lituanienne remontent au mariage d'Hedwige, fille de Louis d'Anjou et reine de Pologne, avec le grand-prince de Lituanie Jagajlo (Jagellon) en 1386. Cette union dynastique fit place en 1413 à une union réelle, limitée, il est vrai, par d'importantes réserves. Ce fut le pacte d'Horodlo. L'influence polonaise et catholique fit de grands et rapides progrès en Lituanie, surtout parmi les classes dirigeantes. Enfin, l'Union de Lublin en 1569 proclama la fusion du royaume de Pologne et de la grande principauté de Lituanie. Cette union, qui fit passer l'Ukraine sous la domination polonaise, devait avoir d'importantes conséquences. La noblesse polonaise reçut en Ukraine de grandes propriétés et, au point de vue religieux, favorisa l'union avec Rome. Elle devait sur ce point se heurter à la résistance de la population orthodoxe. Voir Halecki, « L'évolution historique de l'Union polono-lituanienne », dans *Le Monde slave*, mai 1926, p. 279-293.

нерозділямо і немісимо, на образ іпостасі божої нероздільної і немісимої, як колись поєднуються усі народи славянські поміж собою.

[72]. І не любива Україна ні царя, ні пана, скомпонувала собі козацтво, єсть то істее братство, куди кожний пристаючи був братом других—чи він був преж того папом, чи невольником, аби християнин, і були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були олугувати всім по слову Христовому, і жодної помпи панської і тигула не було між козаками.

[73]. І постановили вони чистоту християнську держати, тям старий літописець геворить об козаках: „Татьби же і блуд ніже іменуються у них“.

[74]. І постановило козацтво віру святую обороняти і визнавати ближніх своїх в неволі. Тим то гетьман Свирговський ходив обороняти Волощину, і не ввзяли козаки миси з червонцями, як їм давали за услуги, не ввзяли тим, що кров проливали за віру та за ближніх і служили Богу, а не идолу золотому.

(1) Hypostase : du grec ὑποστάσις «support, fondement», mot introduit dans la langue technique de la philosophie par Plotin et les écrivains chrétiens de son époque qui l'appliquent aux trois personnes divines en tant qu'on les considère comme substantiellement divines (Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, 1938, tome I, p. 308).

(2) Kostomarov, *Lettre à Herzen*, p. 2-3 : Козачество, которого славянское значение вами прекрасно сознано, было рассадником свободы и противодействием двоякому деспотизму: съ одной стороны — внешнему, полудинкому, восточно-мусульманскому деспотизму, съ другой — внутреннему, аристократическому, тонкому, цивилизованному, развившемуся у Поляков подъ влиянием старых римских и папских понятий, до уродливости. С конца XVI века идет ряд восстаний против польского дворянства (« La Cosaquerie dont vous avez magnifiquement compris la signification slave était la pépinière de la liberté et la réaction contre un double despotisme : le despotisme extérieur, à demi-sauvage, oriental et musulman, le despotisme intérieur, aristocratique, raffiné, civilisé qui se développa chez les Polonais jusqu'à la difformité sous l'influence des vieilles conceptions romaines et papales. A partir de la fin du XVIe siècle commence toute une série de révoltes contre la noblesse polonaise »).

(3) Il va de soi que ce tableau idyllique ne correspond pas à la réalité historique. Comme dans toutes les sociétés, il existait chez les Cosaques des différences sociales.

mais sans se mêler, à l'image des trois hypostases (1) de Dieu unies, mais distinctes, comme un jour s'uniront entre eux tous les peuples slaves.

72. Et l'Ukraine n'aimait ni le tsar ni le pan, elle organisa la Cosaquerie (2), c'est-à-dire une confrérie véritable, où chacun, en en devenant membre, était le frère des autres, qu'il eût été auparavant seigneur ou esclave, pourvu qu'il fût chrétien, et les Cosaques étaient tous égaux entre eux (3), et les anciens étaient élus à la rada et devaient être les serviteurs de tous, selon la parole du Christ, et il n'y avait parmi les Cosaques ni pompe seigneuriale, ni titre.

73. Et ils décidèrent d'observer la pureté chrétienne, c'est pourquoi le vieux chroniqueur dit des Cosaques : « On ne fait pas mention chez eux de vol ni de fornication ».

74. Et les Cosaques décidèrent de défendre la sainte foi (4) et de délivrer leurs prochains de l'esclavage. C'est ainsi que l'hetman Svirhovs'kyj (5) alla défendre la Valachie et que les Cosaques ne prirent pas la coupe avec des monnaies qu'on voulait leur donner en récompense de leurs services, ils ne la prirent pas, car ils avaient versé leur sang pour la foi et pour leurs prochains et avaient servi Dieu et non une idole d'or.

(4) Kostomarov, *Lettre à Herzen*, p. 3 : « Сами козаки, рыцари веры, неутомимые враги всего неправославного... » (« Les Cosaques eux-mêmes, ces chevaliers de la foi, et en temps de guerre, infatigables ennemis de tout ce qui n'était pas orthodoxe... »).

(5) Vers le milieu du XVIe siècle, la principauté de Moldavie devint le jouet de ses deux puissants voisins, la Pologne et la Turquie. Le trône passait d'un aventurier à l'autre au gré des circonstances. En 1572, un certain Ivonja renversa Bogdan Lopušan, soutenu par la Pologne, qui intervint sans succès. Mais Ivonja trouva un concurrent dans la personne d'une créature des Turcs, le hospodar de Valachie. Ivonja chercha du secours en Ukraine et recruta des Cosaques sous le commandement de l'hetman Swierczowski dont le nom devait être déformé en Svirhovs'kyj. Mais Ivonja fut battu et les Cosaques furent faits prisonniers par les Turcs. Cet épisode sans importance serait resté inconnu s'il ne s'était trouvé un historien polonais, Leonard Gorecki, pour lui consacrer un ouvrage publié à Francfort en 1578. Le récit de Gorecki fut utilisé et popularisé par Bielski dans sa *Chronique* (année 1597). Svirhovs'kyj devint une manière de héros cosaque. En 1890, K. Melnik montra le caractère légendaire de cette tradition, allant même jusqu'à nier toute participation des Cosaques à cette campagne (d'après Dorošenko, *Нарис історії України*, Warszawa, 1932, tome I, p. 186-187). Kostomarov a écrit en 1855 une étude intitulée *Svirhovs'kyj, hetman des Cosaques ukrainiens à la fin du XVIe siècle*. Voir Élie Borschak, *La légende historique de l'Ukraine, Istoriija Rusav*, Paris, 1949, p. 58-61.

А Сагайдашний ходив Кафу руйнувати і визволив кількадцять тисяч невольнику з вічної підземної темниці.

[75]. І багато лицарів таке робили, що не записано в книгах мира сего, а записано на небі, бо за їх були перед Богом молитви тих, котрих вони визволили з неволі.

[76]. І день ото дня росло і умножалося козацтво, і незабаром були-б на Україні усі козаки, усі вільні і рівні, і не мала-б Україна над собою ні царя, ні пана, опріч Бога єдиного, і дивлячись на Україну, так-би зробилось і в Польщі. а там і в другях славянських краях.

[77]. Бо не хотіла Україна йти у слід язиков, а держалась Закону Божого, і всякий чужестранець, захавши в Україну, дивувався, що ні в одній стороні на світі так щиро не моляться Богу, віде муж не любив так своєї жони, а діти своїх родителей; а коли пани та єзуїти хотіли насильно повернуть Україну під свою владу, щоб Українці-християне повірили, буцим оправді усе так і єсть, що Папа скаже,—тоді на Україні з'явилися братства так, як були у перших християн, і всі, записуючись у братство, був-би він дан чи му-

(1) L'hetman Petro Konešević-Sahajdašnyj (mort en 1622) est considéré par tous les historiens ukrainiens comme une grande figure d'homme de guerre et d'homme d'État. Issu d'une famille noble des environs de Sambor en Galicie (la date de sa naissance est inconnue), il fit ses études à l'école d'Ostrog. Hetman dès les premières années du XVIIe siècle (la date exacte est controversée, selon les uns 1601, selon les autres 1605-1606), il est surtout connu par ses brillantes victoires contre les Turcs. En 1616, il détruisit une flotte turque à l'embouchure du Dnepr et prit Kaffa, à l'époque forteresse turque et grand marché d'esclaves. Il brûla la ville et délivra des milliers de prisonniers. Dans la même année 1616, les Cosaques traversèrent la mer Noire, prirent Trébizonde, firent un apparition sur le Bosphore et ramenèrent un riche butin. D'après Doroszenko, *op. cit.*, p. 201-213. Cf. Elie Borschak, *op. cit.*, p. 103 et suivantes.

(2) Kaffa, aujourd'hui Théodosie, port de Crimée, a connu dans l'histoire bien des vicissitudes. Colonie des Grecs de Milet, fondée en 50 av. J.-C., elle fut détruite par les Huns. Vers le milieu du XVe siècle, près des ruines de l'ancienne Théodosie, les Génois fondèrent leur colonie de Kaffa, célèbre au Moyen-Age. Les Turcs s'en emparèrent en 1475 et lui donnèrent le nom de Keffé. En 1616, Sahadjašnyj prit la ville devenue un grand marché d'esclaves. Voir la note précédente.

(3) Мира cero : russisme (pour l'ukrainien свит).

(4) Kostomarov, *Lettre à Herzen*, p. 3 : «По понятіям народа, в Украйне предоставлялось жить всякому и едва-ли в XVII веке где нибудь так уважались человеческие права безотносительно к вере, породе, народности, убеждениям. Когда Поляки упрекали Козаков за то, что у них находили притон разного рода авантюристы, самозванцы, политические изгнанники, еретики — они отвечали, что у них от веки-веков так заведено, чтоб каждому был вольный приход и

Et Sahajdašnyj (1) alla détruire Kafa (2) et délivra quelques dizaines de milliers de captifs d'une prison souterraine perpétuelle.

75. Et beaucoup de chevaliers agirent de même qui ne sont point notés dans les livres de ce monde (3), mais qui sont inscrits au ciel, car les prières de ceux qu'ils délivrèrent de la servitude ont intercédé pour eux devant Dieu.

76. Et de jour en jour, la Cosaquerie croissait et multipliait (4). Bientôt, en Ukraine, il n'y aurait eu que des Cosaques tous libres et égaux (5), et l'Ukraine n'aurait eu au-dessus d'elle ni tsar ni seigneur, en dehors du Dieu unique, ce que voyant la Pologne l'aurait imitée et, après elle, tous les autres pays slaves.

77. Car l'Ukraine ne voulait pas suivre les traces des peuples, mais elle observait la Loi Divine, et tout étranger arrivé en Ukraine voyait avec étonnement qu'en aucun autre pays au monde on ne priait Dieu aussi sincèrement, nulle part ailleurs le mari n'aimait autant sa femme et les enfants leurs parents ; mais lorsque les seigneurs et les Jésuites voulurent placer de force l'Ukraine sous leur domination pour que les Ukrainiens-chrétiens crussent vrai tout ce que disait le Pape, alors en Ukraine apparurent des confréries (6) comme chez les premiers chrétiens, et tous ceux qui étaient inscrits dans une confrérie, qu'ils fussent seigneurs ou

отход; у них не спрашивали, откуда кто пришел и куда отправляется». (« D'après les idées populaires, tout le monde avait le droit de vivre en Ukraine, et il est douteux qu'au XVIIe siècle il y ait eu quelque part une nation plus respectueuse des droits de l'homme, sans aucun préjugé de religion, d'origine, de nationalité et de convictions. Lorsque les Polonais reprochaient aux Cosaques d'accueillir chez eux toutes sortes d'aventuriers, d'imposteurs, d'exilés politiques et d'hérétiques, les Cosaques répondaient que, chez eux, il était établi de toute éternité que chaque homme était libre aussi bien d'arriver que de partir et qu'on ne demandait à personne d'où il venait et où il allait »).

(5) Kostomarov, *Lettre à Herzen*, p. 3 : « Народ... хотел весь пользоваться правами свободных людей; все хотели быть козаками, да и самые реестровые желали своим званием поделиться со всеми. Народ хотел самоуправления, самосуда, равноправного отправления общественных повинностей и свободного избрания образа жизни для каждого » (« Le peuple tout entier voulait jouir des droits des hommes libres : tous voulaient être Cosaques et même les Cosaques enregistrés désiraient partager leur dignité avec tous. Le peuple ne voulait pas de maîtres au-dessus de lui : il voulait l'autonomie politique et judiciaire, l'égalité dans l'exercice des devoirs sociaux et le libre choix pour chaque homme de sa manière de vivre »).

(6) Ces confréries, fondées surtout dans les villes par les corporations de marchands et d'artisans ukrainiens, et qui se développèrent largement à partir de la fin du XVIe siècle, constituaient des centres de résistance orthodoxe et nationale à la propagande uniate inspirée par Rome et appuyée par les autorités polonaises. Voir la bibliographie de la question dans *Нарис історії України* de Dorošenko (« Esquisse d'une histoire de l'Ukraine »), en ukrainien, Varsovie, 1932, tome I, p. 173 et suiv.

жик, називались братами. А се для того, щоб бачили люде, що в Україні осталась істинная віра, і що там не було идолів, тям там ересі жодної не з'явилось.

[78]. А се панство побачило, що козацтво росте, і всі люде скоро стануть козаками, ест-то вільними, заказали зараз своїм крепакам, щоб не ходили в козаки, і хотіли забить народ прстий, як скотину, так, щоб у йому не було ні чувствія, ні розуму, і почали пани обдирати своїх крепаків, оддали їх жидам на таку муку, що подобную творили тільки над первими християнами: драли із їх з живих шкури, варили в котлах дітей, давали матерям собак грудими годувати.

[79]. І хотіли пани зробіть із народа дерево, або камінь, і стали їх не пускать..... в церков хрестить дітей і вінчатися і прищатися і мертвих ховати, а се для того, щоб народ прстий утерав навіть постать чоловічу.

[80]. І козацтво стали мучить і нівечить, бо таке рівне братство християнське стояло панам на перешкоді.

[81]. Але не так збилося, як думали пани, бо козацтво піднялось, а за їм увесь прстий народ; вибили і прогнали панів, і стала Україна земля козацька вільна, бо всі були рівні і вільні, але не надовго.

[82]. І хотіла Україна знову жити з Польшою по братерськи—нерозділиво і незмісимо, але Польща жодною мірою не хотіла одріктись свого панства.

(1) Dans son article *Pensées sur l'histoire de la Petite-Russie*, paru sans nom d'auteur dans la Bibliothèque de lecture (Библиотека для чтения) en 1846 (tome 78, p. 40), Kostomarov produit des documents selon lesquels les pans polonais donnaient aux Juifs auxquels ils avaient loué leurs domaines le droit de vie et de mort sur les paysans ukrainiens. Sur la question juive en Ukraine, voir une note circonstanciée d'Allen dans son livre *The Ukraine, a History*, Cambridge, 1941, p. 263. Voir aussi Elie Borschak, *La légende historique de l'Ukraine, Istorija Rusov*, Paris, 1949, p. 93 et suivantes (« La terreur polonaise et juive en Petite-Russie »). Cf. Gogol', *Taras Bul'ba*, IV.

(2) Il s'agit de la grande insurrection du chef cosaque Bohdan Chmel'nyckyj contre la Pologne (1648).

(3) Les troupes de Chmel'nyckyj s'emparèrent par surprise du fort de Kudak, bâti pour le compte de la Pologne par l'ingénieur Beauplan sur le Dnepr en amont de la Sič et pour la surveiller. En mai 1648, Chmel'nyckyj battit Potocki, « hetman de la couronne », d'abord aux Zovti Vody (« Les Eaux jaunes »), puis à Korsuń. Potocki fut fait prisonnier. La même année, il écrasait aux Piljavcy une nouvelle armée polonaise. Ces succès entraînaient derrière lui toute l'Ukraine. Les grands

vilains, se donnaient entre eux le nom de frères. Et cela pour que les gens vissent qu'en Ukraine s'était maintenue la vraie foi et qu'il n'y avait pas d'idoles et qu'aucune hérésie ne s'y manifestait.

78. Or les *pans* virent que la Cosaquerie grandissait et que, bientôt, tous les hommes seraient cosaques, c'est-à-dire libres. Ils interdirent aussitôt à leurs chefs de devenir cosaques et voulurent frapper le petit peuple comme du bétail de façon qu'il n'y eût chez lui ni sentiments ni raison. Et les seigneurs se mirent à accabler de corvées leurs serfs, ils les livraient aux Juifs (1) pour subir des tortures telles que n'en avaient connues que les premiers chrétiens : ils les écorchaient vifs, faisaient cuire leurs enfants dans des chaudrons, forçaient les mères à allaiter des chiens.

79. Et les *pans* voulaient faire des gens du peuple du bois ou de la pierre, et ils ne les laissaient aller à l'église baptiser leurs enfants, se marier, communier et enterrer leurs morts, et cela pour que le petit peuple perdit même figure humaine.

80. Et ils se mirent à martyriser et à altérer la Cosaquerie, car une telle confrérie égalitaire et chrétienne, faisait obstacle aux *pans*.

81. Mais cela ne se passa pas comme le pensaient les *pans*, car les Cosaques se soulevèrent et avec eux tout le peuple (2) ; ils battirent et chassèrent (3) les *pans* et l'Ukraine devint un pays cosaque libre, car tous étaient égaux et libres, mais ce ne fut pas pour longtemps.

82. Et l'Ukraine voulut de nouveau vivre avec la Pologne fraternellement, inséparables, mais distinctes, mais la Pologne ne voulut en aucune façon renoncer à sa domination (4).

propriétaires fonciers, le clergé uniote, les prêtres catholiques et les Juifs s'enfuirent en toute hâte.

(4) Malgré ses victoires, Chmel'nyc'kyj ne songeait pas encore à séparer l'Ukraine de la Pologne. Il demandait l'abolition de l'Union des Églises dans la région de Kyjiv et sur la rive gauche du Dniepr, des sièges au Sénat polonais pour le métropolite de Kyjiv et les évêques orthodoxes, la création d'une commission qui fixerait le nombre des Cosaques « inscrits ». Enfin, les troupes polonaises ne devraient pas franchir la ligne passant par Kamenec-Podolsk, les rivières Goryn et Pripet. Ces conditions ayant été rejetées par le roi Jean-Casimir, la guerre recommença. Les Polonais furent battus à Zboriv (Zborovo) où un traité fut signé en août 1649. Le nombre des Cosaques « inscrits » était porté à 40.000, Chmel'nyc'kyj était reconnu comme hetman des Cosaques, et ses principales revendications étaient satisfaites.

Mais le traité de Zboriv ne devait pas être exécuté. Les hostilités reprirent, Chmel'nyc'kyj, abandonné par son allié le khan de Crimée, fut battu à Berestečko et dut accepter en 1651 le traité de Bila Cerkiv (Blanche Église) beaucoup moins favorable que celui de Zboriv. Le nombre des Cosaques inscrits était ramené à 20.000, et il n'était plus question de l'abolition de l'Union.

[83]. Тоді Україна пристала до Московщини і поєдналась з нею, як єдиний люд славянський з славянським, нерозділимо і незмісимо, на образ іпостасі Божої нерозділюмої і незмісимої, як колись поєднуються усі народи славянські між собою.

[84]. Але скоро побачила Україна, що попалась у неволю, бо вона по своїй простоті не пізнала, що таке було царь московський, а царь моськовський усе рівно було, що ядол і мучитель.

[85]. І одбилась Україна од Московщини, і не знала бідна куди прихилить голову.

[86]. Бо вона любила і Поляків і Москалів, як братів своїх, і не хотіла з ними розбрататися, вона хотіла, щоб всі жили вкупі, поєднавшись, як один народ славянський з другим народом славянським, а ті два—з третім, і було-б три Речі Посполиті в однім союзі, нерозділимо і незмісимо, по образу Тройці Божої, нероздільної і незмісимої, як колись поєднуються між собою усі народи славянські.

[87]. Але сього не второпали ні Поляки, ні Москалі. І бачуть ляцькі пани і московський царь, що нічого не зробить з Україною, і сказали поміж собою: не буде України ні тобі, ні мені, роздеремо її по половині, як Дніпро її розполовинив:

(1) Le traité de Bila Cerkiv (voir note 1 du verset 82) ne fut pas plus exécuté que celui de Zboriv. La guerre continua avec des alternatives diverses. Finalement, Chmel'nyc'kyj décida de séparer l'Ukraine de la Pologne. A Perejaslavl', en 1654, la rada de l'armée cosaque conclut avec le gouvernement moscovite l'accord de principe qui plaçait l'Ukraine sous l'autorité du tsar de Moscou. Le traité fut signé à Moscou en mars de la même année.

(2) Les Cosaques conservaient leurs privilèges. Ils élistaient leur hetman, lequel avait le droit d'entretenir des relations diplomatiques avec les pays étrangers, excepté la Pologne et la Turquie. Les autres groupes sociaux conservaient aussi leurs prérogatives respectives. Selon Kostomarov, le serment d'allégeance prêté au tsar par la rada de l'armée cosaque, en janvier 1654, à Perejaslavl', ne créait entre l'Ukraine et la Moscovie qu'une union personnelle. Il n'était pas question d'une fusion des deux Etats, du moins dans l'esprit des chefs cosaques. Voir Allen, *The Ukraine, a History*, Cambridge, 1941, p. 135.

(3) Kostomarov, *Lettre à Herzen*, p. 7 : « Украинцы все это время отчаянно боролись за свою независимость и принужденные сражаться разом против Москалей и Поляков, в то же время не переставали простирать братскую руку к тем и другим, пытаясь какнибудь сохранить целостность своего отечества » (« Pendant tout ce temps, les

83. Alors l'Ukraine se rapprocha de la Moscovie et s'unit à elle (1), comme un peuple slave à un autre peuple slave, indivisiblement, mais sans se mêler (2), à l'image des trois hypostases de Dieu, comme un jour s'uniront entre eux tous les peuples slaves.

84. Mais bientôt l'Ukraine vit qu'elle était tombée en esclavage car, dans sa simplicité, elle n'avait pas compris ce qu'était le tsar de Moscou, or le tsar de Moscou n'était qu'une idole et un tortionnaire.

85. Et l'Ukraine se détourna de la Moscovie, et la malheureuse ne savait sur quoi reposer la tête.

86. Car elle aimait les Polonais et les Moscovites comme ses frères et ne voulait pas qu'ils cessassent d'être ses frères (3), elle voulait que tous vécussent ensemble, unis comme un peuple slave avec un autre peuple slave, et ces deux avec un troisième, et qu'il y eût trois républiques en une seule union, inséparables mais distinctes, selon l'image de la divine Trinité, comme dans l'avenir tous les peuples slaves s'uniront entre eux.

87. Mais c'est ce que ne comprirent ni les Polonais, ni les Moscovites. Et les pans polonais et le tsar de Moscou virent qu'il n'y avait rien à faire avec l'Ukraine, et ils se dirent entre eux : « L'Ukraine ne sera ni à toi, ni à moi, partageons-la par moitié comme le Dnepr la sépare en deux (4) : la rive gauche sera au tsar de Moscou

Ukrainiens luttèrent désespérément pour leur indépendance et, forcés de se battre à la fois contre les Moscovites et contre les Polonais, ils n'en cessaient pas moins de tendre aux uns et aux autres une main fraternelle en essayant de conserver l'unité de leur patrie »).

(4) Kostomarov, *Lettre à Herzen*, p. 7-8 : « Долго и упорно народ боролся за внешнюю независимость и внутреннюю равноправность. Но Польша и Московия видя, что ни той, ни другой нельзя отдельно справиться с упрямым народом, решили разорвать Украину на две половины: левый берег Днепра остался за Московиею, а правый, исключая Киева, Триполья, Стаеке и Василькова, за Польшею ». (« Longtemps et obstinément, le peuple lutta pour l'indépendance extérieure et l'égalité intérieure. Mais la Pologne et la Moscovie, voyant que ni l'une ni l'autre ne pouvait à elle seule venir à bout de ce peuple obstiné, décidèrent de déchirer l'Ukraine en deux moitiés : la rive gauche du Dniepr resta à la Moscovie et la rive droite, à l'exception de Kiev, Tripol'je, Staek et Vasil'kov, resta à la Pologne »). En 1667, Moscou, dont la lutte avec la Pologne avait épuisé les forces, signa avec Varsovie l'armistice d'Andrusovo par lequel l'Ukraine de la rive droite restait à la Pologne (qui la conserva jusqu'au partage de 1793) et la rive gauche avec Kiev à la Russie. Ce partage de l'Ukraine est comparé par le *Livre* aux partages de la Pologne (voir plus loin le verset 97).

лівий бік буде московському царю на поживу, і правий бік польським панам на поталу.

[88]. І билась Україна літ п'ятдесят, і єсть то найсвятіша і найславніша війна за свободу, яка тільки єсть в історії, а розділ України єсть найпоганіше діло, яке тільки можна знайти в історії.

[89]. І вибилась з сил Україна; і вигнали Ляхи козацтво з правого боку Дніпрового, і запанували пани над бідним остатком вільного народу.

[90]. А на лівім боці ще держалось козацтво, але час од часу попадало у неключиму неволю московському цареві, а там петербургському імператорові, бо останній царь московсь-

(1) На поталу. Cette même expression se retrouve dans l'œuvre bien connue d'un membre de la Confrérie des saints Cyrille et Méthode, à savoir la Чорна Рада, de Kuliś, et dans une phrase où il est aussi question des Polonais. La coincidence ne saurait être absolument fortuite. Voici le passage de Kuliś : «Блюдітєся да не порабошені будете; стережітєся, щоб не дано вас ізнов Ляхам на поталу». Куліш, Твори, Том I, Берлін, 1922, р. 35 («Soyez sur vos gardes pour ne pas être asservis, gardez-vous bien de tomber de nouveau en proie aux Polonais»).

(2) Kostomarov, *Lettre à Herzen* (p. 7) : «Это сатанинское дело разделения народа совершено первый раз по Андрусовскому договору 1667 г., а потом утверждено через восемнадцать лет Московским миром. (« Cette œuvre satanique du partage d'un peuple fut pour la première fois réalisée par le traité d'Andrusovo en 1667, puis confirmée dix-huit ans après par la paix de Moscou »). Remarquer au passage l'expression « œuvre satanique », qui est un souvenir de Mickiewicz : la trinité satanique (*trójca szatańska*) responsable du partage de la Pologne (Frédéric II, Marie-Thérèse, Catherine II), K.N.P., 240.

(3) Kostomarov, *Lettre à Herzen* (p. 7) : Жители Подоли и Киевщины, не желая служить польским панам, почти все вышли из своего края и поселились в степях, занимаемых теперь Харьковскою, частью Воронежскою и Курскою губерниями; другие пристали к Донским козакам (« Les habitants de la Podolie et de la région de Kiev, ne voulant pas servir les pans polonais, quittèrent presque tous leur pays et s'installèrent dans les steppes, occupées maintenant par le gouvernement de Charkov et en partie par ceux de Voronez et de Kursk ; les autres allèrent rejoindre les Cosaques du Don. »)

(4) Pierre-le-Grand et Catherine II (sur cette dernière, voir les notes du verso suivant) ont laissé en Ukraine les plus mauvais souvenirs. Historiens et poètes unanimes ont vigoureusement stigmatisé leur politique. Chez Ševčenko, les deux souverains sont associés dans la même malédiction. A la fin de son poème Сон (« Le rêve »), l'écrivain s' imagine devant le monument de Falconet élevé par Catherine sur la place du Sénat à Saint-Petersbourg à la mémoire de Pierre-le-Grand :

Хто ж се такий?
От собі й читаю.
Що на скелі наковано:
«Первому вторая»
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:
Се той Первий, що розпинав

Нашу Україну,
А Вторая доканала
Вдову — сиротину.
Кати, кати, людоїди!
Наїлись обое,
Накраліся!

pour qu'elle le nourrisse, et la rive droite ira en proie (1) aux seigneurs polonais.

88. Et l'Ukraine lutta pendant cinquante ans et ce fut la guerre pour la liberté la plus sainte, la plus glorieuse qui ait existé dans l'histoire, et le partage de l'Ukraine fut l'œuvre la plus abominable (2) qu'on puisse trouver dans l'histoire.

89. Et l'Ukraine s'épuisa, et les Polonais chassèrent les Cosaques de la rive droite du Dnepr (3) et les *pans* régnerent sur les misérables restes d'un peuple libre.

90. Or, sur la rive gauche, les Cosaques tenaient encore, mais, d'heure en heure, ils tombaient dans un esclavage hermétique entre les mains du tsar de Moscou, et plus tard de l'empereur de Pétersbourg (4), car le dernier des tsars de Moscou, premier des

(« Qui est-ce donc? Je lis ce qui est inscrit sur le rocher « A Pierre Premier Catherine Seconde ». Maintenant, je sais. C'est ce Premier qui crucifia notre Ukraine, et la Seconde a achevé la malheureuse veuve. Bourreaux, bourreaux, anthropophages! Vous vous êtes gavés, vous avez bien volé! »)

Après la « trahison » de Mazepa et la bataille de Poltava (1709), l'Ukraine eut beaucoup à souffrir de la politique centralisatrice de Pierre-le-Grand. Le tsar limita progressivement l'autonomie du pays. L'énergique colonel Polubotok, ardent défenseur des libertés ukrainiennes, candidat à la succession de Mazepa, fut écarté par Pierre qui le trouvait « trop intelligent » et craignait qu'il ne devint un « second Mazepa ». Le colonel Skoropads'kyj, loyal et incapable — double qualité aux yeux du tsar — fut donc choisi comme hetman. Pierre créa auprès de lui un « collège petit-russien » composé du major-général Veljaminov et de six autres officiers russes et chargé de contrôler ses actes et, en particulier, de surveiller la perception des impôts destinés au trésor impérial (1722).

A la mort de Skoropads'kyj, en juillet 1722, le tsar ne fit pas procéder à l'élection d'un nouvel hetman. Les relations entre Polubotok et les chefs cosaques, d'une part, et Veljaminov, de l'autre, se tendirent d'autant plus que le général russe était d'un caractère violent. En 1723, Polubotok ayant eu l'audace de présenter au tsar une pétition réclamant l'élection d'un nouvel hetman, conformément au traité de 1654, Pierre défendit qu'on lui parlât de cette affaire, « tous les hetmans, à l'exception de Bogdan Chmel'nyc'kyj et de Skoropads'kyj, ayant été des traîtres ».

Polubotok et plusieurs autres chefs cosaques furent mandés à Saint-Pétersbourg et finalement emprisonnés à la forteresse Pierre-et-Paul où quelques-uns moururent et où Polubotok tomba sérieusement malade. Le tsar en personne vint le voir dans son cachot. Le patriote ukrainien aurait dressé en sa présence un violent réquisitoire contre sa politique en Ukraine. Ce discours, rapporté par la fameuse *Istorija Rusov*, est certainement apocryphe. Mais il exprime bien l'opinion des patriotes ukrainiens et devait être répandu à des milliers d'exemplaires. On en trouvera un extrait en français dans l'*Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIXe siècle*, avec un avant-propos d'A. Meillet, Genève-Paris-Prague, 1921, p. 62-64. Paul Polubotok mourut à la forteresse Pierre-et-Paul en 1724. Selon la tradition, il aurait dit au tsar Pierre : « Bientôt Pierre et Paul comparaitront devant le Tout-Puissant. » De fait, Pierre-le-Grand ne lui survécut que de quelques mois. Voir Élie Borschak. *La légende historique de l'Ukraine, Istorija Rusov*, Paris, 1949, p. 158 et suivantes.

кий і первий імператор петербургський подожив сотні тисяч в канавах і на костях збудував собі столицю.

[91]. А німка царица Катерина, курва всесвітна, безбожниця, убійниця мужа свого, в-останнє доконала козацтво і волю, бо, одібравши тих, котрі були в Україні старшими, наділила їх панством і землями, понадавала їм вільну братію в ярмо і поробила одних панами, а других невольниками.

[92]. І пропала Україна, але так [тільки] здається.

[93]. Не пропала вона; бо вона знати не хотіла ні царя, ні пана, а хоч і був царь, та чужий, і хоч були пани, та

Sous le règne de Pierre, l'Ukraine fut inondée de troupes russes, le peuple accablé d'impôts. Les postes de colonels des cosaques furent attribués à des officiers russes. Un décret prohiba en 1720 la publication de livres en langue ukrainienne. D'immenses propriétés furent distribuées à de grands seigneurs russes, en particulier à Menšikov.

L'Ukraine respira sous les successeurs immédiats de Pierre-le-Grand. Un nouvel hetman, Danylo Apostol, fut élu en 1727. Sous le règne d'Elisabeth Petrovna, l'hetmanat de Kyrylo Rozumovs'kyj (1750-1764) fut une période de relative prospérité et de calme qui dura jusqu'à l'avènement de Catherine II. Rozumovs'kyj devait être le dernier hetman.

(1) Sous Pierre-le-Grand, Cosaques et paysans ukrainiens furent employés — parfois fort loin de leur pays — à de durs travaux de fortification et de terrassement. Ils moururent par milliers (plus de 20.000 de 1720 à 1725, selon les calculs des historiens ukrainiens) de froid, de faim et de maladie, en particulier dans les marais autour de Saint-Pétersbourg — qui fut bâtie, comme on disait en Ukraine, sur les os des Cosaques — ainsi qu'au cours des travaux de creusement du canal parallèle au lac Ladoga. Dans Сон (déjà cité à la note précédente) Ševčenko, s'adressant au tsar « maudit, insatiable », lui demande :

Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістками!
Поставив столицю
На їх трупах катованих...

(« Qu'as-tu fait des Cosaques? Tu as comblé les marais avec leurs nobles ossements! Tu as fondé ta capitale sur leurs cadavres martyrisés... ») De nombreux chants populaires ukrainiens rappellent le triste souvenir de ces travaux meurtriers (voir W.E.D. Allen, *The Ukraine*, Cambridge, 1941, p. 257). Dans la troisième partie des *Dziady* (« Les Aïeux »), Mickiewicz, évoquant la fondation de la capitale, fait allusion aux victimes de ces méthodes inhumaines : « Au sein de ces fondrières et de ces vases mouvants, il [le tsar] fit enfoncer cent mille pilotes avec les cadavres de cent mille paysans... »

Voir sur cette question dans Hruševs'kyj, *Abrégé de l'histoire de l'Ukraine*, le chapitre XXVII intitulé « Dommages causés à la vie ukrainienne par Pierre-le-Grand » et Dorošenko, *Нарис історії України*, tome II, p. 174.

(2) Mickiewicz la qualifie de russe (*rosyjska*), K.N.P., 238.

(3) Cf. Mickiewicz : *Katarsyna zaś znaczy po grecku : czysta, a była najwzszeteczniejsza z kobiet i jakoby Wenera bezwzględna, nazywająca się*

empereurs de Pétersbourg, jeta dans les fossés des centaines de milliers d'hommes et, sur leurs os, bâtit sa capitale (1).

91. Et la tsarine Catherine, l'Allemande (2), la putain (3) universelle (4), la Sans-Dieu, qui assassina son mari, donna le coup de grâce aux Cosaques et à la liberté (5), car ayant choisi les anciens en Ukraine, elle les fit nobles et propriétaires, elle leur donna des hommes libres, leurs frères pour les mettre sous le joug, elle fit des uns des nobles et des autres des serfs.

92. Et l'Ukraine succomba, mais ce ne fut qu'en apparence.

93. Elle n'a pas succombé, car elle n'a voulu connaître ni le tsar, ni le noble. Il y avait un tsar, mais il lui était étranger, il y avait

czystą dziewicą (« Or Catherine signifie en grec la chaste, mais c'était la plus débauchée des femmes ; c'était comme si l'impudique Vénus avait pris le nom d'une chaste vierge »), K.N.P., 258-260. Au cours de la soutenance de la présente thèse (19 février 1949), notre maître Raoul Labry, membre du jury, nous a proposé la traduction suivante : « la fille de joie œcuménique ».

(4) Nous traduisons *всесвітна* par « universelle ». Dans sa *Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I*, Berlin, 4 volumes, 1904-1913, Théodore Schiemann, donnant une version allemande de ce verset, traduit *всесвітна* par « weltliche », c'est-à-dire « plongée dans les choses de ce monde, profane, du siècle ». Cette interprétation ne nous semble pas correspondre ici au sens du mot ukrainien.

(5) Catherine reprit et mena à son terme la politique de Pierre-le-Grand en Ukraine. En 1764, elle força Kyrylo Rozumov's'kyj (voir note 1 du verset 90) à abdiquer et supprima en fait l'hetmanat. Rumjancev fut nommé gouverneur général avec résidence à Kiev. Mais Catherine eut l'habileté de traiter généreusement Rozumov's'kyj. Elle lui fit une pension considérable et lui laissa en toute propriété les immenses domaines réservés à l'entretien des hetmans. Ce geste fit une excellente impression sur la noblesse cosaque qui en conçut de grandes espérances, et l'abolition de l'hetmanat ne souleva pas de protestation sérieuse. Plus tard, lors de la transformation administrative de l'Ukraine, la noblesse cosaque reçut les mêmes privilèges et la même organisation que la noblesse russe.

Sous Catherine, l'autonomie de l'Ukraine disparut complètement. Le 4 juin 1775, une expédition commandée par le général Tökölyi (d'origine hongroise) fut dirigée contre la Siè des Zaporogues. Une partie des Cosaques s'enfuirent en Turquie où ils entrèrent au service du sultan (voir Doroŕenko, *op. cit.*, tome II, p. 252-253, et Allen, *The Ukraine*, p. 259), les autres firent leur soumission. La destruction de la Siè souleva une grosse émotion dans tout le pays. La division en gouvernements (Kiev, Cernigov et Novgorod-Seversk) fut introduite en Ukraine sur le modèle russe (1780). Les unités cosaques furent abolies (1783). Le servage fut introduit (1783). Voir sur cette question le chapitre XXIX de l'*Abregé* de Hruŕev's'kyj. Dans Великий лѳох, Ševčenko qualifie Catherine de « féroce ennemie de l'Ukraine, de louve affamée » (лютий ворог України, голодна вовчица). Dans le même poème, il lui reproche d'avoir installé des colons allemands sur l'emplacement de la Siè détruite. Ce grief revient souvent chez Ševčenko (ainsi dans Розрита могила et dans le Послання). Dans Невольник, Ševčenko stigmatise l'introduction du servage en Ukraine et l'attitude servile du dernier hetman Kyrylo Rozumov's'kyj et des chefs cosaques à l'égard de l'Impératrice.

чужі; і хоч з української крові були ті вирідки, одначе не псували своїми губами мерзенними української мови і сами себе не називали Українцями, а істиня Українець, хоч би він був простого, хоч панського роду тепер, повинен не любити ні царя, ні пана, а повинен любити і пам'ятувати одного Бога—Ісуса Христа, Царя і Пана над небом і землею.

Так воно було прежде, так і тепер засталося.

[94]. І Славянщина хоч терпіла і терпить неволю, та не сама її сотворила, бо і царь, і панство не славянським духом сотворено, а німецьким або татарським. І тепер в Росії хоч і є деспот-царь, одначе він не славянин, а німець, тим і урядники у його німці, оттого і пани хоч і єсть в Росії, та вони швидко перевертуться або в німця, або в француза, а істиня Славянин не любить ні царя, ні пана, а любить і пам'ятує одного Бога—Ісуса Христа, Царя над небом і землею.

Так воно було прежде, так і тепер засталося.

[95]. Лежить в могилі Україна, але не вмерла. Бо голос її, голос, що звав всю Славянщину на свободу і братство,

(1) La question de l'influence tatar en Russie est très controversée. « A partir du règne de Catherine II, les nationalistes russes ont pris l'habitude de qualifier de « tatar » tout ce qui les offusquait dans le passé de la Russie et le caractère russe. A leur tour, leurs adversaires politiques, les radicaux, attribuèrent à l'influence tatar l'autocratie ainsi que les anachronismes et les abus qu'ils voulaient faire disparaître. Pour eux, « tatar » est synonyme de « moscovite »; si le despotisme moscovite a détruit les germes du gouvernement démocratique, fondé sur la souveraineté du peuple, qu'ils veulent découvrir à l'époque pré-mongole, c'est avec l'aide des Tatars, de leurs idées et de leurs institutions... La centralisation politique, le développement du pouvoir autocratique, la dureté des mœurs primitives et de la loi criminelle, tout cela, au dire des radicaux, aurait été emprunté aux Tatars. A l'étranger, les mêmes idées se retrouvent chez les historiens russophobes... Ces idées préconçues sont antihistoriques » (Milioukov, Seignobos et Eisenmann, *Histoire de Russie*, Paris, 1932, tome I, p. 122).

(2) Bien que, comme l'indique tout le développement, cette phrase vise le tsarisme en général, elle s'applique particulièrement bien à Nicolas 1er, le tsar prussophile dans les veines duquel coulait plus de sang allemand que de sang slave, et dont les sympathies pour les Allemands étaient connues. Les alliances de famille entre la cour de Russie et les allemandes ont été nombreuses au XVIIIe et XIXe siècles. Nicolas 1er lui-même était le gendre du roi de Prusse.

(3) Nicolas 1er avait été élevé par un Allemand, Lamsdorff, et s'entoura surtout d'Allemands ou de Germano-Baltes, ainsi les généraux Toll, Rosen, Germer, Sacken, Rudiger, qui prirent part à la répression de l'insurrection polonaise de 1830-1831 sous le commandement d'un autre Alle-

des nobles, mais ils lui restèrent étrangers. Et quoique ces avortons fussent de sang ukrainien, cependant ils ne déshonoraient pas de leurs bouches ignobles la langue ukrainienne, et eux-mêmes ne s'appelaient pas ukrainiens, mais un véritable Ukrainien, qu'il soit d'humble extraction ou de race seigneuriale, ne doit aimer ni tsar ni seigneur, mais aimer et avoir présent à la pensée un seul Dieu, Jésus-Christ, Tsar et Seigneur sur le ciel et la terre. Ainsi en était-il autrefois, ainsi en est-il encore.

94. Et la Slavie, bien qu'elle ait subi et subisse toujours l'esclavage, ne l'a pas créé, car le tsar et la noblesse n'ont pas été créés par l'esprit slave, mais par l'esprit allemand ou tatar (1). Et maintenant, bien qu'en Russie il existe un tsar-despote, il n'est pas slave, mais allemand (2), c'est pourquoi ses fonctionnaires sont aussi des Allemands (3), c'est pourquoi, bien qu'il y ait des nobles en Russie, ils se transforment rapidement, soit en Allemands, soit en Français, or un véritable Slave n'aime ni le tsar, ni le seigneur, mais aime et garde présent à l'esprit le Dieu unique, Jésus-Christ, Tsar du ciel et de la Terre.

Ainsi en était-il autrefois, ainsi en est-il encore maintenant.

95. L'Ukraine gît dans la tombe, mais elle n'est pas morte (4). Car sa voix, cette voix qui appela toute la Slavie à la liberté et

mand, Diebitsch. Voir sur ce point un article de Saint-René Taillandier, « Les Allemands en Russie et les Russes en Allemagne », *Revue des Deux-Mondes*, 1854, 3e trimestre, p. 635-691. On voit dans l'almanach impérial de 1837 que, sur six cents dignitaires supérieurs de l'Empire, cent-trente étaient allemands. Nicolas Ier avait coutume de dire : « Les nobles russes servent l'État, et c'est nous que servent les nobles allemands ». Ainsi s'explique la confiance qu'il accorda aux Nesselrode, aux Benckendorff, aux Dubelt. Cependant si les Allemands furent particulièrement nombreux et influents dans les hautes sphères sous Nicolas Ier, ils étaient déjà jugés envahissants sous le règne de son prédécesseur. Une anecdote bien connue en témoigne. Un jour que l'empereur Alexandre Ier voulait récompenser le général Ermolov pour ses brillants faits d'armes dans la guerre du Caucase : « Que veux-tu ? lui demanda-t-il » « Faites-moi Allemand, Sire » répondit le général. Cette anecdote est citée dans *Guerre et paix*, de Tolstoï.

(4) Cf. Mickiewicz : *Bo naród polski nie umarł ; ciało jego leży w grobie, a dusza jego zatąpiła z ziemi, to jest z życia publicznego, do ołchłani, to jest do życia domowego ludów, cierpiących niewolę w Kraju i za Krajem, aby widzieć cierpienia ich.*

A trzeciego dnia dusza wróci do ciała, i naród zmartwychwstanie i uwolni wszystkie ludy Europy z niewoli (« Car le peuple polonais n'est pas mort ; son corps repose dans le sépulcre, et son âme est descendue de la terre, c'est-à-dire de la vie publique à l'abîme, c'est-à-dire à la vie privée des peuples qui endurent la servitude dans le pays et hors du pays, afin de voir leurs souffrances. Et le troisième jour, l'âme retournera au corps et le peuple ressuscitera et délivrera de la servitude tous les peuples d'Europe »), K.N.P., 411-418.

розійшовся по світу славянському. І одізвався він, той голос України, в Польщі, коли 3 мая постановили Поляки, щоби не було панів, і всі були-б рівні в Речі Посполитій; а того хотіла Україна ще за 120 літ до того.

[97]. І не допустили Польщу до того і розірвали Польщу, як прежде розірвали Україну.

[98]. І се їй так і треба, бо вона не послухала України і погубила сестру своєю.

[99]. Але не продаде Польща, бо її збудить Україна, котора не памятуєть зла і любить сестру свою, так як би нічого не було між ними.

[100]. І голос України одізвався в Московщині, коли після смерти царя Олександра хотіли руські прогнати царя і пан-

(1) Mickiewicz : *A nakoniec, Król i rycerstwo dnia trzeciego maja umyśliли wszystkich Polaków zrobić bracią naprzód mieszczań, a potem włościan* (« Et enfin, le 3 mai, le roi et les chevaliers eurent l'idée de faire de tous les Polonais des frères, les bourgeois d'abord, puis les paysans »), K.N.P., 347-349.

(2) La fameuse constitution polonaise, promulguée le 3 mai 1791 (cette date du 3 mai devait par la suite devenir celle de la fête nationale) et œuvre de la Diète de quatre ans (1788-1792), prévoyait une réforme profonde de l'État. « Cette constitution comprenait onze articles. A la monarchie élective était substituée la monarchie héréditaire, le trône étant attribué à l'électeur de Saxe Frédéric-Auguste et à sa postérité. Le souverain était assisté d'une *Garde des Lois* composée du primat et de cinq ministres nommés tous les deux ans par le roi et responsable devant les Chambres. Les députés étaient élus suivant le système majoritaire. Le *Liberum veto* était aboli. Les Confédérations étaient supprimées. La bourgeoisie recevait des droits assez étendus. La liberté des cultes était confirmée. Les paysans étaient placés sous la protection de la loi. Tous les vingt-cinq ans, une Diète spéciale devait réviser la constitution. Les fameux vices constitutionnels que l'étranger avait maintenus et cultivés étaient ainsi éliminés par la nation elle-même, sans violence, en pleine liberté » (Henri Grappin, *Histoire de la Pologne*, p. 152-153). La constitution du 3 mai représentait un grand progrès au point de vue politique. Mais dans ce verset son caractère démocratique est exagéré par Kostomarov sous l'influence de Mickiewicz. En fait, la situation du paysan restait inchangée et la *szlachta* ne renonçait à aucun de ses privilèges. Voir sur la constitution du 3 mai le livre de Marcel Handelsman, *Konstytucja Trzeciego Maja r. 1791*, Varsovie, 1907, p. 84-103.

(3) Il est à noter que le paragraphe 96 manque — peut-être par suite d'une erreur de numérotation — dans l'édition de *Naše mynule*.

(4) On sait que Catherine II prétendit voir dans la constitution du 3 mai un fruit de l'esprit révolutionnaire qui soufflait de France, et que c'est sous le prétexte de rétablir les libertés polonaises, qui auraient été annulées par cette constitution, qu'elle fit entrer ses troupes en Pologne.

à la fraternité, a retenti dans le monde slave. Et elle eut son écho, cette voix de l'Ukraine, en Pologne, quand, le 3 mai (1), les Polonais décidèrent qu'il n'y aurait plus de seigneurs et que tous seraient égaux dans la Rzecz Pospolita (2) et c'est ce qu'avait voulu l'Ukraine 120 ans auparavant (3).

97. Et on ne laissa pas la Pologne faire cela et on la déchira (4) comme autrefois on avait déchiré l'Ukraine (5).

98. Et elle l'avait bien mérité, car elle n'avait pas écouté l'Ukraine et avait fait périr sa sœur.

99. Mais la Pologne ne périra pas, car l'Ukraine la réveillera, l'Ukraine qui ne se souvient pas du mal qu'on lui a fait et qui aime sa sœur comme si rien ne s'était passé entre elles (6).

100. Et la voix de l'Ukraine eut son écho dans la Moscovie quand, après la mort du tsar Alexandre, les Russes voulurent chasser

Le second partage de la Pologne (1793) fut justifié dans une proclamation selon laquelle il avait fallu étouffer en Pologne « l'influence des horribles tendances de l'affreuse secte parisienne et de l'esprit des démagogues français qui ont étendu leur empire dans la République et menaçaient la paix de l'Europe » (voir Grappin, *Histoire de la Pologne*, Paris, 1922, p. 153-156). On peut soutenir que, par certains de ses aspects, la constitution du 3 mai s'inspirait de la Révolution française, et c'est ce que — assez imprudemment — le roi Stanislas-Auguste indiquait lui-même dans son message du 5 mai à l'Assemblée nationale de Paris (voir Grappin, *op. cit.*, p. 153). Mais on ne saurait cependant oublier que la Constitution du 3 mai visait à affermir la royauté et à établir un régime politique stable, tandis que la Révolution française tendait à limiter le pouvoir royal.

(5) Allusion au traité d'Andrusovo (1667). Voir la note 1 du verset 87.

(6) Cette attitude généreuse d'oubli, de pardon et d'amour fraternel correspond bien à celle qui se dégage de divers passages des œuvres de Ševčenko. Dans son Épître à ses compatriotes, on trouve déjà cet avertissement : « Vous vous vantez d'avoir culbuté la Pologne. Vous avez raison, mais dans sa chute, elle vous a écrasés vous-mêmes ! » Certes, le poète est sévère pour les magnats et les prêtres, responsables de l'oppression religieuse en Ukraine. Ce sont eux qui ont détruit l'amitié fraternelle qui unissait autrefois Ukrainiens et Polonais en lançant entre eux le bruyant des discordes religieuses et politiques. Cette idée est vigoureusement orchestrée dans le poème intitulé *Aux Polonais* (Якшам). Mais la fin de ce poème est un appel à l'union. « Polonais, ami et frère, les prêtres, les magnats insatiables nous ont séparés, mais donne ta main au Cosaque, donne-lui ton cœur pur et, de nouveau, au nom du Christ, nous retrouverons notre calme paradis ». La même idée s'exprime dans les *Hajdamaky* avec un rappel de la commune origine slave des Polonais et des Ukrainiens. Dans la dédicace à Šafařík de *L'hérétique*, Ševčenko souhaite que « les Slaves soient tous de bons frères et les fils du soleil de la vérité ». Notons que, de même que Kostomarov, Ševčenko avait une grande sympathie pour Mickiewicz et que, en 1847, il remit à Savyč qui se rendait à l'étranger un exemplaire de son *Caucase*, destiné au poète polonais.

ство і установити Річ Посполитую і Славян поєднати по образу іпостасей Божественних—нерозділимо і незміσιμο; а зього Україна ще за двісті років до того хотіла.

[101]. І не допустив до того деспот: одні положили живот свій на шпйбениці, других закатували в копальнях, третіх послали на заріз черкесові.

[102]. І панує деспот-кат над трьома народами славянськими, править через німця, псує-калічить, нівечить добру натуру славянську—і нічого не зрешить.

[103] Бо голос України не затих.

І встане Україна з своєї могили і знову озветься до всіх братів своїх Славян, і почують крик її, і встане Славянщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крєпака, ні холопа—ні в

(1) Cette allusion aux Décabristes est particulièrement précieuse. Malgré la conspiration du silence organisée par Nicolas Ier, la tradition décabriste s'était de proche en proche transmise aux membres de la Confrérie Cyrille et Méthode, et elle était restée vivante parmi eux. Nous trouvons aussi dans ce verset la preuve incontestable qu'ils ont connu non seulement les idées des Sociétés du Nord et du Sud, mais aussi celles de la Société des Slaves unis, de beaucoup les plus importantes à notre point de vue. Unir les peuples slaves, tel était le programme de la Société des Slaves unis avant sa fusion avec la Société du Sud. Nous touchons donc ici du doigt le lien organique qui unit la Confrérie des saints Cyrille et Méthode et la Société des Slaves unis. C'est un rapport de filiation. Kostomarov, Ševčenko et leurs amis tiennent leur inspiration panslaviste des frères Borisov et de Gorbačevskij, lesquels en étaient eux-mêmes redevables à la Pologne. Voir sur ce point l'ouvrage que nous consacrons à la Société des Slaves unis.

(2) Il s'agit, on le sait, des cinq Décabristes pendus le 13 juillet 1826, à savoir le poète Ryleev, le colonel Pestel', le lieutenant-colonel Serge Murav'ev-Apostol, le sous-lieutenant Michel Bestužev-Rjumin et l'ex-lieutenant Kachovskij. D'abord condamnés à l'écartèlement, ils virent leur peine commuée en celle de la pendaison. On sait qu'au moment de l'arrestation de Kostomarov on trouva sur sa table un journal (probablement un numéro du *Russkij Invalid*) qui contenait les informations officielles sur la condamnation des Décabristes. Voir notre Introduction, p. 32, 33 et p. 53.

(3) Allusion à l'un des plus redoutés parmi les bagnes sibériens : les mines de plomb argentifère et d'or de Nerčinsk, en Transbaikalie, où travaillèrent comme forcés de nombreux Décabristes, les princes Volkonskij et Trubeckoj, les frères André et Pierre Borisov, Gorba-

le tsar et la noblesse et établir une république et unir les Slaves (1) sur le modèle des hypostases divines, inséparables et distinctes, et c'est ce que l'Ukraine avait voulu 200 ans auparavant.

101. Et le despote ne le permit pas : les uns finirent leur vie sur le gibet (2), les autres furent martyrisés dans les mines (3), les troisièmes furent envoyés pour être dépecés chez les Tcherkesses (4).

102. Et le despote-bourreau règne sur trois peuples slaves (5), il gouverne par l'intermédiaire des Allemands (6), il gâte, estropie, déforme la bonne nature slave, mais rien ne lui réussira.

103. Car la voix de l'Ukraine ne s'est pas éteinte. Et l'Ukraine se lèvera de son tombeau (7), elle appellera de nouveau tous ses frères slaves, et ils entendront son cri, et la Slavie se lèvera, et il ne restera plus ni tsar, ni tsarévitch, ni tsarevna, ni prince, ni comte, ni duc, ni Altesse, ni Excellence, ni seigneur, ni boïar, ni serf, ni esclave, ni en Moscovie, ni en Pologne, ni en Ukraine,

čevskij, Davydov, Zavališin, Lorer, Jakubovič, Jakuškin, Ščepkin-Rostovskij, Torson, etc.

(4) Après avoir accompli en Sibérie leur temps de travaux forcés, un certain nombre de Décabristes — dont Lorer, Rozen, Černyšev, Suchorukov, Suthof — demandèrent à prendre du service dans l'armée active pour reconquérir leurs grades. C'est au Caucase où se déroulaient des opérations militaires contre les populations indigènes qu'ils avaient le plus de chances de redevenir officiers. La plupart y furent autorisés (mais cette « faveur » fut refusée à l'un d'entre eux, Frolov). Les Tcherkesses passaient pour particulièrement féroces. Dans son *Voyage à Erzeroum* (chap. I) Pouchkine écrit : « Les Tcherkesses nous haïssent. Nous les avons chassés de leurs plantureux pâturages ; leurs villages ont été détruits, des tribus entières exterminées... » Il a tout un développement sur la nécessité d'évangéliser les Tcherkesses. Ceux-ci s'appellent eux-mêmes les Adighes. Leur nombre, qui était de 527.000 en 1835 a fortement diminué par suite des guerres et de l'émigration. Ils n'étaient plus que 145.000 en 1897 et 38.000 en 1929. Ils forment aujourd'hui un « territoire autonome » (capitale Batalpašinsk) rattaché à la R.S.F.S.R.

(5) C'est-à-dire sur les Russes, les Ukrainiens et les Polonais.

(6) Voir la note 3 du verset 94.

(7) On trouve chez Ševčenko le même mouvement :

Встане Україна
І розвіє тьму неволі...

(« L'Ukraine se lèvera et dissipera le brouillard de la servitude », *Суботів*, 1845).

Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у Хорутан, ні у Сербів, ні у Болгар.

[104]. І Україна буде неспідлеглою Річчю Посполитою и Союзі Славянськім.

Тоді скажуть всі язики, показуючи рукою на те місто, де на карті буде намальована Україна: „От камень, его же не брегоша ожиждущіи, той бисть во главу угла“.

(1) *Les Khorutanes*. Il s'agit des habitants de la Khorutanie (Carinthie), c'est-à-dire du peuple slave que nous appelons aujourd'hui les Slovènes. Ils figurent déjà sous l'appellation de Khorutanes dans la Chronique dite de Nestor (version Laurentine p. 5) : а се ти же Словѣни: Хорвате Бѣли и Серебѣ и Хорутане « Sont encore Slaves les Croates Blancs, les Serbes, les Khorutanes ». Dans l'*Histoire des littératures slaves*, de Pypin et Spasowicz, le chapitre qui leur est consacré porte le titre général *Les Khorutanes*. Cf. traduction Denis, Paris, 1881, p. 397-424). Dans son « Histoire de la Russie sous l'Empereur Nicolas Ier » (*Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I*, Berlin, Leipiz, 1919, 4 volumes), T. Schiemann, donnant en traduction allemande (tome IV, p. 123) les

ni en Bohême, ni chez les Khorutanes (1), ni chez les Serbes, ni chez les Bulgares (2).

104. Et l'Ukraine sera une république indépendante dans l'union slave.

Alors tous les peuples (3), montrant du doigt sur la carte l'endroit où sera dessinée l'Ukraine diront : « Voici la pierre que les bâtisseurs avaient rejetée, c'est elle qui est devenue la pierre angulaire de l'édifice » (4).

derniers versets du *Livre*, rend — à tort, selon nous — le mot Xopyran par *Kroaten*. Il ne s'agit pas des Croates, mais des Slovènes.

(2) La liste des peuples slaves selon le *Livre* s'établit donc ainsi : les Russes, les Ukrainiens, les Polonais, les Tchêques, les Slovènes, les Serbes, les Bulgares. Cette liste est beaucoup plus complète et exacte que celle de la Société des Slaves unis, mais elle ignore les Blancs-Russes, les Slovaques, les Croates ainsi que les Serbes de Lusace.

(3) Voir la note 1 du verset 53.

(4) Voir la note 1 du verset 65.

**ТЕКСТ “КНИГ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ”
РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ,
ВЛАСНОРУЧНО ПЕРЕПИСАНИЙ МИКОЛОЮ ГУЛАКОМ**

ЗАКОН БОЖИИ

§ 1. Бог сотворил мир: небо и землю и населил всяким творением, и назначил над всею землею господином человека, повелел ему раститься и множиться, и узаконил, чтоб род человеческий разделится на поколения и племена; и каждому поколению и племени даровал страну, дабы каждое поколение и племя искало Бога, который от человека близко и так поклонялись бы ему все люди и веровали в него и любили бы его, и все были бы счастливы.

§ 2. Но род человеческий забыл бога, отдался Дияволу, и каждое племя выдумало себе Богов, и в каждом племени народы выдумали себе Богов, и стали биться за этих Богов, и начала земля поливаться кровью и усеиваться пеплом и костями, и во всем свете стало горе, нищета, болезнь, бедствия и несогласие.

§ 3. Так наказал людей оправедливый Господь потопом, войнами, мором и, что всего хуже, неволею.

§ 4. Ибо есть Единый Бог истинный, и он есть единый царь рода человеческого, а люди как скоро натворили себе Богов, то тем самым натворили себе царей, ибо так как в каждом углу был свой Бог, так точно в каждом углу был свой царь, и стали люди драться за своих царей, и земля начала еще более поливаться кровью и усеиваться пеплом и костями, и во всем мире увеличились горе и нищета, и болезнь, и бедствия и несогласие.

§ 5. Нет другого Бога, кроме того Бога, который обитает в небесных селениях, и везде суц духом своим святым, и хотя

¹ Публикуется по экземпляру, хранящемуся в деле Гулака и являющемуся его автографом (ч. II, приложение к л. 8-й).

люди сотворили Богов в образе тварей и человека, но их Боги были не Боги, а страсти и похоти, и управлял людьми отец страстей и похотей человекоубийца диавол.

§ 6. Нет другого царя, кроме одного царя небесного утешителя; хотя люди и сотворили себе царей в образе своих братьев-человеков, но то не были настоящие цари, ибо царь, то есть тот, кто всеми управляет, должен быть разумнее и справедливее всех, а разумнее и справедливее всех один Бог, цари же со страстями и похотями, и управлял людьми отец страстей и похотей человекоубийца диавол.

§ 7. И лукавые цари отобрали из между людей сильнейших и нужнейших для себя и называли их Господами, а других сделали невольниками господ и умножились на земле горе, нищета и болезнь, и бедствия и несчастья.

§ 8. Два народа отличились по достоинству евреи и греки.

§ 9. Евреев сам Господь избрал и послал к ним Моисея, и Моисей установил для них закон, принятый от Бога на горе Синайской, и учредил равенство между ними, чтоб не было у них царя, а знали бы все одного царя Бога небесного, а правлением заведовали бы судьи, избранные народною волею.

§ 10. Но евреи выбрали себе царя, не слушая святого старца Самуила, и Бог скоро показал им, что они сделали нехорошо, ибо, хотя Давид был лучший из всех царей в мире, но и его Бог попустил в прегрешение, так что он отнял у соседа жену. Это же сделалось для того, дабы люди уразумели, что каков бы ни был добродетельный человек, но если он станет властвовать самодержавно, то владеет в порок. И Соломона, мудрейшего из людей, Бог попустил впасть в наивеличайшее безумие — идолопоклонство, дабы люди уразумели, что как бы ни был разумен человек, но если он станет властвовать самодержавно, то обезумеет.

§ 11. Ибо кто скажет сам о себе: я лучше всех и умнее всех, все должны мне повиноваться и почитать меня владыкою и делать то, что мне вздумается, тот согрешает первородным грехом, погубившим Адама, когда он, слушаясь диавола, захотел поравняться с Богом и обезумел; — тот, даже, уподобляется самому диаволу, который хотел поставить себя наравне с Богом и впал в Ад.

§ 12. Ибо есть один Бог: он же и царь, Господь неба и земли.

§ 13. Оттого и евреи, как только назначали * себе царей, и забыли царя небесного, тотчас отпали от истинного Бога и поклонялись Ваалу и Дагону.

§ 14. И покарал их Господь: погинуло царство и всех забрали в плен Халдеи.

* В подлиннике «начинали».

§ 15. А Греки сказали: не хотим Царя — хотим быть вольными и равными.

§ 16. И стали Греки просвещеннейший народ в свете, ибо от них пошла наука, искусство и художества, какие у нас теперь есть.

§ 17. Но Греки не познали истинной свободы, ибо хотя отреклись от царей, но не знали царя небесного, и изобретали себе богов, а так (как) царей у них не было, а боги были, от этого они вполнину стали такими, какими были бы, если бы они знали небесного Бога. Ибо хотя они много говорили о свободе, а свободными были не все, а только часть народа, прочие ж были невольниками: и так царей у них не было, а господи были и это все равно, как бы у них было много Цариков.

§ 18. И наказал их Господь: дрались они между собой и попали в неволю в руки Македонян, а потом Римлян.

§ 19. И так наказал Господь род человеческий, большая часть его, самая образованная, попала в неволю в руки римского императора.

§ 20. И сделался римский император царем народов, и сам себя наименовал Богом.

§ 21. Тогда возрадовался диавол и весь ад с ним, и сказали в аде: вот теперь уже наше царство, человек далеко отступил от Бога, когда один назвал себя и богом и царем вместе.

§ 22. Но в то время жалился Господь, отец небесный, над родом человеческим и послал на землю сына своего, дабы показать людям Бога, царя и господина.

§ 23. И пришел сын Божий на землю, чтоб открыть истину, дабы та истина освободила род человеческий.

§ 24. И научил Христос, что все люди братья, и ближние все обязаны любить прежде всего Бога, а потом друг друга и наибольшая заслуга у Бога будет тому, кто положит душу за други свои. А кто хочет быть первым, тот должен быть всем слугою.

§ 25. И сам показал собою пример: он был самый разумный и самый справедливый из всех людей, следовательно, царь и господин, но явился не в образе земного царя и господина, а родился в яслях, жил в нищете, избрал учеников не из рода знатного, не из ученых философов, а из простых рыболовов.

§ 26. И стал народ прозреть истину. Тогда испугались лжефилософы и люди римского императора, что истина торжествует, а за истинною будет свобода, и тогда уже не так легко можно дурачить и мучить людей.

§ 27. И осудили на смерть Иисуса Христа Бога, царя и господина, и претерпел Иисус Христос оплевание, заушение, биение и погребение за свободу рода человеческого, потому что не хотели признать его царем и господином, имея другого царя

Кесаря, который сам себя назвал Богом и пил кровь человеческую.

§ 28. А Христос свою собственную кровь пролил за свободу рода человеческого и оставил навсегда свою собственную кровь для питания верным.

§ 29. И воскрес Христос в третий день и стал царем неба и земли.

§ 30. Ученики его, бедные рыбаки, разбрелись по земле и проповедовали истину и свободу.

§ 31. И те, которые приняли слово их, стали братьями — были ли они прежде того господами или невольниками, философами, учениками или невеждами, все стали свободными по крови христовой, которую все равно принимали, все стали просвещенными светом правды.

§ 32. И жили Христиане братством, все было у них общее, и были у них старшине, избранные, и те старшине были всем слуги, ибо Господь сказал: кто хочет быть первым, должен быть всем слугою.

§ 33. Тогда Императоры Римские и господа и чиновники и все клевреты их и философы поднялись на Христианство и хотели искоренить Христову веру; и гибли христиане, их топили, вешали, четвертовали, сожигали, стригали железными гребенками и творили им другие нечистые мучения.

§ 34. А вера Христова не умалаялася, но чем более злились кесари и господа, тем более было верующих.

§ 35. Тогда Императоры с Господами условились и сказали между собою так: уж нам не искоренить Христианства, поднимемся на хитрости, примем сами Христианство; извратим учение Христово так, чтоб нам выгодно было, и одурачим народ.

§ 36. И начали цари принимать Христианство и говорят: Вот видите, можно быть и Царем и Христианином.

§ 37. И господа принимали Христианство и говорили: вот видите, можно быть и христианами и господами.

§ 38. А того не понимали, что мало называться только, ибо сказано: не всяк глаголяет ми Господи, Господи! видит в царстве небесное, но творящий волю отца моего, еже есть на небесех.

§ 39. И одурачили Архиереев духовных и мудрецов, те и говорят: истинно так Христос сказал: воздадите Кесарева, Кесареви, а Божия богам, и Апостол говорит: всяка власть от Бога. Так сам Господь установил, чтоб одни в мире сем были господами и богатыми, а другие нищими и рабами.

§ 40. А говорили они неправду. Хотя Христос сказал: воздадите Кесарева Кесареви, но это сказано потому, что Христос не хотел, чтобы были бунты и несогласия, а хотел чтоб мирно

и должно распространяться вера и свобода; ибо ежели христианин будет почитать Кесарева Кесареви, т. е. платить подать, повиноваться закону, то Кесарь, принявши веру, должен отказаться от своего Кесарства; ибо он будучи первым, должен быть всем слугою, а тогда б не было Кесаря, а был единый Царь Господь Иисус Христос.

§ 41. И хотя Апостол сказал: всякая власть от Бога, но это не значит, чтоб каждый, присвоивший себе власть, был сам от Бога. Начальство и устройство, и правительство должны существовать на земле, и это власть, и власть эта от Бога, но начальник и правитель обязаны подчиняться закону и народному собранию, ибо и Христос повелевает судиться пред народным собранием; и так как начальник и правитель первые лица, то они должны быть слугами, и не должны делать, что им придет в голову, а должны делать то, что установлено, и не должны величаться и ослеплять великолепием, а должны жить просто и усердно трудиться для общества, ибо *власть их* от Бога, а *сами* они грешные люди, и самые последние из людей, ибо всем слуги.

§ 42. А это еще большая ложь, будто бы бог постановил, чтоб одни господствовали и обогащались, а другие были в неволе и нищите, ибо этого б не было, скоро бы приняли Евангелие: господа обязаны освободить рабов и сделаться их братьями, а богатые должны наделять нищих, и нищие стали бы также богатыми, так было бы, если бы была в сердцах любовь Христианская, ибо кто любит кого, тот желает, чтоб любимому также было хорошо, как и ему.

§ 43. И те, которые так говорили и говорят и извращают Христово слово, те отдадут ответ в день судный; они скажут судье: Господи, не в твои ли имя пророчествах? А судья скажет — не вею вас.

§ 44. Такими объяснениями цари, господа и ученые осквернили свободу Христианску.

§ 45. Благодать дана всем языкам, а прежде поколению Яфетову, ибо самого отвергнуло Христа в лице Жидов.

§ 46. И пришла благодать к племенам греческому, романскому, немецкому и славянскому.

§ 47. И Греки приняли благодать и запятали ее, ибо они приняли новую веру, а не совлеклись ветхого человека со страстями и похотями, они оставили у себя императоров и господ и тщеславие царское и неволю; и наказал их Господь: царство греческое чахло тысячу лет и попало под иго Турков.

§ 48. А романское племя — Итальянцы, Французы, Гишпанцы — приняли благодать и вошли в силу, новую жизнь и образзанность, и благословил их господь; ибо они лучше приняли святую веру, нежели Греки, однако и они не совлеклись ветхого человека со страстями и похотями, оставили королей и

господ и выдумали главу Христианства Папу, и этот Папа выдумал будто имеет власть над целым миром Христианским и никто не может судить его, а что он выдумает, все то хорошо.

§ 49. И племя немецкое -- народы немецкие приняли благодать и вошли в силу и в новую жизнь и образованность, и благословил его Господь, ибо они еще лучше приняли веру святую, нежели Греки и Романцы, и появился у них Лютер, который учил, что должно Христианам жить так, как жили до того времени, когда учение Христово приняли и извратили цари и господа, и чтоб не было неподсудимого главы над Церковью Христианскою, ибо есть единый глава всем Христос, но и Немцы не совлекли ветхого человека со страстями и похотями, ибо и они оставили у себя королей и господ и что хуже всего -- позволили вместо Папы и Епископов управлять Церковью Христианскою королям и господам.

§ 50. И была последняя лесть горше первой, ибо не только у Немцев короли, но и в других землях взяли верх, а чтоб удерживать народ в ярме, творили идолов, отвращали людей от Христа и приказывали поклоняться идолам и биться за них.

§ 51. Ибо их политические идеи были все равно что идолы, хотя французы были и крещенные, однако они менее заботились о Христе, нежели о своей *чести национальной*, как назывался их идол, а Англичане поклонялись золоту и мамоне, а другие народы также своим идолам, и посылали их короли на зарез за клочок земли, за табак, за чай, за вино, и табак, и чай, и вино, и прочее стали у них Богами. Ибо сказано, где сокровище ваше, там и сердце ваше. Сердце Христианина с Иисусом Христом, а сердце идолопоклонника со своим идолом. И стало, как говорит апостол, их Богом чрево.

§ 52. И выдумали отступники нового Бога, сильнеешего над всеми мелкими боженятами, этот бог по-французски назывался эгоизм, или интерес, а по немецки -- я.

§ 53. И философы начали кричать: глупо верить в Сына Божия, нет ни рая, ни ада, все должны повиноваться эгоизму или интересу, или по немецкому «я».

§ 54. Ко всему этому довели короли и господа, и исполнилась мера мерзостей, праведный Господь послал меч свой обоюдоострый на род прелюбодейный; взбунтовались Французы и сказали: не хотим, чтобы были у нас короли и господа, а хотим быть равными и вольными.

§ 55. Но этого не могло быть, ибо только там свобода, где Дух Господень, а Дух Божий давно уже прежде того изгнали из Франции короли, маркизы и философы.

§ 56. И Французы убили Короля своего, и прогнали господ, а сами начали резаться и дорезались до того, что впали в горшную неволю.

§ 57. Ибо на них Господь хотел показать всем языкам, что нет свободы без Христовой веры.

§ 58. И с тех пор племена романское и немецкое жегутся, возвратили себе королей и господ, а кричат о свободе, и нет у них свободы, ибо нет свободы без веры.

§ 59. А племя Славянское — меньший брат в семье Яфетовой.

§ 60. Случается, что меньший брат лучше любит отца, однако получает меньший участок, чем другие братья, а впоследствии, как братья старшие потратят свое достояние, а меньшей сбережет свое, то меньшей старших заручает.

§ 61. Племя Славянское еще до принятия веры Христовой не имело ни царей, ни господ, и все были равны, и не было идолов, поклонялись славяне одному Богу Вседержителю. Так пишет о Славянах Грек-историк.

§ 62. Когда просветились старшие братья: Греки, Романцы, Немцы, тогда господь послал к меньшим братьям — Славянам, двух братьев Константина* и Мефодия, покрыл их Господь Духом Святым, и перевели они на Славянский язык священное писание и установили, отправлять богослужение на том языке, на котором все говорили, а этого не было тогда ни у Романцев, ни у Немцев, ибо там на латыни отправляли богослужение, так что Романцы мало, а Немцы ничего не понимали, что им было читано.

§ 63. И Славяне скоро принимали Христову веру, как ни один народ так не принимал.

§ 64. Но были две беды у Славян — во первых, несогласие между собою, и во вторых, они как меньшие братья перенимали все от старших, нужное и ненужное, не видя того, что у них самих собственное лучше было, нежели у старших братьев.

§ 65. И приняли Славяне от Немцев Королей и господ, а прежде того короли были у них выбранные начальники и не тщеславились перед народом, а обедали с простым человеком за равно и сами землю пахали, а после стали у них: великоление, тщеславие, гвардия, двор.

§ 66. И господ у Славян не было, а были старейшины; кто старше по летам и к тому еще умнее других, того и слушали на собрании народном, а после стали у них господа, а у господ невольники.

§ 67. И наказал Господь Славянское племя, жесточе нежели другие племена, ибо сам Господь сказал: кому дано больше, то того больше и взыщется, и попали Славяне в неволю к чужеземцам: Чехи и Полабы к Немцам, Сербы и Болгары к Грекам и Туркам и Великокороссияне к Татарам.

* Так в тексте.

§ 68. И казалось: проладет племя Славянское, ибо те Славяне, которые обитали около Лабы и поморья Балтийского, погибли так, что и следа их не осталось.

§ 69. Но не до конца прогневался Господь на племя Славянское, ибо Господь предначертал, чтобы над этим племенем совершилось наказание: камень его же не бреготаи зжидуице той бысть во главу угла.

§ 70. По прошествии многого времени в Славянищине стало три независимых царства: Польша, Литва и Московщина.

§ 71. Польша состояла из Поляков; и кричали Поляки: у нас свобода и равенство, но они сотворили себе господ и обезумел народ польский, ибо простой народ попал в неволю. самую горькую какая когда-нибудь была на свете и господ без всякого закона вешали и убивали своих невольников.

§ 72. Московщина состояла из великороссиян и была у них великая речь посполитая новгородская, вольная и равная, хотя не без господ, и погиб Новгород за то, что и там завелась господа, и возвысился над всеми Великороссиянами царь московский, а возвысился он, кланаясь Татарам, и ноги целовал хану татарскому, бусурману, чтоб помогал ему держать в неключимой неволе христианский народ великороссийский.

§ 73. И обезумел народ великороссийский и впал в идолопоклонство, ибо царя своего называл земным богом, и все, что царь скажет, считал хорошим, так что, когда царь Иван в Новгороде душил и топил по десятку тысяч в день народу, то летописец, рассказывая об этом, называет его Христолюбивым.

§ 74. А Литва соединилась с Польшею и в Литве были Литвины, а к Литве принадлежала Украина.

§ 75. И соединилась Украина с Польшею, как сестра с сестрою, как единый народ славянский с другим народом славянским нераздельно и несмесимо, по образу ипостасей божественных, нераздельных и несмесимых, так как некогда соединятся все народы славянские между собою.

§ 76. Не любила Украина ни царя, ни пана, и составила у себя казацтво, т. е. братство, куда каждый вступаая, был братом других — был ли он прежде господином или рабом, лишь бы он был Христианин, и были Казаки между собою все равны, а старшины выбирались на собрании и должны были служить всем, по слову Христову, ибо принимали должности по принуждению, как повинность, и не было никакого господского великолепия и титула между Казаками.

§ 77. И постановили они сохранять: чистоту, оттого старый летописец говорит о Казаках: татьба же и блуд хиже (? — П. З.) именуются в них.

§ 78. И постановило Казацтво охранять святую веру и освободать из неволи своих ближних. Гетман Свирговский ходил

защищать Волохину, и казаки не взяли блюда с червонцами, когда им давали в благодарность за услуги, не взяли потому, что проливали кровь за веру и за ближних, служили Богу, а не золотому тельцу. А Сагайдачный* разорил Кафу и освободил оттуда несколько тысяч невольников из подземных темниц.

§ 79. И много было рыцарей, которые так поступали, их подвиги не все записаны в книгах мира сего, но записаны на небе, ибо за них перед Богом была молитва тех, которых они освободили из неволи.

§ 80. И день со дня росло и умножалось Казацтво и скоро все люди в Украине стали бы Казаками, т. е. вольными и равными, и не было бы над Украиною ни царя, ни пана, кроме Бога единого, и смотря на Украину, то же бы сделалось и в Польше, а потом и в других славянских землях.

§ 81. Ибо Украина не хотела идти вслед языков, а держалась закона Божия, и каждый чужестранец, захвативши в Украине, удичился, ибо ни в одном краю на свете так чистосердечно не молились Богу, нигде так муж не любил своей жены, а дети не уважали своих родителей.

§ 82. А когда Папы и Иезуиты хотели насильно подчинить Украину своей власти, чтоб Украинцы Христиане поверили будто в самом деле все так и справедливо, что скажет Папа, тогда в Украине появились братства, такие, какие были у первых Христиан, и всякий записываясь в братство, был ли он господни или невольник назывался братом. А это потому, чтобы все видели, что в Украине осталась древняя истинная вера и что в Украине не было идолов; оттого там и ереси никакие не появлялись.

§ 83. Но господа увидели, что Казацтво возрастает и скоро все люди станут Казаками, т. е. вольными и запрещали своим невольникам вступать в Казацтво и хотели забить народ простой, как скотину, так, чтобы не было в нем ни чувства, ни смысла, и стали господа обдирать своих рабов, отдали их жидам на такую муку, подобную которой только творили над первыми христианами, сдирали с живых кожи, варили в котлах детей, отдавали матерям кормить грудью собак.

§ 84. И хотели господа сделать из народа дерево или камень, и стали их не пускать в церковь, запрещали крестить детей, венчаться, причащаться, хоронить мертвых, а все это для того, чтоб народ простой потерял даже образ человеческий и тогда удобнее можно им управлять.

§ 85. И начали господа мучить и уничтожать Казацтво, ибо такое свободное христианское братство мешало очень господам.

§ 86. Но не так сделалось, как думали господа, ибо Казац-

* В подлиннике Сагайдачный.

ство восстало, а с ним поднялся весь народ, истребили и прогнали господ и стала Украина земля Казацкая, т. е. вольная, ибо все были равны между собою и свободны, — но не надолго.

§ 87. И хотела Украина снова жить с Польшею по-братски, нераздельно и несмешно, но Польша никаким образом не хотела отречься от своего панства.

§ 88. Тогда Украина пристала к Московщине и соединилась с нею как один народ славянский с другим народом славянским нераздельно и несмешно, как некогда соединятся между собою все народы славянские.

§ 89. Но скоро увидела Украина, что она попалась в неволю, ибо она по своей простоте не узнала, что такое значит царь московский, а царь московский значил то же, что идол и мучитель.

§ 90. И отпала Украина от Московщины и не знала бедная, куда приютить голову.

§ 91. Ибо она любила и Поляков и Великоруссиян, как братьев своих и не хотела с ними разбрататься, а хотела она, чтобы все жили вместе, соединившись как один народ славянский с другим народом славянским, а эти два соединились бы с третьим, и было бы три Речи Посполитые в одном союзе, нераздельно и несмешно, по образу Троицы Божественной нераздельной и несмесимой, как некогда соединятся между собой все народы славянские.

§ 92. Но этого не поняли ни Ляхи, ни Великороссияне. И видят польские паны и московский государь, что ничего они не сделают с Украиной, и сказали между собою: не будет Украинны ни польским панам, ни московскому царю; раздерем ее на две половины по течению Днепра, который разделяет ее пополам; левый берег будет московскому царю, на поживу, а правый берег польским господам на обдиране.

§ 93. И былась против этого Украина лет пятьдесят: эта святейшая и славнейшая война за свободу, какой подобная едва ли есть в истории, а разделение Украины есть гнуснейшее дело, какое только можно отыскать в истории.

§ 94. Украина потеряла силы; и изгнали Поляки казачество с правой стороны Днепра и властвовали паны над нищими остатками вольного народа.

§ 95. А на левой стороне долее держалось Казачество, но час от часу попадало в неключимую (? — П. З.) неволю московского Царя, а потом петербургского императора, ибо последний царь московский и первый Император петербургский положил сотни тысяч в каналах и на костях их построил себе столицу.

§ 96. А немка царица Катерина, распутница всесветная, безбожница, мужеубийца кончила казачество и свободу, ибо отобравши тех, которые были в Украине старшинами, надели-

ла их дворянством и землями и отдала им полную их братию в ярмо, одних поделала господами, а других рабами.

§ 97. И погибла Украина. Но так только кажется.

§ 98. Не хотела она, ибо она не хотела знать ни царя, ни господина, а хотя и был царь над нею, но чуждый, и хотя были дворяне, а чуждые, а хотя из украинской крови эти выродки, однако они не сквернят своими устами украинского языка и сами себя не называют украинцами, а истинный украинец, будет ли от происхождения простого или дворянского, должен не любить ни царя, ни господина, а должен любить и помнить одного Бога Иисуса Христа, царя и господина неба и земли. Так было прежде, так и теперь продолжается.

§ 99. И Славянинна хотя терпела и терпит неволю, но не сама сотворила неволю, ибо царь и дворянство не славянского духа изобретение, а немецкого и татарского. И теперь в России, хотя и есть деспот-царь, однако, он не Славянин, а Немец и чиновники у него Немцы, оттого и дворяне хотя и есть в России, но они скоро переделываются в Немцев или Французов, а истинный славянин не любит ни царя, ни господина, а любит и помнит одного Бога Иисуса Христа, царя неба и земли. Так было прежде, так и теперь продолжается.

§ 100. Лежит Украина в могиле, но не умерла.

§ 101. Ибо голос ее, который призывал всю славянину к свободе и братству, разошелся по миру славянскому и отозвался он, этот голос Украины, в Польше, когда 3 мая Поляки постановили, чтобы не было между ними господ, чтоб все они были равны в Речи Посполитой; а этого хотела Украина еще за 120 лет перед тем.

§ 102. И не допустили к тому Польшу, разорвали Польшу, как прежде разорвали Украину.

§ 103. Так Польше и нужно, ибо она не послушалась тогда Украины и погубила сестру свою.

§ 104. Но не погибнет Польша, ибо ее пробудит Украина, которая не помнит зла и любит сестру свою, так как будто ничего не было между ними.

§ 105. И голос Украины отозвался в Московщине, когда по смерти царя Александра Русские хотели изгнать царя и дворянство уничтожить, учредить республику и всех Славян соединить с нею по образу божественных ипостасей нераздельно и несмешно, а этого Украина хотела и домогалась еще за 200 лет перед тем.

§ 106. И не допустил до того деспот; одни кончили жизнь на виселице, других замучили в рудоконьях, третьи отданы на убой черкесам.

§ 107. И царствует деспот над тремя славянскими народами; царят ими посредством Немцев, заражает, калечит, уничто-

жаст добрую природу Славянскую, но ничего он не сделает.

§ 108. Ибо голос Украины не умолкнет, встанет Украина из своей могилы и опять воззовет к братьям Славянам, и услышат воззвание ее, и восстанет Славянинца, и не останется ни царя, ни царевича, ни царевны, ни князя, ни графа, ни герцога, ни ситательства, ни превосходительства, ни пана, ни боярина, ни крестьянина, ни холопа, ни в Великой России, ни в Польше, ни в Украине, ни в Чехии, ни у Хорутан, ни у Сербов, ни у Болгар.

§ 109. И Украина сделается независимую Речью Посполитою в союзе славянском. Тогда скажут все народы, указывая на то место, где на карте будет нарисована Украина: вот камень, его же не брегоша зиждущи *, той бысть во главу угла.

* В подлиннике «зиздащие».

ЛІТЕРАТУРА

- Білецький Леонід, КНИГА БИТІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.
Український Вільний Університет, Прага, 1942.
- Возняк Михайло, КИРИЛО-МЕТОДІВСЬКЕ БРАТСТВО.
Львів, 1921.
- Грушевський Михайло, З ІСТОРІЇ РЕЛІГІЙНОЇ ДУМКИ НА
УКРАЇНІ. Львів, 1925.
- Дорошенко Дмитро, ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ. Загальна Бі-
бліотека № 174-176; Київ-Ляйпціг.
- Дорошенко Дмитро, МИКОЛА ІВАНОВИЧ КОСТОМАРОВ.
Загальна Бібліотека № 204-208, Ляйпціг.
- Жабко-Потапович Л., ХРИСТОВЕ СВІТЛО В УКРАЇНІ.
Вінніпег-Честер, 1952.
- Зайончковский П. А., КИРИЛО-МЕФОДИЕВСКОЕ ОБЩЕСТ-
ВО. Московський Університет, Москва 1959.
- Колесса Олександр, ПОГЛЯД НА ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКО-
ЧЕСЬКИХ ВЗАЄМИН ВІД X ДО XX В. Прага, 1924.
- Костомарів Микола, КНИГИ БИТІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРО-
ДУ з передмовою Михайла Возняка. Львів, 1921.
- Кошелівець І., КИРИЛО-МЕТОДІВСЬКЕ БРАТСТВО. Енцик-
лопедія Українознавства (славникова частина), сторінки
1031-1032, Париж-Нью-Йорк, 1959.
- Кравців Богдан, ВИВІД ПРАВ УКРАЇНИ. В-во "Пролог",
Нью Йорк, 1964.
- Лебеденко Роман, УКРАЇНСЬКИЙ ПАНСЛАВІЗМ. "Свобода",
Джерзі Сіті, 7 грудня 1979.
- Млиновецький Роман, ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.
"Українське Наукове Видавництво", Мюнхен, 1953.
- Окіншевич Л., ОГЛЯД ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА. Частина І.
Український Вільний Університет, Мюнхен, 1948.
- Охримович Юліян, РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬ-
НО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ. "Новітня Бібліотека" ч. 43,
Львів-Київ, 1922.

- Падох Ярослав, ІСТОРІЯ ЗАХІДНЬОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА. Частина I. Український Вільний Університет, Мюнхен, 1947.
- Падох Ярослав, ІДЕЇ ГУМАННОСТІ І ДЕМОКРАТИЗМУ В КАРНОМУ ПРАВІ КНЯЖОЇ УКРАЇНИ. Український Вільний Університет, Мюнхен, 1949.
- Падох Ярослав, ДАВНЄ УКРАЇНСЬКЕ СУДОВЕ ПРАВО. Референтура Студій і Культурно-Суспільних Справ Центрального Союзу Українського Студентства, Мюнхен-Париж, 1949.
- Падох Ярослав, НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КАРНОГО ПРАВА. В-во "Молоде Життя", Мюнхен, 1951.
- Полонська-Василенко Н., ШЕВЧЕНКО Й КИРИЛО-МЕТОДІЇВСЬКЕ ТОВАРИСТВО. Енциклопедія Українознавства (загальна частина), стор. 469-470, Мюнхен-Нью-Йорк, 1949.
- Рогатинець Василь, ШЕВЧЕНКО І КИРИЛО-МЕТОДІЇВСЬКЕ БРАТСТВО У СВІТЛІ ІДЕЙ XVIII І XIX СТОЛІТЬ". "Канадійський Фармер", Вінніпег, 16 березня 1953.
- Старосольський Володимир, ПОЛІТИЧНЕ ПРАВО. Український Технічно-Господарський Інститут, Подебради, 1933.
- Чижевський Дмитро, НАРИСИ З ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ НА УКРАЇНІ. Український Громадський Видавничий Фонд, Прага, 1931.
- Янівський Б., КНИГИ БИТІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. Український Музей-Архів при УВАН, Авгсбург, 1947.
- НАРИС ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ НА УКРАЇНІ. "Наукова Думка", Київ, 1966.
- Heussi Karl, KOMPENDIUM DER KIRCHENGESCHICHTE. Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen, 1949.
- KOSTOMAROV'S BOOKS OF THE UKRAINIAN PEOPLE. Translated by B. Yaniv's'kyi, Research Program of the USSR, New York, 1954.
- Liermann Hans, DEUTSCHES EVANGELISCHES KIRCHENRECHT. Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart, 1933.
- Mulert H.-Schott E., KONFESSIONSKUDE. Alfred Töpelmann, Berlin, 1956.
- Moyer Elgin S., WHO WAS WHO IN CHURCH HISTORY. Moody Press, Chicago, 1968.
- WEBSTER'S BIOGRAPHICAL DICTIONARY, G. & C. Merriam Co., Springfield, Mass., 1976.

З М І С Т

Вступні уваги	7
Огляд виникнення “Книг Буття Українського Народу” на канві короткої історії Кирило-Методіївського Братства	11
1. Тло	11
2. Постання та членство	22
3. Назва	34
4. Мета Братства	36
5. Тактика або спосіб діяння Братства	37
Текст “Книг Буття Українського Народу”	51
Характеристика “Книг Буття Українського Народу”	67
1. Вступ і спроба визначення “Книг Буття” за правно-політичними ознаками	67
2. Авторство	68
3. Назва	71
4. Загальний змістовий огляд	73
Устав (Статут) Кирило-Методіївського Братства	100
Головні правила Кирило-Методіївського Братства	100
Відозва до Українців	102
Відозва до Росіян і Поляків	103
Текст “Книг Буття Українського Народу” англійською мовою	107
Текст “Книг Буття Українського Народу” французькою мовою	124
Текст “Книг Буття Українського Народу” російською мовою, власноручно переписаний Миколою Гулаком	175
Література	187

